

БІБЛІОТЕКА ~~x~~
НАУКОВОГО ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА.

III

~~21111~~

З БІБЛІОТЕКИ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА

імені

ШЕВЧЕНКА

У ЛЬВОВІ.

Ч. ~~21111~~

21111

~~21111~~

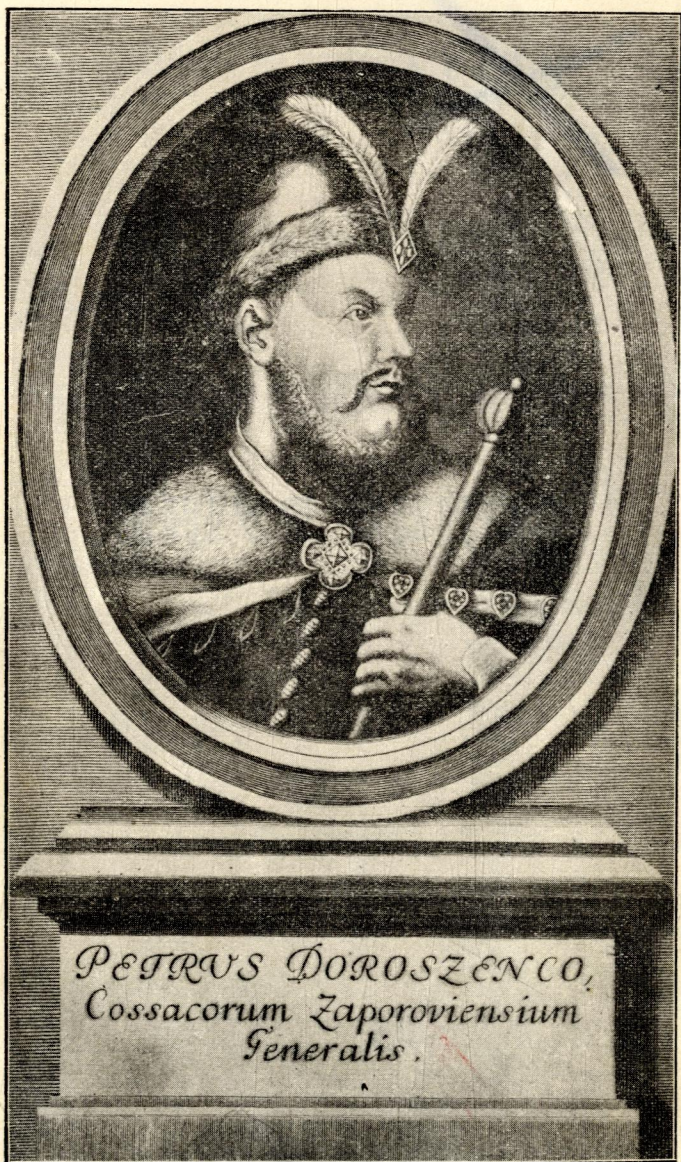
СОНЦЕ РВІНИ

~~2111~~

СОНЦЕ РУЇНИ

PETRUS DOROSZENCO,
Cossacorum Zaporoviensium
Generalis.

06
Ю
21111

Василь Пачовський

СОНЦЕ РУЇНИ

трагедія

КОЗАЦЬКОЇ УКРАЇНИ

в 5 діях, в 33 явах

з портретами героїв

писана гордою їх мовою

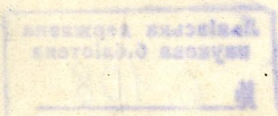
народнім українським

віршом

ЖОВКА — КИЇВ

1911.

115/2-4u/5-661

6p8

Сю драму відкинула Сьвітла Комісія тов. Просьвіти
на конкурсї „фонду Михайлового“ по півторалітній
застанові.

Портрети Дорошенка рознабуті у складі старин-
ностей Я. Розенталя в Мюнхені.

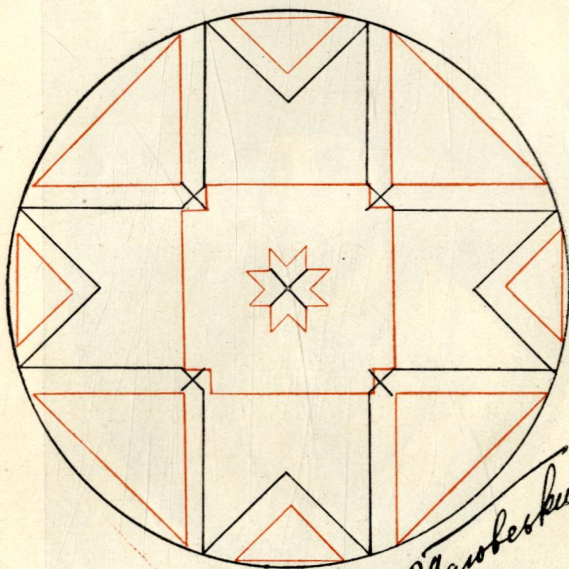
Молода Муза 14.

Накладом Автора — 3 друкарні ОО. Василян.

ЙОСИФ НЕЛЮБОВИЧ ТУЧАЛЬСЬКИЙ,
митрополит київський, галицький
і «всѣхъ Малої Россіи».

Мавреску

ПЛАН ДРАМИ „СОНЦЕ РУЇНИ“.

СОНЦЕ РУЇНИ

Грудь розпирала буйність юнацька,
Греміла з пісні слава козацька,
В очах тремтіли сльози, —
Як я писав се...

В. Пачовський.

Дієві особи.

Петро Дорошенко, гетьман України.

Митродора, його мати.

Йосиф Тукальський, київський владика.

Іван Сірко, запорожський отаман.

Марко Проклятий, характерник запорожський.

Євфрозина, жінка Дорошенка.

Олеся, малолітня їх дочка.

Павло Яненко Хмельницький, тесть гетьмана.

Семен Безрідний, чура гетьмана.

Лучка, карлик Брюховецького.

Яків Лизогуб, генеральний осаул.

Іван Гулак, генеральний обозний.

Василь Кочубей, генеральний писар.

Хведір Мовчан, полковник серденят.

Семен Тихий, довіренець гетьмана.

Флор Мінаєв, начальник Донців.

Серапіон, протоєрей, посол Задніпря.

Алешка Терпигорев, посел від царя Москви.

Мурза, полководець Татарів.

Чауш, посел турецького султана.

Запорожці, **Серденята**, **Мужики**, **Донці**, **Дівчата**,

Перун, **Русалка**, **Див**, **Цариця-відьма**, **Вітер**,

Хмара, **Очеретяник**, **Мавка**, **Лісун**, **Лісунка**,

Вовкулак і **Опириця**.

Дієть ся в другій половині XVII віку.

Перша дія.

Саля на Ясній Горі в чигринському замку. На стінах залізна зброя, шаблі, кольчуги, перевішані вишиваними ручниками, портрети. На задній стіні поміж вікнами портрет гетьмана Михайла Дорошенка, діда Петра і суворої матери гетьмана Петра, Митродори; під ними на середині образ чудової молодої жінки Присі, жінки Дорошенка. На середині стіл застелений килимовою скатертю; лавки довкола стін пообиті шкірою, обстелені килимами, як і долівка; коло стола два крісла різьблені та нацятковані орнаментом, перетикані золотом та срібною насічкою.

ЯВА ПЕРША.

На одній з лав сидить полковник Мовчан і Гулак обозний, проти них біля другої стіни полковник Лизогуб. Здалеку крізь вікна лунає протяжна сумовита пісня дужим поважним голосом, що несесть ся від ріки Тясьмина Дорошенковими садами з Подолу на Ясну Гору замкову:

Зажурилась Україна, що нігде прожити,
Гей, витоптала орда кіньми маленькії діти
В роздорожжу, гей!

Хто візьме її під руку при лихій годині,
Гей, пошарпали її землю на дві половині
Два сусіди, гей!

Розсварили її діток на чотири части,
Гей, душа її почорніла з чужої напасти,
Яничари, гей яничари, гей яничари, гей!...

Лизогуб Дужий голос!...

Мовчан Тяжкі слова...

Гулак Як камні падають на душу.

(Мовчанка — входить Мати Дорошенка, сива, висока, з гордим суворим лицем, — всі встають, шлики здіймають, в пояс поклін посилають).

Лизогуб Наші голови Вам, Ясновельможна Мати.

Мати З сьвятим днем вітайте здорові!
Що-ж вас принесло на послух до гетьмана?

Гулак Недобрії вісти, Преславна Дорошенкова Мати!

Мати Прилетіли й до мене недобрії вісти,
як орли чорні душу сколотили, що мій
син великий похід на Польщу готує...
Та не бє мене тривога за рідну дитину,

а бе мене вість, як злосупротивна филь, що мій син похід підіймає з турецьким султаном, невірним бісурманом на городи християнськії...

Гулак Не наші голови, Годна Гетьманова Мати, той промисел здумали, постановили, а Твій син гетьман Петро Дорошенко з Преосвященним Йосифом Тукальським, першим Владикою на всю Україну, той мир бісурманський собі постановляють тай не питають, яка в нас Церква сьвятая...

Мати Невже мій син непутящий на тее уповає, що він у своєму війську барзо окличен, коли вас всіх о пораду не питає?... Чи вже Панове мужі громадські, сотники і полковники, не маєте ніякого слова ні грому на той вітер, що на Україну віє-повіває із Ясної Гори чигиринського замку?

Лизогуб Верхи мовчать, а ми слухаєм!

Мовчан О Ти, Пресьвітла Дорошенкова Мати, та позволь своєму синові замисли до розмислу зібрати! — Як буде він чужим послам послух давати, то й наспіє слухна година на зуповну раду. Але-ж бо з тої хмари-задуми Твого си-на гетьмана тяжко великий клет орлячий чути!... Дай же і Ти, Мати, орлови

синови своєму на мисли волю, на серце
потолю...

Мати Ой дала-ж я волю синові своєму не на
день, на годину, та вже довгий час го-
дина за годиною минає, що мене мій
син о пораду не питає, свої думи по-
хмурії ховає... А мені серце щось недо-
бре віщує, на ранній і вечірній зорі спо-
чинку собі ніколи не чує! А в ясні ночі
стає мені перед очі (*показує у вікно*)
онтам на зорях із півночі над Київом
гей два стовпи огненні, височенні вста-
ють, вдаряють ся і ломлять ся, як два
злосупротивні великани — а розсипа-
ють кровавії іскри по всій Україні! Не
даром видить ся мені вже три ночі те
зловіще марево на зоряній далечині...

(*Мовчанка*).

Мовчан Хто на світі знає, що Бог гадає.

Гулак Горить земля під нами...

Мати Буде горіти темними димами, як
налетить орда чорними шляхами на го-
ре Україні! А знаєте, сини мої, мужі
громадські, які то посли шлють ся до Ва-
шого гетьмана?... Вчора бунчук, знамя,
булаву приніс тихцем тай уручив зло-
віщий чауш від невірного султана! А ви
що?... Не вже нема кому на Україні обі-
ратись, за віру християнську одностай-

не стати? Гей, Панове сотники та полковники, Отамани куріннії і полевії, та позвіте-ж Ви його перед вічи видати та перед людом православним всю правду сказати, що за умисли його голову розбивають!...

Лизогуб Голова мовчить, а ми слухаєм!

Мати А Ви не мовчіте, ходіть до мене на пораду, як гетьманови серце в иньший бік звертати, ще поки Вас покличе... Хай буде Ваше слово як камінь і як бритва, коли нінащо стала йому бездольному матерня рада і молитва!...

Лизогуб Ей, Мати, Преславна Дорошенкова Вдово, верни назад своє жалосливеє слово, не лихослов межи нами на свого сина! — Кождий з нас знає і видає, що Твій син, гетьман Дорошенко, свою Матір за найбільшу порадицю собі має, на кождий похід собі від Тебе опрощенне приймає...

Мати Правду Ти, Якове полковниче, говориш. Хоч жаль мені на дитину, та жаль і дитини! Викохала я дитину в добрую годину, при нїм ізжити весь вік собі гадку маю... Любо ненці, як дитина в честі; але як би тая честь і слава стала мечем бісурманським кєрвава, — уже-ж мені та дитина — не моя дитина! як

би його щастя — людская недоля, скажіть йому: Я, Мати! не дам йому опрошення до походу з бісурманом на ясні зорі та на мир хрещений...

Голос (*від замкової брами*) Воротаре, воротаре, одчинь ворітниці!

Другий Хто там кличе, чого хоче?

Голос Пускай на замок, пускай на замок!

Другий А що-ж то за люди?

Голос Ми запорозці, ми до гетьмана, Вашого пана, послом у гості!

(*Чути скрипіт брами, всі слухають з напруженем*).

Голос Чи є пан дома?

Другий Є дома, просим! А ви від кого?
Чи не від Сірка від отамана?

Голос Може й від Сірка!

Другий З серцем чи з перцем?

Голос Як діло каже!

Другий Зле діло каже, Сірко з Ханенком наших воює!

Голос Не твоє діло!

Гулак Посли від Сірка! ходімо, може де-що прочуєм!

(*Виходить, за ним ідуть всі, остання звертає ся Мати, аж се на сцену вбігає Олеся і здержує її за руку — потім входить Яненко*).

ЯВА ДРУГА.

Олеся Бабуня! гай бабуню, добридень...

Яненко Казав гетьман відвести Вам дитину і сим уремям геть не допускати на гору до замку...

Мати Чого се так, Павле? то каже привести, то знов не допускати...

Яненко Важні діла! А знаєте, дитина приводить його до жалю...

Олеся Де мама? Бабуню, де мама, тато не хоче сказати!

Мати Цить! Мама — геть... не згадуй мамі, доню, мама негідниця!

Яненко Не скверніте в душі дитині матери, а мені дитини! Яж не оскорбив Вас перед гетьманом за свою дочку, хоч мігби... Шанував в Вас матір перед Вашим сином!...

Мати Ви не рівняйте мене чесної жінки Доротея Дорошенка, гордої слави і гідного роду до вітрениці тої Вашого коліна, що мому синові, гетьманові, сьвіт завязала!...

Яненко А моя дочка що? Якого коліна? Чим Ваш син не рівен до її роду? Гетьман він, і вона з гетьманів! Її родич — сам Богдан Хмельницький!

Мати Але її слава звелась на неславу на велике горе та синові мому в побідню годину...

Яненко Ей не кажи, Мати, ніхто не винен, а ти самая, що моя дочка привела горе на Твого сина.

Мати Я винна?!

Яненко Ти Шановна Мати! Була-ж моя Прися як ясочка тая, аж сама Ти мені пораду дала та свого сина на ній женити ради мого роду і великої чести у чернії...

Мати Чимже я тут винна у її знеслав'ї?

Яненко Через тебе ходила, смуткувала і в день і в ночі хмурная... Вона-ж Тобі годила, догоджала — а Ти її ганьбувала перед цілим сьвітом, сама її до злої мислі приводила!...

Мати Доброго на зле не приведеш ні лайкою ні підмовою!

Яненко Та ласкавим серцем спиниш гріх дитини, з молодого воску всьо зліпиш!

Мати Жіночої чести не направиш! Гріх жінки чоловіка плямить, то й берегла я чести свого сина та свого роду...

Яненко В недобру годину. На горе Україні!

Мати На горе Україні?!

Яненко А вже-ж! На що свого сина, Мати, з Задніпров'я листом закликала?

Мати А не сором же впав на родину?!

Яненко Але тим то в велику годину надір-
вала серце гетьманови, що міг, коли Бог
допоміг Бруховецького побити, міг він
був би всю Україну до одної булави
привернути!... А так Москва Слобідчи-
ну пірвала, Многогрішного поставивши
на другого гетьмана, як Петро вернув
до Чигирина!...

Мати О проклята жінка!

Яненко Обсуджена тяжко!

Голос (з вікна зозуля кує) Ку-ку! Ку-ку!

Олеся (гляди́ть у ві́кно). То мама! То
мама!... Казала чекати, що прилетить як
зозулька до мене — кувати...

Голос (йде в сторону хати). Ку-ку! ку-ку!

Олеся То мамин голос!...

(Мати стоїть здивована і бліда).

Яненко Цить, дитинко, то зозуля кує!

Олеся Мама, мама!

(Вибігає, за нею вслід виходять мовчки Яненко
і Мати).

ЯВА ТРЕТА.

Входить Дорошенко в задумі, за ним
Тукальський, митрополит київський.

Дорошенко в звичайнім полковницькім
строю, сам високий над звичайний ріст; лице
на прочуд гарне, очи орлині, чоло високе, вус

чорний, тонкий довгий, козацький, з підборіддя широкий чорний заріст стелить ся на груди так, що з неї виринає голена борода. — Тукальський в рясї, високий, вихудлий старець з сивою головою, вуса опущені, очи великі чорні, ніс рівний довгий, все те придає йому вигляд аскетичного отця церкви у візантійським стилї.

Дорошенко Так менї та дитина завдає жалю... Подивлюсь на неї — як вилита мати, подивлюсь на образ — жаль ваги не має!...

(Через вікно чути голос зозулї).

Тукальський Годї бо, гетьмане!... Чуєш, хто нас кличе, зозуля кує, яру весну! чує! Яр-весна — наша мати; хто посїє, той буде збирати! Кличе тебе зозулею! ціла Україна! *(подає йому паперї)*. От листи скінчив я! Універзали маєш, то приймай же послів!

Дорошенко *(плеще — вбігає Лучка)*. Посла Многогрішного гетьмана!

(Лучка виходить — являється Семен Безрідний).

Семен Безрідний *(поклоняється в пояс)*
Честь і слава Ясновельможному гетьману і Преосвященному Владиці!

Дорошенко Що скажеш, козаче? Хто ти, відкіля ти?

Семен Я Семен Безрідний, чура тогобічного гетьмана, Деяна Многогрішного.

Дорошенко Як же здоровле вашого гетьмана?

Семен Ой горе, Ясновельможний, упав знов гетьман, та либонь вже не встане.

Дорошенко Як се? Пригода знов яка нещасна?

Семен Отсе пропав, як з мосту впав, як камінь у воду! Вовки його з'їли!

Дорошенко Кажі-ж бо, не вигадуй, що таке сталося?

Семен Дмитрашко Райча і Самойлович арештували нашого гетьмана в ночі і вислали в Москву під караулом!

Дорошенко Що говориш?

(Митрополит встає з крісла).

Семен Отсе кажу, що сталося!

Дорошенко Як же, а сторожа?

Семен Сторожа — ратні люди московські, не козаки!

Дорошенко Отсе убрався Демко в хомут московської опіки!

Тукальський Як-же було се?

Семен Москва насилала щораз якогось свого зателепу, що проводив гетьмана до усердя... Сердитий був гетьман, палкий на слово, нераз метнув ся в гніві на Дмитрашку, або на когось зі старшин

в похмілью, Дмитрашку навіть раз мечем рубонув...

Дорошенко Чув пса Демко!

Семен Вони-ж його згубили! аж ось в друге приїхав довгополий царський, сапатий дяк Танєєв, надув ся як той сич, а наш гетьман той раз як не розгримав ся на Москву за те, що так торгує нами із Ляхами... Кричав, аж на подвіре було чутно, і не пожалував царя Величства московського...

Дорошенко Мужик — та великий!

Семен. Грозив султаном і Ясновельможним: »Прийшла пора шукать собі другого государя на всі неправди ваші« — каже. »Те продаєте, чого в руках не маєте й не будете ніколи мати. (*Дорош. дивить ся допитливо на Тукальського*). Ми козаки не продані, не куплені; коли Ляхи підуть на Дорошенка за ваші гроші його усмирити, Київ наш забрати — ми козаки получим ся хочби й з султаном, з Татарами і хоч усі помрем — а України Польщі не дамо, достанеть ся Ляхам, достанеть ся й Москві за всі наші кривди!«

(*Тукальський береть ся за пульси*).

Тукальський Мужик — гляди, гетьмане, всьо сказав до одного слова!

Дорошенко Я знав, що ворог мій Демко
— не ворог, бач, великая душа!

Тукальський То зле, згубив себе! Не то
сильний, що камінь верне, тільки силь-
ний, що серце в собі вдержить!

Дорошенко Щож на те Москаль?

Семен Я був саме в ту пору. Напудив ся
дячок, як вовк у ямі і тільки скрива по-
глядав та зблід... А став щось мимрити,
крутити, а гетьман як закричав: Мов-
чи, неправда! Москва лукавства вчить
ся у Ляхів! Ще раз як прийдеш тут до
мене з неправдою, то будеш в Крими!
Вій ся ік бісу, ти, московська пене!

*(Дорошенко поражений дивить ся на Митро-
полита).*

Тукальський Дав серцю потолю, завело
в неволю! І щож?...

Семен Блідий піддячий вийшов — з Неєло-
вом, начальником стрільців, на раду став
в ночі і там прийшли полковники...

Дорошенко Га, зрадники, вовки! За цар-
ські соболі Матір продають!...

Семен Із тої ради стала великая зрада;
на третю ніч відправили сторожу цар-
ську на замок, а самі ввійшли у спаль-
ню, вхопили гетьмана у сні, уста за-
ткали й винесли на сани, накрили шку-

рою й повезли сьвітами з Батурина під караулом стрільців московських...

Тукальський Куди-ж?

Семен Не знати, чи в Москву, чи на Сибір простісенько... Небавом увязнили цілу родину, навіть послів Ясновельможного, а я утік!

Дорошенко Яких послів?

Семен. А тих, що з ручниками Вашої гетьманші слались до сина нашого гетьмана.

Дорошенко Ну то щастє! Добре, козаче, йди, про решту завтра, будеш у мене чурою, мій любий!..

(Козак відходить).

Тукальський Холоне серце!

Дорошенко Аж волося вянуть. Най пере-
ляк нам сил не відіймає, Владико що?...

Тукальський А вже-ж! У гору серце! Віз-
ви Москву про наших, та листи подай їм про Демкову неповинність; на За-
дніпрове-ж пустим буйний вітер, най-
сїє дощик, поки прийде султан!

(Дорошенко плеще).

Дорошенко *(до Лучки)* Московських клич.

Тукальський А обережний будь, сей чура
чогось тобі не міг у вічи глядіти!...

Дорошенко Та я його десь бачив!

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Лучка (*вбігає*). Той Запорожець конче преть ся перший.

Дорошенко Який же?...

Лучка А той страшний з лицем закритим китайкою!

Дорошенко Се хто? Пускай!

(*Входить Запорожець закритий китайкою, говорить зміненням голосом*).

Дорашенко Ти хто? Від кого?

Запорожець Сей, про кого нарід каже: «він з зубами уродив ся!» — та мушу говорити сам з Тобою!...

Дорошенко Я і Владика — один дух. Він буде знати й так, що скажеш, я-ж винен перше знати, з ким говорю!

Запорожець Та перше мушу в Тебе взяти слово, гетьмане, славний Петре Дорошенку! Чи мою раду приймеш, чи не приймеш — я вийду з Чигирина! Приймеш — Твій друг я, а не приймеш — ворог! Дай слово козацьке запорожське, гетьмане, яка-б ні була поміж нами супорока — мені притичини ніякої не буде?!..

Дорошенко Слово гетьмана, Петра Дорошенка.

Запорожець. *(Знаним зі засьпівної пісні першої яви могучим голосом, скидаючи китаюку):* Ось я!

Дорошенко Сірко!?

Сірко *(згорда промовляє):* Урус Шайтан! Велика хвиля мене тут замчала. Ще поки розійдем ся на степи високі, на великі дороги розхідні — прийшов я стати на останню раду з Тобою, гетьмане Дорошенку!...

Дорошенко. Нема мені з Тобою, отамане Сірку, поради ізза превеликої зради, яку вчинив Ти у сьвітлу досьвітну годину! Ач під городом Підгайцями ми пана Яна Собіського піймали, собі свої вольности з рук Польщі видирали... Оттоді, Ти Сірку, на городи татарські набігав, наше діло розбив, Польщі поратунок дав, Татарів від нас відтягнувши — Україну засмутив! Тепер же з Ханенком ланцем, польським недругом отчизні, гетьманом самозванцем, руку держиш, українські городи під польську кормигу підбиваєте на велику жалість цілій Україні!

Сірко Неправдою Ти, гетьмане Дорошенку, мене осуджаєш! Я Ляхам, мостивим панам, недруг, вони наші вольности утісняють, але Татари — невіри бісурмани,

ще гірші вороги, кров нашу випивають,
— доки сьвіт стояти ме, між нами миру
не буде! Сам Бог каже турецьку землю
мечем воювати! Тим то й недобре Ти,
гетьмане, Петре Дорошенку, учинив, що
з султаном, невірним бісурманом, зами-
рив під гіренький плач цілої України!

Тукальський Ой Ти, Сірку Іване, запо-
рожський отамане і Твої молодці, славні
Запорожці, мешкаєте за горами за лі-
сами непутящими зьвірами, о божім
сьвіті не знаєте, — то й не Вам думати,
гадати, що треба, що не треба починати!

Сірко Ми не знаєм?! До нас як до серця
збігають ся люди з всеї України!

Тукальський Серце ще не чоловік, —
Україна ще не сьвіт; щоби жило серце —
треба голови! А Україна, — треба звяза-
ти її волю з живцями усіх народів сьвіта.
Ми між трома огнями, — а щоби одного
ворога звоювати, треба другого під свою
руку взяти. Куди-ж нам тепер прихи-
лить ся?...

Сірко До Турка, Православний Владико!?

Тукальський До Турка, коли він цар най-
душый і нам найбільші вольности лишає,
церкву царгородську нам визволяє!

Дорошенко Україну від Перемишля до
Путивля під одну булаву уручає!

Сірко Великі вольности! Люди на яничарів, православні церкви на мечети перемінити?!

Тукальський Саме тою умовою не буде того, що бувало!

Дорошенко Читай золоті грамоти султана,
Сірку отамане! *(розгортає грамоту)*.

Сірко Папір і слова — полова, а діло — диво! І там я читаю: голуб з шуляком у гніздо не пхай ся!

Дорошенко Буде й діло — на превелике диво, як наша Мати Україна під одною булавою встане! Тільки Ти розум май, Сірку отамане, у превелику годину...

Сірко Над розум старша — увага, гетьмане; чи не знаєш, що за Тобою з темною ордою народ християнський не стане мир хрещений воювати?...

Дорошенко Народ наш — се тростина, там найде собі друга, де більша потуга!

Сірко Ой не к чому доброму Ти важиш, коли народ силою до своєї волі накажеш! І над Твій розум є — розум і палець божий! Чи-ж не ліпше тєє діло починати з божим помишленнем тай уру-

читись під руку православному царю, наші вольности від його лукавства перегородивши.

Дорошенко Московському царю? — що торгує нами з Ляхами як безсловесними скотами! нашу Матір розшарпав в Андрусові на дві половині! що рік розшматовує нам серце, що день роздрапує нашу душу!... А чув ти, що з Многогрішним превража Москва учинила?

Сірко Отсе той палець божий, Петре Дорошенку, що мене вів до Тебе, Орле Ясної Гори України, ходи зі мною правду чинити!

Дорошенко Не можу!

Сірко (*палко*) У городі Батурині там Тебе чекають — за Твоїми, Друже, за сурмами за трубами тужать — ходи зі мною! Підуть як один муж всі мої Запорожці і Твої козаки, молодці-серденята, — виберем Тебе гетьманом на всю Україну! Пустимось кіньми, як дрібен дощик блиснем шаблями, як сонце в хмарі, стукнемо, вдарим у дзвін великий! Гетьмане, соколе, Петре Дорошенку, у Тебе є велике серце, тільки Ти у блуді блудиш. Ходи зі мною...

Дорошенко Не можу... не можу!..

Тукальський Над Твій великий дзвін гуде
нам душий грім з Європи, Отамане! Пі-
демо за султаном — Україна повстане;
спротивимось — пропадемо, як грецке
царство! Султан іде на північ...

Сірко Султан велика сила, та не дужа,
противна людови християнському — не
велике бє, але дуже і сьміле! Тепер Ти
дужий, гетьмане сьмілий, Петре Доро-
шенку! Тебе народ за великого приятеля
собі має, і Москва з трівогою на Тебе
поглядає. А потім буде пізно — засту-
пить хмара славу! Ходи зі мною, Петре!

Дорошенко Не піду, не можу, Сірку ота-
мане, не можу!...

Сірко Враг тебе візьми, як тебе нечистий
напутив на криву дорогу! Уважайже
кам'янику, турецький преданнику, щоби
Тебе Твоя бісурманська орда в свої ка-
торги не забрала! — Піду я сам Укра-
їну з неволі визволяти, буду Москву
татарськими бранцями підкупляти, буду
булаву в свої руки займати, а дасть Бог
за мою головою тай булавою городи
турецькі пліндрувати, добувати слави
лицарської! А тебе як невольника лан-
цухами за поперек в троє буду брати!
Пам'ятай, одумайсь, щоб не було каяття,
а вороття не буде!...

Дорошенко Роби, як знаєш! Помагайбі!

Сірко Здоров був, гетьмане Петре!

Дорошенко Та pozwоль, куме мій, Іване Сірку, отамане, хоч на куций бенкет до мене, ворогами в полі гудьмо, а другами в гостях будьмо!

Сірко *(подає йому руку)* Спасибі! Нікуди, Петре — мені дорога та гостинець не битий, везу твого мурзу московському Ромодану, тай у Полтаву до жінки загляну. *(виходить, нездоровлючи Митрополита)*.

Тукальський Петре, сокола з рук не пускай!

Дорошенко Мое гетьманське слово!

Тукальський Дарма!

Дорошенко Мусить вийти з Чигирина ціло!

Тукальський А, з Чигирина, дальш не Твоє діло! *(сїдає до стола і пише)*.

ЯВА ПЯТА.

Дорошенко Не той ворог, що щирий і в полі; тяжший ворог як у себе дома, ще й лисом підбитий, а псом підшитий...

Тукальський *(пишучи)* В кого ціляєш?

Дорошенко В крука Лизогуба!

Тукальський Сватай ся через дочку, як з Демяном пропало!

Дорошенко В пору слово пало. (*плече — Лучка вбігає*) Клич Лизогуба, канівського полковника! (*Лучка виходить*) — Зложи, Владико, лист в Москву про Демяна.

Тукальський Зараз, у мене перше иньше діло! Листом каменя не зрушиш!

Лучка (*вбігає*) Нема, Пане, Лизогуба!

Дорошенко Деж подїв ся?

Лучка Гріє чуба в панї Матки на долині!

Дорошенко Він чого там?

Лучка Хоче нині стати любом із нелюба!

(*Гетьман усміхається*).

Саме тоді входить схилений під тягаром торби Марко Проклятий, лице страшне, поморщене від якогось страшного терпіння, довгі вуси дістають аж до грудей, в глибоких яминах горять вірлоокі очі. На плечах накинутий подільський кобеняк, на ногах гуцульські постолі, через плече перевішена велика торба, в руках здоровий довгий костур. Увіходить на середину і кланяється чубом гетьманови в пояс.

Дорошенко Хто ти?

Марко Проклятий Я той, що Тебе любить, о славен, явен, красний як сонце!

(*Митрополит дивиться з подивом, чуючи незвичайний голос. Переляканий Лучка на знак Дорошенка виходить*).

Дорошенко Звідки приходиш? Від кого?

Марко Пр. Від себе!

Дорошенко Чогож ти страшний такий?

Марко Пр. Гріх мене мучить!

Дорошенко Який гріх?

Марко Пр. (показує) А тут у торбі...

Дорошенко (торкаєть ся торби) Щож там такого!?

Марко Пр. Тихо, не торкай, нехай сплять...
лекше!...

Дорошенко Щож там тяжить так?

Марко Пр. (понура) Голови одрубані, Пане!

Дорошенко (зжахнувся) Чиї голови?...

Марко Пр. Рідні моєї!...

(Мовчанка).

Дорошенко Хтож відрубав їх?

Марко Пр. Той хто їх двигає трудно!...

Дорошенко Ти сам?... А пощож їх носиш?

Марко Пр. (глухо) Мушу, судилось!

(Мовчанка).

Дорошенко Чогож ти хочеш? чи не прощення з гріха від Владики?

Марко Пр. Нема Владики, що з мене зняв би гріх мій довічний!...

Дорошенко Чогож ти хочеш?...

Марко Пр. Нічого, Пане. Наша надіє з буйного вітру, з ясного сонця, дай тобі!

Боже... раз Україні чар-зілля дістати!...
Тай уручити руському царю всі ясні
зорі і тихі води!...

Дорошенко За царем тягнеш, а чи ти
знаєш московське лихо?...

Марко Пр. Як є три лиха, бери, що лучше;
сам добре знаєш: Турок — вогонь, вода
— Ляшня, а голодна Москва — то ван-
дрівна мишва! Як вода візьме — дру-
гому дасть, вогонь — то пропало; а ми-
шва їсть у полі — перебеш, то й ще
нам лишить ся доволі!

Дорошенко А чи не краще для нас: своя
воля, в Польщі — пани, в Москві — ра-
бята, а в нас — брати неділимого поля!...

Марко Пр. Га, Твоя правда! дай Тобі, Боже,
з буйного вітру, з ясного сонця церкву
таку змурувати... Ясні зорі тремтять,
тихі води шумлять і чекають...

*(Кланяється в пояс і виходить без опро-
щення, тяжко хилючись під торбою).*

Дорошенко Що за дивовижа! Чи не бо-
жевільний?

Тукальський Дивна сила в його, хто се
може знати? Божих сил не вгадаєш!

Лучка *(входить)* Лизогуб, Пане!

Дорошенко Клич, — та пожди-но, чи ти не знаєш того дідугана? (*Лучка мовчить*) Чогож нахмурився?!

Лучка Не торкай рани!...

Дорошенко Він Тобі рана?

Лучка Мені болюча на його плечах кров мого пана, а Тобі камінь і грім і туча!

Дорошенко Пощож колотиш як вир водою?

Лучка Щоб Ти стеріг ся рани, Гетьмане!

Дорошенко Хтож він?!

(*Владика не пише, а слухає*)

Лучка Той камінь, що між товпою убив колами і мого пана, як всіх великих вбиває...

(*на се входить Лизогуб*).

ЯВА ШЕСТА.

Дорошенко Витай нам, свату, мій Якове любий, колиж на весілля думаєш просити?

(*Лучка щезає*)

Лизогуб Жартуєш, гетьмане, а то таки й правда! Отсе я сина висватав за дочку Дмитрашка Райчі.

Дорошенко (*ловить його за руку*) Що?! А в Дорошенка гетьмана дочки немає, хиба йому не пара гетьманша, аж дочка коварника такого?

Лизогуб Гетьманша не для його, за високі пороги!

Дорошенко Ей не кажи так, не вже не люблять ся обое?

Лизогуб Та на коханнє їх гетьман наш неласкавий! Посватав за неї гетьманського сина...

Дорошенко Хто тобі казав?! Бериж мою Оксану, справляй весілля, поки похід буде!

Лизогуб Чи не жартуєш, любий мій гетьмане? А я не в жарти скажу Тобі потай: чекає Ради старшина про діло Твоє з султаном. Нині-ж була змова у пані Матки скликать Чорну Раду і змусити Тебе відкинутись від Турка!...

Дорошенко Що Ти говориш?!... От Тобі зарука (*показує на папері*) тіж універсали на поклик черні на Росаві! Про щож, гадаєш, та Рада?!

Лизогуб Про щож? Про похід...

Дорошенко Та ще до походу чи буде неслухно Тебе обібрати генеральним осаулом, як пристойть на Достойність гетьманського свата?! Як, се Твоє діло!...

Лизогуб О щедрий, славний гетьмане!

Дорошенко От універсали! (*віддає папері Лизогубови*) Розкинь їх по полках!

А зараз їдь у Канів і зладь весілля там, бо мені годі, я сам, Ти знаєш, в мене тільки Мати! Усіх старшин спроби і звідай добре, як хто з них дума — знай вже на весіллю, Ти знаєш про що?

Лизогуб Знаю, про султана.

Дорошенко А по весіллю зараз Чорна Рада... Покладаюсь на Тебе, Свате, осяле, як на кам'яну гору...

Лизогуб Так, я розумію.

Дорошенко Смотри-мовчи, а своє роби! А я докінчу на весіллю...

Лизогуб Добре, Пане!

Дорошенко Ну, здорові будьте, а за нас не забудьте (*цілуєть ся з ним — він відходить*).

Дорошенко Не кум, то сват, а діло буде! Тільки мені шестоперів, прапорців, клейнотів та соболів для старшин, а напиту для черні!

ЯВА СЕМА.

Тукальський Ще Москві тільки поли пристісти, — треба й цареві Франкім дати вісти, а я в Німеччину слово докину — час не стоїть, а роботи сьвіт!

Дорошенко (*стоїть задуманий*) Той клятий характерник з ума мені не сходить...

Тукальський Закрутив веремія Тобі на муку сей Лучка, — сам відьмак непевний!

Дорошенко (сумно) Те всьо згадки кроваві з бувальщини приводить!...

Тукальський Успокій ся, я візьму під Божу руку того причинного ушкала! Сїдай!...

Лучка (входить) Посел турецький!

Дорошенко Клич, а не питай!

(Лучка вибігає — входить Чауш)

Чауш (кланяється до землі) Поклін Тобі, князю, гетьмане Дорошенку! В Мойсєві законі вибраному, в Ісусовому законі почитенному Нашого Султанського Величєства Махомета IV. пожалуваннє (подає йому шкатулу) і повеліннє: І будь Тобі готовим зі всіма силами славного війська запорожського! На Твою просьбу вислано приказ всім військам Анатолії і Румелії зібрати ся в Адріанополї... І кримському хану, Селїм Гїрею з всіми ордами йти в поміч султанським військам проти неприятелїв Твоїх — уручити Тобі під булаву цілу Україну.

Дорошенко (беручи шкатулу) Гей Україно, ладь ся на весїлля — провернем гори за Твоє чар-зілля!...

ЗАВІСА СПАДАЄ.

Друга дія.

Велика саля на Ясній Горі в чигиринському замку. Стіни розмальовані на сучасний лад аморетами і покрученими орнаментами у французькій стилі. По углах стоять лискучі панцері з шеломами, на стінах шаблі та хоругви. Горою на задній стіні поміж двома вікнами перевішані вишиваними ручниками портрети гетьманів: Богдана Хмельницького і Івана Виговського, в золотих рамах різьблених виноградом, під ними невеличкий портретик Присі, жінки Дорошенка. Праворуч на стіні портрет гетьмана Михайла Дорошенка, ліворуч образ Ісуса Христа в терновім вінку на лад італійської штуки. На бічних стінах двері, в задній два вікна в замковий сад. На середині салі стіл накритий килимом, за ним в глибині попід стіни лави оббиті шкірою з цяткованими різьбленими поручами, а побіч стола два крісла різьблені гетьманськими відзнаками зі золотою та срібною обковою.

ЯВА ПЕРША.

Синя досьвітна заграва. На задній лавці під образом Присі спить Семен Безрідний. З вікон сиплять ся срібні голосіння соловія. В сутінку перед стоячим Семеном являється біла монахиня Прися в імлистих обрисах мушлінового завою — неначе сонна ява.

Семен (крізь сон з усьміхом розмріяня)
Присю, серце моє, зоре моя кохана!

Голос Присі (ясний молучий) Прилинь!
до мене, ясний мій соколе!

(Семен зриває ся, Прися щезає, а біла голубка тріпоче, крилами бючись об шиби вікна і відлітає).

Семен Ах, голубка!... моя любка біла
прилетіла, до схід сонця край віконця
пала... сіла і геть полетіла, назад по-
летіла!

(Вдивляється в портрет Присі — входить Дорошенко)

Дорошенко Ти тут?! Нема вістовця із
Чорної Ради?

Семен Нема, гетьмане!

Дорошенко Іди на башту! вже повинен
бути!

(Семен виходить — вбігає Олеся)

Олеся Добридень, Тату!

Дорошенко (сїдає, бере її до себе) Ти чого
так зрана?

Олеся Кажуть, що тато нині в похід піде!

Дорошенко Та піду, доню! Хто тобі мовив?

Олеся Той чура, тату! Він дуже добрий, так мене любить, так мене гладить, все поміж очі мене цілує — а такі очі сам має, як Любко...

Дорошенко Як який Любко?

Олеся А той, що мама все з ним ходила і все казала: То се твій тато!...

Дорошенко То се твій тато?!

Олеся А деж то тато? тато красніший, такий високий, червоний, красний, тато ти!... (*Дорошенко мовчить*) Тату, скажи, де мама?

Дорошенко Далеко, доню, молить ся Богу, дідуньо маму завіз у Київ...

Олеся Я хочу в Київ, хочу до мами!

Дорошенко Не можна, доню, там не пускають!

Олеся А колиж мама поверне, тату?

Дорошенко Ніколи!

Олеся Я не хочу ніколи! Хочу до мами, тату, до мами... (*обіймає гетьмана руками*) Повези, тату, мене до мами!

Дорошенко Цить, то поїдем колись поїдем!

Олеся Коли?

Дорошенко Як тато верне з походу!

Олеся Я так не хочу, я зараз хочу, плакати буду, смерть собі зроблю!..

Дорошенко Гріх таке, Лесю, гріх так казати.

Олеся А мама, тату, так все казала...

Дорошенко Коли казала?

Олеся А все, як тата не було дома!

Дорошенко Кому?

Олеся А тому, що був дідуня, Любкови тому...

Дорошенко Що ще казала до його, доню?

Олеся Нічо, все тільки плакала дуже йому на шиї, потім ще гірше, як тато їхав, а він втопив ся... так головою товкла до муру і плакала... (*Дорошенко мовчить*) Тату, я хочу мами! привези маму з Київа, тату!

Дорошенко Не вільно, мама у монастирі...

Олеся У монастирі?!

Дорошенко Мама черниця!

Олеся Чомуж так, тату?

Дорошенко Так присудили дїдо Владика!

Олеся Дїдо Владика?!... то проси, тату, його за маму! Він такий добрий, він

пустить маму... Будеш просити, тату!
(Дорошенко мовчить — Олеся з пла-
чем на шиї) Тату, проси за маму!

Дорошенко Цить же, голубко, ну, цить
же, буду... буду просити, йди до бабуні
проси до тата...

Олеся Я й до дідуня Владики піду!... (вихо-
дить).

Дорошенко (дивить ся вслід за нею, від-
так на портрет Присї) Її походець і її
очи?... мов тобі з ока випала, Присю!
(Плеще в долоні — входить Семен)
Нема вісти від Росави?

Семен Нема, Пане!

Дорошенко Був на башті?

Семен Був.

Дорошенко Не видно?

Семен Пусто в полі, тільки в сонці степ
лелїє...

Дорошенко Був на брамі?

Семен Глухо всюди — ніхто в браму не
стукоче! (Гетьман ходить і дивить ся
вікном у поле) Ти, Семене, звідкіль ро-
дом?

Семен Я без роду без родини.

Дорошенко (дивить ся йому в лице) Був
коли ти в Чигиринї?

Семен Не був, Пане!

Дорошенко Може брат твій? Чи не мав ти брата часом?

Семен Ні, гетьмане!

Дорошенко Хтось стукоче, чи не гонець з над Росави?

Семен Ні, то Лучка!

Дорошенко Чого хоче?

Семен А як, Лучка, бісів жевжик...

Дорошенко Ти не любиш того чорта?

Семен Хто злюбив би сю гадюку? як оса летить між очі — мстить ся, кажуть, на усіх!...

Дорошенко За віщо?

Семен За свого пана Бруховецького гетьмана, що його колами вбили козаки на приказ Ваш, Ясновельможний...

Дорошенко На мій приказ?! Ні, козаче, я махнув лишень рукою відвести його, а чернь самовільно учинила над ним запорожський суд!... Клич до мене сего блазня, а сам ще раз йди на башту!

(Чура відходить — Лучка в дверях)

Лучка Кожний блазень своїм строєм —
Лучка й стіни мають уха.

Дорошенко Що ти робиш, Лучко?

Лучка Віку доживаю. А якщо чорт — го-рами перевертаю, як жінка Твоєю долею!

Дорошенко Щож чувати, Вернигоро?

Лучка По тім боці дрова рубають, а сюди трісок чекають.

Дорошенко Для кого се та загадка?

Лучка Так собі загадку закинув за грядку — нехай моя загадка до Марка лезить — прийде пора, набіжить!

Дорошенко Скажи кращу...

Лучка Хто се є? Що то росте без коріння, а цвіте без цвіту; а без рук і без ніг дреть ся до блакиту!

Дорошенко Камінь росте без коріння, папороть без цвіту — дим без рук і ніг дреть ся до блакиту.

Лучка То не штука, тройця ся є в одній особі!...

Дорошенко Я не знаю.

Лучка А я знаю, то Петро гетьман Дорошенко!

Дорошенко Я! гм?! *(ходить по салі)* Що за хрінова мати?

Лучка *(усміхаючись хитро)* Ти орел — летиш найшвидше, а я хрін — расту

найглибше; дам ясу тобі ув очи: летить
вие — сяде, риє!

Дорошенко Хто знов се?

Лучка То жук, Пане, часом Лизогуб!

Дорошенко А нині?

Лучка Нині прийшов цар земний до царя
будимира тай питає: »Де чирік кучум-
пір?« А той йому відвічає: »На високім
мурі спочиває, як звідти буде скакати
— мусиш добре утікати!«

Дорошенко А то що?

Лучка Миша, півень і кіт Мурко — ниніж
Ти і я і Сірко-бурко!

Дорошенко Сатана! *(ходить зворушений)*

Лучка Той дає раду, хто знає правду!

Дорошенко А щож ти знаєш?...

Лучка Без чого сьвіт буде?

Дорошенко Без чого?...

Лучка Без землі, без мене і без тебе!

Дорошенко *(ходячи в задумі)* Та, ніхто
не може сьвіта пережити!...

Лучка Скільки не літай, все прийдець ся
на землю падать!

Дорошенко *(гірко)* Чомуж так, Лучка?

Лучка Оком до неба докинеш, Пане! а до
серця свого ні!

Дорошенко Якже се так?...

Лучка Там гріх остане, що в пору встане! Широкий сьвіт — та нема де дітись від свого гріху і смерти...

(Гетьман ходить понурений, вбігає Семен)

Семен Ой гетьмане, ясний Пане, мов грім гремить, мов дзвін дзвенить, — на цілий степ туман кіптить!...

Дорошенко *(дивлючись у вікно)* Се не хмари з ясным громом, лиш Татари або Турки!

(Всі вдивляють ся в вікно)

Лучка Вдарять громом над тим домом!

Дорошенко Що там з тебе каже біс?

Лучка Чужий мозок — темний ліс!

(Входить мати Дорошенкова)

Дорошенко Чуро, скоч на вороного на підслухи того дива, а ти, Лучко, звідси пріч!

ЯВА ДРУГА.

Дорошенко *(цілує її в руку)* Дорогі Мати, дорогі гості, Вам голова моя! Сідайте!

Мати Куди його тобі, сину, я дорога гостя?! Ужеж тобі не я, породженниця, рідная мати, порадниця до хати — тільки твоє невірне подружжа, що його, чую,

хочеш з монастиря визволяти на велику оскорбу для мене і для свого роду.

Дорошенко Ей не кажи, Мати, та не жур мене, Нене, бо я тую журбу і сам знаю — не простив би я невірної дружини, та ізза тої бідної дитини простив би я тільки... Тільки як Ти, моя Мати старенькая, на те важиш тай не бажаєш — буде, як Ти кажеш!

Мати Та я не для себе так раджу тай важу, тільки для твого сьвятого спокою тай для превеликого діла; ти лицар, сину, соколе, Петре Дорошенку, тобі лицарська честь і слава: тобі треба ворогів з України звоювати — не біля жінки пропадати!

Дорошенко Правда, Мати, — хоч без вірного друга до своєї мислі великая туга!

Мати Сину, нема в сьвітї правди, тільки одна мати. Та к' мому серцю ще більша туга налягає, за нею я відрадости собі не маю — ужеж не даром менї представив ся, сину, сон дивен, барзо дивен, на прочуд!...

Дорошенко Якийже то сон Тобі, Мати, приснив ся.

Мати Бодай ніколи не явив ся!... Видить ся: твоя Ясна Гора чигиринська цвѣ-

тами процьвітана, трома шанцями по-
вивана, гарматами лаштована, червони-
ми знаменами покровена — стала десь
вся обідрана, на пожарі спускана!...
Видить ся: твої вірні серденьята десь
геть стали всі в пень поцїляні, пострі-
ляні, порубані... Видить ся: тебе турець-
кий царь, невірний государ на три части
розтяв, у Чорне море пометав!... А бі-
лим, білим снігом дух твій над Біле
море приникав, гірко ридав, прокляття
метав до ніг православному царю!...
(*Мовчить і дивить ся на сина*) Мовчиш,
мій сину? Щож ти можеш мені на той
сон повідати?... Ой сливе ти нехороші
мислї собі маєш? Невже не може знати
рідная Мати, на що важиш, на що упо-
ваєш?...

Дорошенко Недобре Тобі, Мати, той сон
повідает... Аби мене мій друг, турецький
царь, на три части розтяв, у море поме-
тав, що мені всю свою велику силу по-
силає ворогів України воювати!...

Мати Ой горе, сину, горе! проклятий день
і година, коли ти з султаном бісурма-
ном замирів!...

Дорошенко Ой, Нене моя, в тім неправда
Твоя! Не єсть се горе з султаном за-

мирив, а єсть се: три недолї од України відвертаю! Що одна: Татарам набїг султан наказав; що друга: зроблю з Ляхами останню розправу; а третя: московському царю дам науку козацькі вольности шанувати!...

Мати Виджуж я щироньку твою, дорогою душею тобі рада не хто, як рідная мати! Та не благословляю тобі під турецьку руку ставати, нї з православним царем великого бунту Україні зривати — а прошу тебе божим помишленнем, людським твоїм милосердем крови християнської не проливати, миру хрещеного на поталу Туркам не давати... Соколику, сину, вчини мою волю!...

Дорошенко Присягу від султана маю, дорога Мати!...

Мати (з пересердем) Ще не увірила ся тобі турецька каторга, що ти віриш в присягу безбожного султана!?

Дорошенко (благально) Ой та нема, Мати мила, Мати старенькая, кому віри дати при лихій годинї; роздирають Україну на дві половинї самі царі, володарі хрестом охрещені — тільки віри, що в султана бідній Україні!

(падає на колїна, спускаючи голову на матерне лоне)

Благословиж мене, Нене, в далеку дорогу, щирю правду Тобі кажу, як самому Богу!

Мати Нехай тобі за материнє опрощення стане тяжке важке благословення та найпершого безвірного Владики, що ізвів тебе на горе превелике — тай вже тобі нінащо матірна молитва!... Кров і плач невольників на твою голову упаде і біла смерть тобі буде все перед очима!... Слухай мене, сину, молю тебе, благаю: відвернись від бісурмана!...

Дорошенко Пропало, Мати, не моя се воля! Я гетьман, що каже Рада — моя доля!

Мати Я тобі не мати, не син ти мені!

Дорошенко *(ревними словами)* Ой Матусю, не гай мене, в далеку дорогу виряджай мене!... Мені дорога та до походу... Та чогось дух мій... став так смутен... Став так смутен каламутен, як той Дунай... філя збила!... Хоч ти мене не жур, Нене, мене журить моя доля: Вити гніздо серед поля поміж трома шуляками!...

(Довга мовчанка. — Мати стає на виду ясна і бліда — дивить ся на голову сина. Здалеку надближаєть ся шум і клекіт війська.)

Дорошенко (*молить*) А як, Мати, я загину, зрости мою малу Олесю, бідну сиротину і... і прости мою... невірну Присю, як свою дитину!... Чуєш, Мати?

Мати (*бліда, бореться зі собою — шум росте — вона зривається*) Я не мати тобі, ти раб, преданник бісурманський поганський кам'яник! Чуєш, кам'янику, чуєш той шум?!... Як дзвін дзвенить, як хмара йде — то грім гремить на тебе судом кари!... Чорна Рада Бруховецького тобі буде, сину яничаре!... (*виходить*)

Дорошенко Мені тьмить ся... Чи грім, чи дзвін гуде?...

ЯВА ТРЕТЯ.

(*Вбігає чура Семен.*)

Семен Ой гетьмане, любий пане, то не Турки ні Татари, тільки ціла Рада черні йде з Канева від Росави.

Дорошенко Де се рада?... Рада черні?

Семен Козаки йдуть, як ярая пчола гудуть — супротивились слухати султана.

Дорошенко Щож за шум так гуде, мов бурхають води? (*чути клекіт*)

Семен Сорок тисяч козаків... з великої ходи!

Дорошенко (підходить до вікна) Що загурма шатаїть ся вискоком по ринку?

Семен Запорожці!

Дорошенко Запорожці?!

Голос Лучки (зза стіни) Сірко дав причинку!

Дорошенко Летиж, лети, мій Семене, до Владики!

(Семен вибігає, гетьман ходить блідий — вкінці клякає перед образом Христа).

Дорошенко (молить ся) Ісусе Христе Благосителю, всьд возможна Тебі мимо неси от мене чашѣ сїю — прискорбна во вєсть дѣша моѣ до смєрти... Мисли мої і во-ла моѣ як снїг на горах білий... Ти знаєш, ти чєш!...

Лучка (входить підчас молитви і стає над ним).

Дорошенко Не стій над моєю душею, сатано!

Лучка (кричить) Брюховецький!

Сьвітло пригасає побіч гетьмана, являється ся тїнь побитого, скривавленого гетьмана Івана Брюховецького. Через хвилю примара щезає — сьвітло блисло на сцені, входить Тукальський.

Тукальський Лучка, геть відсіля!

(Лучка відходить, що й так подав ся під стїну за приходом митрополита)

Дорошенко Отче, чую Твій голос, піднеси мене!

Тукальський Що тобі сталося?...

Дорошенко Мій гріх... прости мене, стелить ся молитва моя по могилі Сербиній... Брюховецького кровю...

Тукальський Отсе з хрестом над тобою!...
Ще раз к сѣмѣ же разрішаю тѣ от всѣх
гріхѣ твоїх!... Вставай! (*підіймає
гетьмана*)

Дорошенко Запорожці в Чигирині!... З низу вітер віє: Сірко вітер засіяв — іде Чорна Рада!

Тукальський Де тобі Сірко, гетьмане?!
Бог з тобою! Хто сіє вітер, тому платять димом! Сірко на Сибірі...

Дорошенко Що?! А тож як?!

Тукальський А так, Жученко зловив його в Санджарові й повіз Ромодану в окопах у Батурин!...

Дорошенко Котрий Жученко? Той Ханенків ворог з Полтави?

Тукальський Той сам! Полковник по тім боці, приятель наш!... А Сіркови наука: між чужі лика не мішай ся! А то: сова як з'яструбіє, вище сокола літає!

Дорошенко Як се сталось? Владико, тут нема руки Твоїї?

Тукальський Нам Самойлович, як гетьман Москви на руку лекший ворог, як Сірко, гетьман товпи, від тебе душий в черні!...

Дорошенко Не в тому річ — я слово дав Сіркови!

Тукальський Хиба не вийшов ціло з Чигирина?

Дорошенко Він був мій гість — хоч ворог, але щирий...

Тукальський Не в таку пору, мій сердечний орле! Чи видиш хмару? чернь сліпа гуде... іде, гремить на Ясну Гору Дорошенка! Ще будь Сірко в тій хмарі — ти пропав!...

Дорошенко Я знаю, але слово... слово сьвяте!

Тукальський Але ти не міркуй тепера, мисли в небі, а ноги над провалом! Готуй ся на прийом грізної черні — чи чуєш?

(Чути клекіт у місті на подолі)

Дорошенко Як море! (плеще, до чури)
Що там чути?

Семен Бережись, Пане, аж там козаків, аж там мужиків, тьма тьменна голоти,

а всьо гуде на Тебе: »різати, колоти
бісурмана!« кричить...

Дорошенко А старшина?

Семен Чекає вже на брамі.

Дорошенко Кажі серденьтам виточить
на ринок бочок горілки, меду, пива,
кілько треба — на радість мому війську!
— Вдарити в гармати!

Тукальський Принеси клейноти!

Дорошенко Булаву і кирею з горносталів!

Семен Котру булаву, золоту султанську?

Тукальський Ні, запорожську!

Дорошенко Булаву Богдана і його зна-
мена та прапорці малинові!

(Чура щезає — чути за дверми)

Голос Олесі Дідо Владика є?

Голос Семена Є голубко!

(Вбігає Олеся і цілує в руку Владикау)

Тукальський Чого дитинко?

Олеся Пустите маму? Правда, що пустите
Діду!...

(Владика дивить ся на Дорошенка)

Дорошенко Потіш дитину, звільни з обі-
тів матір для тої сирітки!

Тукальський Лицарю, Петре мій, Дорошенку, треба більма тобі в оці?...

Дорошенко Тим то позволь ще добро вчинити — хто зна', чи верну, як піду?... душе держитись, лекше вмірати-му після доброго вчинку!

Тукальський Як тебе скріпить се на ту пору кріпи ся, я її пушу...

Олеся Спасибі, Діду! *(цілує йому руку, плече в долоні)* Тату, дідуньо Яненко зараз поїде... *(вибігає)*

Тукальський Та аж по поході може приїхать...

Дорошенко Отче, дитина так тужить!...

Тукальський Хтось вищий тужить за твоїм ділом! Сьвяте писаніє сьвідчить: Неоженикий сѧ печеть сѧ, како згодити Господєви, а оженикий сѧ, како згодити женї. А твоя жена — тобі сатана, Україна — твоє діло боже!
(вбігає Семен зі знаменами і шкатулою)

Семен Сповнено приказ, гетьмане, ідуть до Тебе, старшини.

Тукальський Ну Дорошенку, стряси тут верхами, а я йду з хрестом на низини!
(виходить)

Дорошенко (*вбіраючись в кирею*) Ти чуро, в дворяд устав лазу! (*Чура уставляє на середині лавки*) На радїж чатуй, як булаву підйму, дай знати гарматї — стріляти! Де кїнь мїй?

Семен Стоїть у нарядї!

Дорошенко (*бере булаву*) Як виїдуж в гордее військо, ти, чуро, чатуй, — як булаву підйму, дай знати гарматї, щоб гук ста пушок було чути, як грїм в небесах понад військо — хай чує, що мусить так бути, як каже гетьман...

(*Чура виходить та за мить вертає*)

Семен Старшини, полковники, Пане!

Дорошенко (*голосно, могутчо з притиском на імя*) Чекає їх гетьман Петро Дорошенко!

(*Чути вистріл гармати*)

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Входять: Гулак, Лизогуб, Кочубей зі знаменами і бунчуком; другий ряд: Мовчан з дев'ятьма полковниками. Гетьман витаєть ся з кождим чергою, потрясаючи руку.

Гулак Наші голови Вам, гетьмане Петре Дорошенку! (*всі шлики здіймають — поклін посилають*).

Дорошенко Дай Боже час добрий, Старшино моя славна, Полковники любі,

з сьвятим днем витайте здорові! Чи кріпкі, чи міцні?... як ся маєте?...

Лизогуб Посередині, як вчера так і нині!

Дорошенко А ти, Кочубею, як поживаєш?
(*витаєть ся з ним*)

Кочубей А так собі, то боком, то скоком!

Дорошенко Молода жінка під оком! (*Всі сьміють ся*) А Ви, Панове полковники, слихом слихати, видом видати, усі геть що до одного?!

Мовчан Усі! Давайте приску ноги посипати!

Дорошенко (*на кінці до Лизогуба, витаючись, мов його не бачив*) І Ти є, я думав, що Тебе нема!

Лизогуб Е, ледачого Біг не візьме!

Дорошенко Ну, як же поживаєш?

Лизогуб Живу помаленьку, з ноги на ногу!

Мовчан І зі ступня на ступінь, він вчера став генеральним осаулом на Раді!

Дорошенко О! ну, щасть Боже, (*ще раз потрясає йому руку*) дай, Боже, панувать, на золотих креслах сідать!

Гулак Питайте, Гетьмане, нас, чого прийшли до Вас, чи по волі чи поневолі?

Дорошенко Скажете, Дорогі гості *(до Кочубея киваючи)* сідайте в ряд, щоб Бог був рад!

Гулак Непрохані гості — постоять і на помості!

Дорошенко Гість лави не засидить, ліжка не залежить!

Гулак Прийшли непрохані, може й підем некохані!

Дорошенко *(мов невважаючи, до Лизогуба)* Прошу де попало, щоб усе добре сідало!

Лизогуб Може добрим місця не стати! *(сідає на правім крилі в першім — за ним чотири полковники в другім ряді)*

Кочубей Треба й мені сідати! Наперед не виривай ся, ззаду не лишай ся, серединою тримай ся *(сідає на середині побіч Лизогуба)*.

Друга пайка полковників переходить на лїве крило, — **Мовчан** сідає на крайнім лівім крилі в першім ряді, п'ять полковників в другім ряді, відсуваючи лаву на лїво, коло **Мовчана** остає вільне місце для **Гулака**.

Дорошенко *(підносить Гулакови крісло Тукальського побіч стола на середині)*
Сідай, Ваша Милость, Пане Обозний!

Гулак *(стоячи, каже)* Спасибі, Ясновельможний гетьмане! На чийм кріслі сидиш,

того пісню сьпівай, як сам здоров знаєш!... А ми — дехто й поневолі, нині будем голосом не своєї волі, а цілого запорожського війська і всеї Громади!

Дорошенко Ей Пане, куме, Гулаче, Обозний, простіте та позвольте мені перше прийняти до Вас слово, Преславна Присьвітла Радо! Громада — великий чоловік, а хтож Громада? Громада не хто, як Ви? старим розумом розумні, народні голови і мужі громадські! Не так же?!

Рада Так правда! правда!...

Дорошенко Кождий в Вас сивою головою за цілу Громаду думає-гадає, яке би діло грізним уремям починати! — А що кождий з Вас за нашу отчизну Україну добре дбає, — то кождий за себе словами промовляє! Не правдаж?

Рада Правда, правда, правда!

Дорошенко Правда, отже кождий з Вас, Панове, говорить голосом своєї, не чужої волі! Колиж мене за свого гетьмана почитаєте, чи не слушно і мені на Зуповну Раду з Вами стати?

Праве крило Слушно, говори гетьмане! говори!

Дорошенко *(булаву у руку займає і словами промовляє)* Із день години стала знов тревога на Україні, стали знов Ляхи Україну воювати, — то ми мусим добре дбати, із Ляхами пиво варити, зачинати! Та колиж бо нас перед очима один ворог в пень рубає, а другий бісурман, татарський хан — за плечима наші діти в турецьку каторгу забирає... Котрий душий і більший ворог?

Ліве крило Бісурман!

Дорошенко Бісурман душий, як Ляхи; отже чи не добре було би я, Братя, учинив, як би з тим душим паном, тутурецьким султаном на день на два замирив, того меншого пана Ляха, поки що силою душого Турка звоювати!?

Гулак З того пива не буде дива!

Ліве крило Не буде!... не буде!... не буде!...

Дорошенко А потім колись при душій нашої силі будушій на того душого супротивну хвилю підіймати, як не будем мати ворога за плечима!...

Гулак *(на те словами промовляє)* Добре тай гаразд, Гетьмане Петре Дорошенку, гадаєш, що з Ляхами, мостивими панами, колот підіймаєш і на тее каже ціла велика Громада, Росавська Чорна Рада:

»Дай Боже, щоб ми за Твоею головою пили-гуляли, віри православної на поругу у вічні часи не давали!« Та не гаразд, не добре Ти, Петре Дорошенку, учинив, що з султаном-бісурманом замирив і на тее говорить ціла велика Громада, Росавська Чорна Рада: »За щож Ти в наше усердіє такий гнів на себе положив, на щож Ти на нас такий ясир наслав, ужеж ми тепер ні в чому своєї волі не імієм?!« Ей Пане Петре Дорошенку, з діда прадїла козаچه й Гетьмане, чи будеш Ти за нас одностайне стояти? — То будем Тобі слугувати, за Гетьмана почитати! Колиж будеш з Турком бісурманом стояти, будем иньшому пану гетьману кровю голдувати! *(Гулак сідає на крісло — на салі тихо)*

Крик війська *(за стїнами)* Не хочем султана, Владико!... Клич Дорошенка! Не хочем султана, не хочем!... Клич того Турка!...

Кочубей *(встає, словами звільна промовляє)* Сьвятий спокою, добре з тобою! Лучча солом'яна згода, як золота звада! Тай виджуж бо я, що гетьману Дорошенку дієть ся велика кривда, а Бог зна, де правда! Поки було тихо, то не було лиха!

Мовчан Де тобі тихо, білозоре?...

Рада Що у лісі за тихо, де дрова рубають!

Кочубей Не хочемо з бісурманом, хайже буде згода! Не луччеб нам з Ляхами, мостивими панами мирно пробувати, хліба сіллї спокійно поживати!?

Мовчан *(перебиває)* Бодай тебе квочка вбила!

Голос з лїва Він такий, як хлїб м'який! тоб дзюбом розїла!

(під їх перебивки говорить без перерви далі)

Кочубей Анїж піти лугів потирати, своїм тілом комарів годувати!...

Голос з лїва То лїзь за піч і кашу їж!...

Кочубей Ми дачі не даєм, в вїйсько польське не йдем — на що нам з ними бунту зривати?...

Мовчан Ой Боже Ти наш, а то Барабаш!

Голоси з лїва Не займай гида!... На каляй вида!

Кочубей Краще, гетьмане, Ти польські декрети прийми — будуть пани ласкаві Ханенка з вітром пускати, а Петра Дорошенка за білозора почитати, за гетьмана узнавати!... Огня огнем не потушиш, то шукай води!...

Голос Ради *(кричать)* Ну сїдай вже!...

І сиди!... І мовчи!... *(Кочубей сїдає)*

Мовчан *(встає і словами промовляє)* Ей не з горя-біди, Кочубею Барабашу, Тобі так солодко жити з Ляхами, великі бенкети зчиняти!...

Дорошенко *(ударяє булавою)* Мовчане шануй, Милость, Раду нашу!

Мовчан Гетьмане, отсе Ляхи гайдамахи Вкраїну зрубали — течуть ріки кєрва-віі темними лугами... як шукати ладу-миру з панами Ляхами, що кроваві судиціі Україні судять?!... *(сїдає)*.

Дорошенко *(булаву підіймає й словами грімко промовляє)* І я, Пане полковнику, годжу ся з Тобою! Судять пани сенатори кайдани кувати, судять Ляхи Україну в неволю віддати, вийшов декрет вичитаний, облитий смолою, а ми що?... Панове Рада, бить ся, чи мирить ся?!...

Голоси Ради Вжеж що бить ся!... Не мирить ся!... Треба бить ся, бить ся!...

Дорошенко І я кажу: бить ся, бить ся! хоч до смерти бить ся! А знаєте Ви, Панове, Прєсвїтла Виборна Громадо, не хороша моя й Ваша рада! Єсть у мене одна пушка сирота, єсть у мене стрілок пучок, та не має тільки ручок, щоб

одчинить Польщі широкі, залізні кам'яні ворота! — А хто не дуж на вої, не берись на бої!...

Мовчан Не дуже бє, але сьміле!

Голоси лївого крила Де відвага, там щастя!... Хто не важить, той не має!... Якого врага боять ся!... Або пан, або пропав!... Раз мати родила!...

Дорошенко Я не бою ся ні тучі ні грому, ні свари ні чвари! ідної смерти не минеш, другої не буде! Але в дїлі луччий розмисл, як замисл — не штука вмерти, але штука житє переперти!...

Кочубей Не штука вбити крука, злови живого!

Голос з лїва *(на Кочубея)* То раз, як в око влїпив!

Дорошенко Ми хочем жити, бо немає краще, як в нас на Вкраїні, тільки треба лучче — а лучче буде, як в нас буде воля! Будь же Ваша сила — Ваша й воля! А нам сила, як хмара на нас іспала і дрібен дощик із неба!.. Отсе вітер повіяв з низового поля із Чорного моря — султан турецький, пан цілого сьвіта, сильно дужий, далеко поглядає — проти Польщі противну філю зо дна моря підіймає!... Коло города Адріано-

поля ціле військо збирає, а може вже на Дністрі через мости наступив... А Ви, Пресьвітла Громадо, добре дбайте, щоб ми при бистрій хвилі, при лихій хуртовині своєї волі спроміж себе не втєряли!... Не підем з ним, то він на нас рушає — бо дужий каже: хто не зі мною, той проти мене!...

(На Раді мовчанка — тихо)

Лизогуб *(встає й словами сильно промовляє)* Волю голові до ніг упасти, як хвостови кланять ся! Коли вже така недоля чайці небозі..., краще з невіром султаном проти Ляхів стати, як мирить ся панами Ляхами, що самі на потопі, а все облесливими словами дружбу з нами ручать, а за нами кайданами стучать!... Тай не перший наш гетьман Петро Дорошенко піддаєть ся під руку бісурману, *(звертаєть ся перначем до портрету Хмельницького)* — сам пан гетьман Богдан Хмельницький, Батю Зїнов наш чигиринський з татарським ханом бісурманом за його поміч замирив і тим то й перший Ляхів подужав! Потім гетьман Іван Виговський, голова велика, князь запорожський з Татарами дав Москві превеликого хлосту з копотопського мосту! — Так і ми по них

великий розум маймо, з султаном Українї учинїм ясу, а між ворогами велику трусу і превеликеє диво!... *(сїдає)*.

Голос з лївого крила Силуваним волом!

Голос з правого крила Не дмухай проти вітру!

Голос з лїва Бери вище, Кочубею!

Кочубей Як батьки робили, так і ми будемо!

Голос з лїва Мовчи та потакуй!

Мовчан Чи рада, чи не рада, гайда громада!

Гулак *(встає і словами промовляє)* На нове не пались, старовини держись — оттим то і треба, щоб ніхто того не турав, що Батько Богдан Хмельницький нам після смерти лишав, піддавши нас під руку православному царю, московському государю! Отсе Вам шлях-дороженька з ляцької неволї Україну під одну булаву привернути!

Лизогуб Від Москви поли вріж та втікай!

Мовчан На Москву гудьмо, але з нею будьмо!

Дорошенко *(підносить булаву і словами звисока промовляє)* Ой не гаразд Ти Гулаче Обозний думаєш, коли нашу Україну Москві уручаєш! Не раз не два

2 православному царю од своїх рук листи писав, Україну під одну булаву повернути... Та Москва викрутнями перебуваєть ся, тим то й до Ляхів скрізь погано лицяєть ся! Аж у селї Андрусові не чорна хмара стала, а на нас Обида великая впала, нестертая до суду віку — поки сьвіт сонця буде нам чоло безчестям палити і карати в семи поколїнях, що ми мовчали!... І царь з Ляхами мудро гаразд учинив, що наших комісарів на Раду не допустив, бо ми скот безсловесний — не маєм що казати на всьо пристанем, мовчимо! (*Дехто з Ради закриває собі лице*). Розшарпали Україну на дві половинї два шуляки — а ми? — Скот! пристали, мовчимо! »А що дасьте Ляхи за Київ і половину безкровної отари Малороссів?« торгує государ! А ми що нинї? Ми скот! ми мовчимо!... (*Підносить булаву в гору до портрету Богдана. — Всї закривають собі лице*). Ой Богдане, Богдане, чуєш? Як би Ти жив — зарідав би та кровавими сльозами!... Ти чуєш мій голос... Ти між нами за гостя приникаєш — удар же громом на мене із хмари, нехай поллеть ся моя гетьманська кров, коли неправда моя!... А коли моя правда, приложи чию руку до гармати, своїм

духом дай знати — нехай ударить куля
громом над тим домом, де радить така
Рада, що її лиця не лупає московська
зрада і кровава рана України!... (ударив
об стіл булавою).

(Чути гук гармати над замком. — Всьо
зривається з лав).

Голоси Ради Мовчи, Дорошенку! не кля-
ни! мовчи!

(Тихо на салї. — Чути шум за стїнами
замку на детинці з надвору).

Голоси юрби Слава Дорошенку! слава!
І Тобі Преосвященний Владико, клич
Дорошенка! Слава Дорошенку! Клич
Дорошенка гетьмана! Дорошенка!

Дорошенко (ударив об стіл булавою
і з запалом кличе) Москва своїми ратни-
ми небо до мести визиває плачем погань-
блених жінок і материй мене сьвяті
наші вольности боронити! Як я з діда
прадіда козак і гетьман — передам ді-
тям вольну Україну! Не дам нікому
рвати наше тіло по кусочку і пускати
на північну воду!... (входить Тукаль-
ський з жезлом, стає по заду і слухає)
З далека з Сибіру, кличе голос Демяна
Многогрішного гетьмана, Україну під
одну булаву привернути!... (Тукальський
плеще — входить чура).

ЯВА ПЯТА.

Тукальський (до чури) Клич посла! (До Дорошенка) Гетьмане, посол з Запорожа! (входить під сї слова Марко Проклятий — Дорошенко дивить ся на очи Владики).

Марко Проклятий (шлик здіймає, поклін цілій Раді посилає) Наші голови Гетьману і пресвітлій Раді!

Дорошенко І наші голови Послови з Запорожа! Сідайте Панове Рада, вислухаєм посла! (Рада сідає).

Марко Проклятий (на середині стає й суворо промовляє) Кланяєть ся Вам Сірко Іван, запорожський отаман... з гетьманом Демяном... з далекого... Сибіру!

Рада З Сибіру?! Сірко на Сибірі?!

Марко Пр. На далекому Сибірі на Білому морю, на сивім леду як ясний сокіл сяє, смутно себе має. На Чорне море спільна поглядає, що на Чорному морю велика хвиля уставає... Та наказує до Вас орлом сизокрилим за головою Петра Дорошенка хочби й султаном ханом-бісурманом іти... вражу Москву воювати — ужеж бо та Москва у Сибір і його завдала... як Многогрішного Демяна!

Рада Ганьба Москві! ганьба! ганьба!

Марко Пр. А ясні зорі тремтять, а могили дрожать: Цар торгує з поповичем Іваном Самойловичем за гетьманську булаву наші вольности забрати!...

Рада Ганьба! ганьба! Попович гетьманом!

Марко Пр. А Тобі гетьмане, Петре Дорошенку, шле посла з хвалою, як Ирод — з великої тривоги, що зрушив Ти на Польщу султана... А потай сам хоче за Польщу обіратись, за панів Ляхів одностайне стати, Україну огнем і мечем до щаду звоювати! То руський цар!?...

Рада Ганьба цареви! Не буде того! не буде!

Голоси юрби (за стїнами) Дорошенку гетьмане! Дорошенку!

Дорошенко (*гостя приймає, на вольне місце власноруч сажает*) Сїдай, Друже, запорожський козаче! Отче Владико, займай моє місце!... Я йду до народу, Пресьвітла Громадо! А Ви по своїй волї і божим помишленнем постановляйте раду вольними голосами, чи менї прихилитись турецькому султану!.. (*Виходить, беручи з чурою знамена Богдана*)

Мовчан (*встає і словами промовляє*) Ужеж нам нічого думати-гадати, тільки уручитись під руку султана!... Тай сама

чернь, що гукала на гетьмана як повідь в розбурхану воду — тепер за ним стане, а я за голосом Народу!... (сїдає — на салї тихо).

Голоси юрби (за стїнами) Слава, Дорошенку! гетьмане... Дорошенко! Хоругов Богдана! Хоругов Богдана! Слава, Дорошенку!...

Голос Дорошенка (за стїною) Гей стійте, стійте козаки молодці, братя запорожці, друзі-діти, ладу ждїте!

Голоси юрби У гору, Дорошенку! слава, слава!

Голос Дорошенка На коня, на коня, мої діти! хоругви візьміте, коня підведіте!...

Голос юрби Слава, Дорошенку! хочби в пекло підєм з Тобою!

(Шум і гам за стїнами)

Гулак (встає і словами прутко промовляє) Не дайтесь на підмову, Панове полковники! Ужеж тая чернь не знає, що творить! Невже не знаєте орди?... Мало орда ханська бісурманська наших діток кіньми топтала, старих мечем рубала, а середних стягала, у полон загнала, на турецьку, бісурманську каторгу — нашу віру, наші церкви зневажала?... Я голосую проти султана. (сїдає).

Тукальський (встає, хрест в гору підіймає уриваними словами тяжко промовляє) Хто се ясний на Україну сяє, у гору руки підіймає? По Україні зімною утікає, по нетрях бездомно блукає, шукає, питає: »Де мій, город Київ? моя Єтіна Нерушима?!

Погук на Раді Мати Божа! Нерушима Єтіна!... Мати Божа!..

(Всі без виїмку задивляють ся на його віщі очи, саме тоді входить тихцем закритий від лица до ніг в чорному Чернець і стає за Радою на середині; в руках тримає, високо піднімаючи над усіми великий мозаїковий образ Оранти, Матери Божої, сьвятої Софії Київської з Нерушимої Стіни, про яку вірено, що се паллядія Києва і княжої України).

Тукальський (глухим голосом як з ями) Хоче Москва мою стольну Церкву на північ забрати, а Польщі на захід мої тереми золотoverхі на підкови запродати! А ще й бісурман буде мою Єтіну Нерушиму кулями з гармати на сто сорок чотири части розривати!... Пропаде стольний город Київ, пропаде Сонце Сходу, Україна, і моє Запороже пропаде, як не буде тяжким уремям султану голдувати! кличе Мати Божа. (потрясає хрестом).

Чернець (глухо) Пропаде!...

Всі (оглядають, з острахом, встають і дивлять ся в образ) **Що се?! Мати Божа! Мати Божа!...**

Тукальський (пророчим, громовим голосом) Оттоді прийде ще більший вітер і вирече суд над Вами!... Хто се підіймає ся мов ріка прибуває, мов потоки розбурхались водами своїми?! — Се північ підіймаєть ся, мов води потоку розбурхались у повідь, що залле Україну!... Доходить голос її мов гадюче сичання! Гляньте, царь півночи здіймаєть ся, наче хмара, а колісниці його швидші над орли, а ваші, ваші мають крила, о московські яничари!... Горе нам, ми пропащі!... Ось вони наступають з військовою потугою, нападають зі сокирами мов дроворуби!... Вирубають ліс наш, а їх не проглянеш, більше їх як сарани, а між ними кілька наших — ніхто не перелічить!... Повбивають нас вістрем меча і зрадою як Новгородців без спожаління, без пощади, без милосердя!... Пропаде Україна, погасне Сонце Сходу, пропадемо до шаду всі! Ратуйте, кличу Вас і заклинаю на знак сьвятий

(Гук армати)

Голоси Боже! Боже! Боже!...

Тукальський (*під сам гук гармати*)... хреста... Чуєте гук?! гармата потрясла **Нершимою Єтіною**, то знак сьвятий! Чути гук, уже надближаєть ся голосний галас від полуночної землі, щоб городи України обернути в пробудок шакалів!... Ратуйте! — кличе Мати Божа — сідлайте коні, Ви їздеці, готуйте списи і щити! Летіть колісницї, виступайте силачі, ставайте в ряди в своїх шеломах, гостріте списи, вдягайте панцері, Діти України! Хто іде за мною? Не має нікого!...

Голоси Всі! всі! всі!...

Тукальський (*без перерви, підносить руки у гору*) Гляньте, підймає руки Мати Божа над Вами: — Хто з Вас, Діти України, заступить нашу **Єтінь Нершим** від руїни?!

Рада Всі!

Тукальський Голосуйте всі!

Рада Всі!...

(*Полковники підносять 10 перначів, Лизогуб, Кочубей і Марко Проклятий — мечі, Тукальський хрест — Гулак стоїть блідий як смерть.*)

Голос юрби (*за стінами*) Слава Дорошенку! Всі йдем за Тобою! Йдем за Турком, на Ляхів, на Москву!... Кажи трубити! Трубіть до походу!

(Голос труб — трублять і бубнять до походу. — Входить Дорошенко і стає у праворучних дверох. — Чернець висуває ся з образом в ліві двері)

Дорошенко Народ іде за мною, Панове Старшина! а Ви?...

Рада Всі йдем за Тобою!

Дорошенко Всі?! А Ти, Гулаче обозний?

Гулак І я піду! Чия сила, того воля!

(Полковники виходять — повагом один за другим з перначами, за ними гетьман і Владика. — Труби і сурми трублять, літаври бють, за стінами шум і гам війська та тупіт коний. — На салі пусто. З лівої сторони входить Мати Дорошенка.)

Мати Сурми засурмили, бубни заіграли, трублять труби, бють літаври (дивить ся в ліве вікно) ідуть полки за полками... Де він? син мій та сокіл мій ясний? Он попереду коником грає, булавою має, який гордий, син мій!... син мій, батеньку гетьмане (звертаєть ся до портрету Михайла Дорошенка і показує у вікно та величаєть ся) Внук Твій! (крізь сльози) Син мій Петро Дорошенко!... веде своє військо, військо запорожське хорошенко... (дивить ся у вікно) як хорошенко!...

(Чути щораз більше затихаючий хор війська.)

Хор війська Гей не дивуйтесь, добрії люди,
Що на Вкраїні повстало:
Ой за Дашевом під Сорокою
Множество Ляхів пропало!

(Голос труб і літаврів)

Наш Дорошенко водить не много,
Тисяч козаків з собою;
Рубає мечем голови з плечей,
А решту топить водою!

(Голос труб і літаврів)

Ой чи бач, Ляше, що по Случ наше,
По Костяную могилу:
Як не схотіли — забунтували
Тай утерjali Вкраїну!...

*(За час тої пісні під голос труб і літа-
врів, стара Дорошенкова Мати посилає свому
синови і війську крізь вікно, рукою великий
хрест благословенства...)*

ЗАВІСА СПАДАЄ.

Третя дія.

Тасама велика саля в Чигирині на Ясній Горі, тільки під сьвято весільного бенкету прикрашена зеленою та знаменами і бунчуками під портретами гетьманів. На задній стінї поміж панцерами та кольчугами звисають султанські санджаки Дорошенка; що один червоний, що другий жовтий червоною обрaмівкою обшитий, а поміж ними золота Дорошенкова булава від султана. Праворуч, над пишно обстеленим гетьманським золотокованим кріслом хоругви: що одна малинова гетьмана Богдана Хмельницького, що друга синьожовта великого князя руського Івана Виговського. А третя ліворуч під образом Христа сама зелена, скервавлена, здобута за Михайла Дорошенка на Кримі. Всі лави обстелені дорогими килимами, уставлені рядами як до Ради з переходом у середині; золотоковане крісло гетьмана на триступеннім піднесеннї вистелене пурпурою та парчею сріблом і перлами шитою, а замаєне червоною калиною та яворовим листем.

ЯВА ПЕРША.

Три дівчині убірає салю квітами барвінку та сьпіває пісень поперемінно з другим невидимим хором, що гомонить чотирма голосами з сусідної кімнати.

Хор дівчат з обох кімнат *(на сім голосів)*

За Дорошенка, нашого Пана

Радуй ся радуй ся, Земле!

Наш пан Польщу побідив,

Московщину засмутив, —

Україну, Україну звеселив!

Хор видимий *(на три голоси)*

У Чигирині на Ясній Горі

В сьвітлім теремі сїв у задумі...

А хто там ходить? Молода княгиня

Сукні вбірає, на ясні зорі

Як сонце сяє...

Хор невидимий *(на чотири голоси)*

Послами шлють ся

Царі, княжата з цілого сьвіта,

Чи на весілле? Чи на вивідде?...

Бог один знає, що він думає

Людям на радість, собі на славу!

Хор дівчат з обох кімнат *(на сім голосів)*

Сій ся, роди ся, жито-пшениця,

Радуй ся, радуй ся, Земле!

Наш пан Польщу побідив,

Московщину засмутив, —

Україну, Україну звеселив!

(Входить чура Семен.)

Семен Кличте Гетьманшу Ясновельможну! !

Гетьман чекає і сам Владика в тайній кімнаті на замку! *(Відходить)*

Перша дівчина Ясновельможна Пані! !

Голос гетьманші Я чула. Дайте перлову камку й намітку, любі дівчата співухи!

Гетьманша переходить через кімнату з лівих дверей у праві, за нею підбігають чотири дівчині з другої кімнати, дві поправляють убрання а інші п'ять здивляють ся на неї.

Вона чудова на вроду, чорнобрива, з карими очима, золотоволоса; убрана в рублений золотом шовковий горсет, в ройову сукню, шиту ріжноцв'ітом, опняту під сріберний пояс в золоті ретязки, обута в жовті кордовані чижми; на шиї в неї коралеве намисто, перлова камка в її волоссю сповитім в синій серпанок. !

Друга дівчина *(дивить ся вслід за нею в двері, саме підбираючи май коло правих дверей)* Красна та ясна наша гетьманша, та ще красніший чура гетьмана — не знати, чого він так смутен?... *(дивить ся в двері.)*

Третя дівчина *(дивить ся в вікно з лівої сторони)* Гей, застеляйте столи килимом, дайте кристалі золоті-срібні, посли і гості надходять! *(чотири дівчині відходить в ліву кімнату.)*

Друга дівчина Глянь, загубила квітку гетьманша — глядів за нею потайно чура тай підняв квітку з волосся!...
(Три дівчині збігли ся до лівих дверей та за мить перебігають через салю до лівої кімнати. Входить Лизогуб і Серапіон).

ЯВА ДРУГА.

Лизогуб *(говорить, входячи, з запалом)*
 Нині Дорошенку стала честь і слава, військова справа Україну на сьміх не давала, неприятеля під ноги топтала...

Серапіон І християнську віру...

Лизогуб Нині же сам город Камянець Подільський славу сьп'ває, що він, стїна нездобута, від Польщі до Турка пропав:
 »Щож то в нас за гетьман Петро Дорошенко? всю землю українську обрушив,
 ! а польське поле копієм ізорав!... На батожськїм полі Ханенка, польського гетьманця-самозванця, розбив, розніс, розметав!«

Серапіон *(з глумом)* Стежки, доріжки, гори і долини християнськими головами повимощував...

Лизогуб За великі кривди України!

Серапіон Тай не так то гаразд Ваш гетьман Дорошенко землю православну здобував — Камянець Подільський Туркам віддав, а руського Львова, города княжого, від Ляхів собі не має...

Лизогуб А деж Ваш товариш, посол государів?

Голос (*Терпигорева з другої кімнати*)
Я здесь, гетьманюшка!

(*Входить з правих дверей Терпигорев, одітий в довгий московський халат — переходить до лівих дверей і заглядає в другу кімнату, оглядаючи всьо підзорливим оком — під час, як Лизогуб говорить.*)

Лизогуб (*до Серапіона*) Сідайтеж; не рад був Дорошенко руський Львів город брати, щоби Татари й його не ісплюндрували, як Кам'яний Поділець руйнували у саму неділю рано знадобідде...

Серапіон (*гірко*) І в сьвяту неділю не дзвони Вам дзвонили, тільки кликав голос муезинського ізвана...

Терпигорев Любезний малоросійському уху!

Серапіон (*нагально*) І слухав і глядів Ваш гетьман Дорошенко, як Турки сьвяті ікони поругали, сьвяті храми на мечети переводили, а тепер, нехрист, ще хоче

навести бісурмана на той бік, на сьвя-
тий город Київ православний!

Терпигорев Забув страх божий і суд пра-
ведний і прежніх гетьманів правосла-
вних, єретик!...

Серапіон Внук люципера пекельного!

Лизогуб *(поражений)* Там не було геть-
мана, тільки сам султан турецький...
Гетьман Дорошенко, як Поділець брато,
до города Львова з Татарами припав.
(Входить Лучка)

Лучка Є тут посел єромонах повносилен
від царя?

Серапіон Є, ось я! *(встає)*

Терпигорев Він од гетьмана, я від госу-
даря! *(встає)*

Лучка Тиж не монах — тільки дяк, щоб
ловити душі в сак! Правда?! У Влади-
киж два язики — не допоможуть там со-
болі, московский дурак! *(до Серапіона)*
Прошу, отче, до Владики! *(виходить зі*
Серапіоном)

Терпигорев *(підсїдаючи з тиха до Лизо-*
губа) Слухайже, гетьманюшка Лізогуб,
великий царь і великий князь Алексей
Михайлович всея Великої і Малої Руси
самодержець, государ милостивий і ча-
долюбний — мною рабом своїм Алешкой

Терпигоревим приказав Тобі сказати: здоровуй, гетьманюшка Лізогуб! чуй велике слово: »гетьманюшка Лізогуб, здоровуй на многі літа з своїм домом, Тобі милость моя!« — каже царь...

Лізогуб За щож така милость? за щож мені така ласка від Ёго царського Величества? Не знаю...

Терпигорев (з усміхом) І соболі єсть! єсть у мене для Тебе, а хороші, які хороші! самі ізрядні...

Лізогуб Спасибі, але завіщо?

Терпигорев (хитро) За розум Твій! Переходь на той бік з своїм полком — велика милость Тобі буде!

Лізогуб Та щож я там?... А тут я осаул генеральний в гетьмана, сам гетьман — то мій сват, а мій син — його зять, мій син оженився на гетьманші!

Терпигорев На якій гетьманші?

Лізогуб А на Оксані!

Терпигорев (з усмішкою легковаження) Чув, з першого подружа — а гетьман, чув, спроваджує жону другу, а другая жена, знай, у семі стіна — щож тепер тобі тут?...

Лізогуб Тут рідня і родина!

Терпигорев Та не конче Тобі на сей бік перейти — можеш тут государю служити!... А за труд буде ласка, поміркуй, погадай, що се краще звенить: чи гетьмановий сват, чи гетьман?! А примір: осаул Лизогуб, а Ясновельможний гетьман Лизогуб!..

Лизогуб (поражений) Що ти думаєш?...

Терпигорев Те що сам царь, що сам царь государь всея Великої, Малої і Білої Руси самодержець!... Лишень прикладай свою руку до діла, а надійсь на царя!

Лизогуб Ну а він? Його слава, ім'я, а я що?

Терпигорев Як то що? Порівнай, чим Тобі не рівня, чим яснійше ім'я: Дорошенко Петро, гетьман запорожського війська — і щож?... А як гарно: Яків Лизогуб, гетьман Їго Пресьвітлого Царського Величества усього війська запорожського! Чимж те горде ім'я не до пари з »гетьман«, чим Твоїй голові не булава?!

Лизогуб Ну то як?

Терпигорев Знаєш діло, з Демком? На Сибір...

Лизогуб То не з ним! То орел, не сова, анї пава!

Терпигорев Що орел без крила? що без війська гетьман? що без Турків їх князь? без козацтва Петро Дорошенко?! Глянь, Турок пішов в свояси, та козацтво — не мир же хрещений?! Православний — наш царь, а султан — бісурман і підданство йому — гріх великий... Посмотри, куди чернь... і на підпис намов, на присягу Восточному царю!...

Лизогуб Хиба чернь! козаківж на присягу не зви по Андрусівській ганьбі!... Хай прийде сам царь: присягай! — »Навіщо присягати мені? я вольний, як орел сизий! Царь ти і я царь, Малої Руси царь Петро Дорошенко!« Так гетьман їх навчив говорити...

Терпигорев То убий!

Лизогуб Розшматують мене!

Терпигорев Увязни!

Лизогуб То на смерть покарубують мене!

Терпигорев То у Київ стягни, там є ратні царя!

Лизогуб Зарубають дітей і мій дім зарівнають землею!

Терпигорев То чекай, аж прийде Ромодан і гетьман Самойлович прибуде войною...

Лизогуб А так, тоді я государю кам'яна стіна!

Терпигорев Але тям і мене, що не хто, тільки я йшов нести Тобі мисль золоту від царя: раб Твій вічний **Алешка** Терпигорев, пад на землю з сльозами челом бю... Не відаєш, гетьман, беззаступство моє, одолжав я долгами, женушка в Москве на чужому дворі, з діточками гибнуть, — а робота моя тут для Вас, мой гетьман... государ милостивий... я раб Твой, пес Твой, черв у ног Твоїх Алешка мізерний! *(клонить ся йому в пояс, складаючи руки навхрест.)*

Лизогуб *(виймає сакву, вітворає, показує золото і дає йому в руку, сей хоче цілувати — обиджений)* Дайте спокій!

Терпигорев *(з приклоном принижено)* Пиши і царю государю про милость для свого раба! *(кланяючись)* пожалуй маленький доклад до листа, що тут работал я как Богу, так Царю, Великому Государю, його раб Алешка Терпигорев, вірний подданий на віки, невідступний і слуга нижайший Царського Пресвітлого Величества, пад на землю з сльозами челом бю...

(вскакує Лучка)

Лучка Казав гетьман, Лизогубе, не нашого пера шташку в ждальню одвести!

Лизогуб *(до Терпигорева)* Ходім же!

Терпигорев Сеж як? просив ти в гетьмана
вислухати царське слово?

Лучка До слова покличуть на Раду!

Терпигорев Я з гетьманом дещо маю!...

Лучка Потай Бога, щоб і чорт не чув!...

Та гетьман сказав так: я гетьман, та
більший чоловік — Громада, моя Рада!
Що Громада скаже, то й царь не помо-
же, не то московський дяк!...

(Лизогуб відходить з дяком на ліво.)

Лучка *(сам)* Баче лиска, звідки блиска,
хвостом має, хмари не розмає, та хоч
пущу біса між сватів...

ЯВА ТРЕТЯ.

(Входить Дорошенко, за ним гетьманша Прися)

Дорошенко *(до Лучки)* Де мій чура?

Лучка Біс відає!

Дорошенко Шукай чури, клич до мене!

(Лучка відходить)

Прися Що за ирод коло Тебе?!

Дорошенко Називаєть ся з ідним оком
— півчоловіка; та що скаже, завяже,
мов по зорях читає!

Прися В поганім тілі погана й душа! Ще
не має наших гостей?

Дорошенко Та нема ще, моє серце! (*бере її за руку*) Щож там, Присю, моє серденьтко? якаж бо Ти красна, як зіронь-ка ясна!

Прися Тиж хиба не красень? Як той сокіл ясен, високо літаєш по всій Україні!

Дорошенко Та сама, що була, ті очі, ті брови!...

Прися Тужно Тобі було до моєї мови?

Дорошенко Ти моє нещастя, Ти моя неволя! Скажи мені щирю правду, чи буде нам доля, чи ні — чи щира Твоя присяга мені?

Прися Та коли нещира, скарай мене, Боже! Присягала перед Богом Отцю Владиці і Тобі — не вiali серденька собі!

Дорошенко То Ти, люба, моя?!...

Прися Твоя, милий, Твоя!...

Дорошенко Скажиж мені, чи будеш любити — або скажи, як без Тебе на сім світі жити?

Прися Люблю Тебе, мій соколе, навчилась любити...

Дорошенко Розжалило ся серденько моє, розжалило ся на Тебе — не майже жа-

лю за свою кару, сам я знестямив ся себе!

Прися Яж була винна за свою зраду...

Дорошенко Сповір ся... ти його кохала?!

Прися Що се ти?... Тільки дала принаду — сеж недоросток безвусий! Дурна була я... Та гріх і зраду я обридала гіренько!

Дорошенко Навіщож було принаду давати, ще й цілувати... казала Мати...

Прися Ти поїхав, мій миленький, сивими вірлами, лишив мене молодую з мислями-сльозами! Банно було мені, милий, банно — що вже моє біле личко ціловане давно!... Я гадала: хай хоч той цілує, адже мому миленькому личка не зіпсує! Дурна була... Та за дурість зазнала я кари — розбила нас твоя Мати з коханої пари! Дурна була... Прости мене! Прощаєш?...

Дорошенко Простив я... Простив тебе в тяжкій тузі, в темнім лузі у дорозі зозуля кувала і здавалось мені, мила, що се ти ридала!...

Прися Тобі сива зазуленька, мені соловейко сьпівав в садку в монастирі, щоб було легенько... Сизий сокіл білозерець злітав до віконця і — здавалось: се мій

милий мене до схід сонця відвідує хоч думками поза ворогами!...

Дорошенко Цілуй мене, милуй мене, пригорнись до мене! (*обіймає її*) Вберу тебе в оксаміти з дорогого шовку, дам перлову цвіт-корону тобі на головку, срібла-злата не вагою, а жемчугу не лічбою — пригорнись до мене!...

Прися З ким люблю ся, пригорну ся...

Дорошенко (*цілує її*) Думки мої обертають ся до тебе, як орли до сонця! Билуж мене дві недолі: чернь у полі і серце в тузі; чернь стягнув я у попрузі і тебе вже маю — я щасливий, милий Боже!... Вже ніхто нас не розлучить, люблю тебе, раю — буду очи цілувати, доки сон ізможе!...

Прися Ще матуся твоя — розлука моя; розлучила розлучниця, гірше як земля!

Дорошенко Мати правдивійша — мила мені моя Мати, дружина милійша!

Прися (*з докором вириваєть ся з рук*) Розлучниця правдивійша?

Дорошенко Приповідка каже, що Бог судив до любови, ніхто не розв'яже! (*входить Лучка*) Ти чого тут, лихомане?

Лучка Нема чури, ясний пане!

Дорошенко Мусить бути мені чура! Ніщо мені усі гості, як не буде слуга вірний!

Прися Що за чура?

Дорошенко Слуга вірний. Мале орля, але вище сокола літає! Як би не він, був би в бою поляг Дорошенко — заплака-лаб Україна в неволі тяженько. Гей як обскочуть мене Ляхи з острими мечами — розлетіли ся мій меч, мої списи на дванайцять частий, кінь зарив ногами! Аж хтось начав же тих вражих Ляшків як снопами класти — озирну ся, аж стоїть чура мені поза плече, а за ним... за ним кров ляцькая річеньками тече! — А деж ти був? — я питаю, три дні я його не видів — аж мій чура, аж мій вірний на лицю занидів!...

Лучка А деж він був?

Дорошенко Я й досі не знаю! Та що й питать? — козакови нема краю, як Дунаю! Орел не козак, а гарний як іскра!...

Прися Де врода, там сила! А як зоветь ся?

Дорошенко Семен та без роду! *(Стукіт у двері).*

Лучка Стукотить, грюкотить! Гості! *(біжить на право).*

Дорошенко *(йде за ним у двері)* А хто там?!

Голоси Приймете, кінська голова лізе!

Дорошенко *(у дверях)* Прошу, хата на помості! *(за дверима)* Лучка, біжи по булаву, клич Москву і Лизогуба! *(Лучка вибігає за Дорошенком).*

Прися *(сама)* Семен, Семен без роду — сколотили воду!...

Голос Олесї *(з лівої сторони в другій кімнаті)* Лучка, Лучка, тут є чура! *(Прися біжить до лівої кімнати)* Ай Семене, тато кличе!... Мамо, видиш, він сховав ся в старій зброї, Мамо... *(перелячно)* Мамо, що ти?!

Голос Присї *(зворушений до глибини)* Цить, Олесю!...

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Входять старшини і полковники з гетьманом. Під слова гетьмана входять з ліворуч Серапїон, Терпїгорев, Лизогуб і Лучка з булавою.

Дорошенко Сїдайте, прошу, Сьвітла Громадо, московських послів приймемо! Потім без мене становіть раду, що нам робити, щоб не казав хто: пиром нас зміг Дорошенко! Самі, тверезі, радьте,

як воля — я вийду з Ради, а по нараді
куций бенкет відгуляєм!

Терпигорев кланяється *Дорошенкови*
доторкаючи до землі двома пальцями руки,
потім таксамо *Раді*, що засіла на приготівані
лави. За той час сиплять ся уваги. *Панове*
Рада засідає на лавах як попереду. *Дорошен-*
ко на своїм підвисшенім кріслі з булавою
Богдана в руці.

Голос серед Ради Бач, Москаль, довгий
кабат!

Другий голос А який поклін, як цареві!

Третій голос Не наш брат, не наш
звичай!

Четвертий голос Звичайно Москаль!

Пятий голос Казенна вещь!

Шестий голос Патлатий пелехатий, а все
дяк, хоч багатий!

Семий голос Сам як ворона, а хитрійший
чорта!

Осьмий голос Тихо, най говорить!

Дев'ятий голос Посел як осел; несе, що
хочеш — сьмій ся, хто хочеш!

Терпигорев Великий государь, Ёго царське
Величество, Алексей Михайлович всея

Лучка (*перебиває*) Великої і Білої Руси
самодержець!

Терпигорев Не так, точно: всея Великої, Малої...

Лучка Малої нї, Малої Руси царь Дорошенко!

Дорошенко Що плетеш ти, блазню!

Лучка Я не плету, так Лизогуб каже!

(Лизогуб дивить ся призво на Лучку)

Терпигорев Всея Великої, Малої і Білої Руси самодержець з великим господином митрополитом Пителином патріархом Московським і всея Руси!...

Лучка Чуєте, гуси, зі всея Руси!

Дорошенко Не перебивай Лучка, хай плете собі титли!

Лучка У титлах є ключка!

(Сьміх на Радї)

Терпигорев З преосвященими архієпископи і єпископи посовітовав і з бояри нашими і з думними людьми поговорив, вислухав Вашої просьби і ізволив.

Лучка Вже нарешті ізволив!

(Сьміх на Радї)

Терпигорев Вашого гетьмана Петра Дорошенка со всім посольством із под іга агарянського прийнять в підданство під свою царського Величества високодержавну руку...

Лучка Амінь.

(Сьміх на Радї)

Дорошенко (зі свого крісла словами гордо промовляє) Трисьвітла Радо, чи чули Ви добре? Вже вислухав просьби русский государь! Ще перед війною ми його просили — не чув нас, з Ляхами нами торгував; по війніж нагло »зволив« нас прийняти, дає, те що маєм!... Спасибі за дар! А що ми писали: під одну булаву вернути Україну — він про те змовчав!

Терпигорев (з поклоном) Ясновельможний Гетьмане!

Дорошенко (підносить булаву і згідно до посла промовляє) Мовчи, пане После, знаєм ся ми добре! Ласить ся царь Твій ласками до мене, а як через мене розтягав на питці старечі кости гетьмана Деяна непровинно?!... Стирить ся нам в очи, як собака червлива, а вислав гонців по цілому сьвіту, до цїсара, до папи навіть, і до Франків, до Англичан, Іспанії та Скандинавців — хоче обрушити цілий сьвіт на мене та заслонити Польщу від султана і видерти булаву в Дорошенка...

Рада Хитрує як вовк! Як гадина веть ся!...

Кочубей Ми до його з щирим серцем, а він з хитрощами!

Мовчан Він зі зубами!...

Дорошенко (з висока промовляє, потрясаючи булавою) Та не трясти землею шулякови! І Дорошенко найде на заході сонця ворогів Польщі та друзів султана, — царь Франків з нами, що землею важить, і не допоможе цїсарь, ані папа, — хто сїє вітер, буде жати бурю!... А гетьман з гетьманів Дорошенко получить ся не то із Турком, з Лютром, а з самим люципером із дна пекла, а винесе на крилах з тої хуртовини Вільну Україну, або сам поляже головою на руїні цілого Сходу! — Козацькому роду нема переводу, з моєї крови встане і з руїни другий Петро Дорошенко!...

Серапіон Ясновельможний, государ не може; слобідські козаки вибрали гетьманом поповича Івана Самойловича вільними голосами...

Дорошенко Вільними голосами? — і тихими додай! Де се було?...

Серапіон В козачий Дїброві.

Дорошенко Аж там на границі, за тісно було на степу в Україні Москві на вибори?!

(Сьміх на Раді)

Дорошенко А хто вибирав?

Серапіон Старшини.

Дорошенко Старшини з Ромоданом московським боярином, що Демяна гетьмана в Сибір завдали, за царські соболі Матір продали... А козаки?

Серапіон Булиж...

Дорошенко Окружені стрільцями!

Кочубей Край порога тривога, коло вікон залого!

Голос з Ради Он бач, куди Москва!

Голоси Га іроди!... Московські сини!...

Мовчан Казав Москаль: право, тай збрав браво!

Дорошенко І се вольний* вибір?

Серапіон Пропало — архієпископ Лазар Баранович відобрав присягу!

Дорошенко Як собі Баранович — лазар у Синоду, такий Самойлович — гетьман в Ромодана!

Рада Обоє рябоє!

Дорошенко В нас гетьман той, що мав голос Народу!

Терпигорев Царь затвердив його, якже одставить? Нема причини на царську неласку — давайте донос!...

Рада От куди він крутить!

Дорошенко Ми не донощики, московський тумане! Хай собі царь Самойловича голу-

бить, у нас гетьман — хто гетьман! до булави треба голови, не царської ласки! А Самойлович що?...

Рада Попович тай годі!

Дорошенко Якийже він козак, чим вищий він від мене? Я з прадіда козак, а гетьман з гетьмана — Михайла Дорошенка внук я, Петро Дорошенко (*встає*) перейшов всі ступні від козака рядового — на самого гетьмана тай не силою роду, але головою! А Самойлович що? невже він видів запорожські річки і море?... Де він бував?... До чого приглядав ся?... З якими королями добрим обичаєм про війну і мир він листував ся? — Чи може що путне для України зробить?... Нехай покаже — я зложу булаву!... А як осудять люди, так і буде; не як хоче царь, — цареві треба в нас не голови до булави, а сови, або пави!...

Лучка Він не сова анї пава, чуєш Лизогубе!...

(*Лизогуб здригається на значучий сьміх Лучки*)

Дорошенко А все хоче двох гетьманів на Вкраїні!

Гулак Щоб за чуб водились...

Дорошенко Щоб за криком гетьманів не було чутно московського чорного шепту!

Кочубей Дай, Боже, вам побитись, а мені поживитись!

Гулак Мені на здоровля, а вам на безголовля!

Дорошенко І колись за тим шептом не буде чути навіть нашого крику, тільки царський шипот!...

Мовчан А щоб його смуток узяв!

Кочубей Побилоб його сонце!

Голос з Ради Хай він своєму роду сниться, свиням та собакам!

Дорошенко Колиб міг царь, менеб поклав на лаву — сову вже має, ще хоче мати паву! *(відрухом показує булавою на Лизогуба — сей подаєть ся в зад поражений).*

(Усі зривають ся, встають, виймаючи шаблі, тільки Лизогуб сидить, через хвилю встає збентежений)

Мовчан Не діжде!

Голоси з Ради Не діжде! Не діжде!

Мовчан А щоб йому дихать не дало!

Кочубей Вбий його тряся!

Голоси (кидані з Ради) Кадук його матері!... Чортова кров!... Іродів син!...

Мовчан Дамож йому перцю!

Серапіон Панове Рада!

Мовчан Мовчи, бо тебе на кабаку зітру!

(Терпигорев ховаєть ся за Серапіона)

Гулак Ади, рудий шершень, як сховався!

Голоси з Ради Заплюй йому очи!... Ляща в пику дай!... Чортова мацапура!...

Мовчан *(зриваєть ся з місця та до посла)*

Дамож йому хлосту, тій московській пенї!

Голоси з Ради Так щоби присїв!... Ану гей, бий Москву!... Убий як kota!... Чортове насїннє!...

(Кидають ся на Терпигорева всї, крім Лизогуба і гетьмана)

Дорошенко *(зіходить з підвисшеня)* Панове Громада! успокійтесь, Панове, не ганьбіть менї сьвята — то посел! Царь винен — цареви заплата! Відведи їх, Лучко, — сїдайте Панове! *(Всї вертають на своє місце серед метушні, гетьман звертаєть ся до Лизогуба)* А сват мій чого так насупив брови?

Лизогуб *(спускаючи очи в низ)* Нічого, гетьмане!

Лучка Сова не може дивити ся в сонце!

Лизогуб Проч від мене, чорте!

Лучка Чорт всьо знає, хорте!...

Дорошенко Лучко, жарт місце має! *(до Лизогуба)* Не займай гида, свате Лизо-

губе, пес бреше й на сонце! Ти перший
гість у мене, ми родина! Будь хазяєм
у мене, як я на весілля твого сина!
Осауле, серце моє — Ти для мене ка-
м'яна стіна!

Лучка От тобі на! Лис хитрує ласуна!
(*Лизогуб ще більше похнюплюється.*
*Терпигорев підходить хильцем до геть-
мана).*

Терпигорев (до гетьмана) Коли присяга?
Дорошенко Яка присяга?

Терпигорев Государ Вам велів присягнути!

Кочубей (чуючи з боку) Вже брав би
присягу!...

Гулак А сам не додержав!

Дорошенко Навіщо присягати нам, ми не
раб'ята, з нас кождий вольний як орел
сизий!...

Лучка (до посла — вскочивши під сам
ніс Лизогубови) Не шептавж вам Лизо-
губ ті слова, блідий як труп?...

Дорошенко Мовчи Лучка, зідру шкуру!...
Виведи послів!

(*Лизогуб здригається і сідає на лавку, блі-
дий як смерть*)

Лучка (до послів) Ану, раб'ята, прошу: де
соколи літають, там воронів не пу-
скають!

Дорошенко (до Лучки) Шукай мені чуру!
Лучка Чура є, гетьмане!

Дорошенко Клич тут перед Раду на похвалу!

(Лучка відходить з послами на ліві двері. — Саме тоді всі заняли свої місця. На салі тихо.)

Дорошенко (до Ради) Прощуж я Вас, Трисьвітла Громадо, тепер без мене осудити тай постановити: чи маєм з Москвою на мирі стати за царя, що настирив ся нам як змій Лицемір, чи з паном султаном Москву воювати, аби здобути під одну булаву увесь мір на Вкраїні! А тодіж будем од своїх рук листи писати, як буде треба при тій годині!

Під його слова входить з лівих дверей сива як голуб Мати Дорошенка ціла одіта чорно і стає на лівій стороні так, що гетьман не видить, звернений лицем до Ради. Полковники і Старшина дивлять ся на Матір.

ЯВА ПЯТА.

Мати (стає гордо перед Радою і говорить твердим сталевим голосом) Чекай, Сину, і Ви, Панове Громада, ще поки будете судом судити, як з султаном бісурманом разом стати, кров християнську проливати — осудіте судом і мою пригоду.

Дорошенко (здивований) Мати, Мати?!

Мати Тихо будь, Сину!... Мала я, бідна вдова, сина сокола — яж його до зросту годувала, я свою головоньку за нього убивала, при нїм жити сподівала... Став мій син до розуму доходжати, став за материною радою, розрадою великим паном-гетьманом на всю Україну!... Аж він із походу вертає, тихцем хильцем перед Матірю бенкет справляє, а мати серцем чує, яка його серця мова, а Ви чуйте такі його слова: »Нині будь Ти Нене пріч від мене!

Дорошенко (збентежений) Мати, Мати, схамени ся!...

Мати (без перерви) Будуть, Нене, гості в мене: пани та князі в жупанах, злоглавах, будуть пити та гуляти; — як Ти, стара Мати, будеш у порозі стояти?! Не єсть Ти мені наймичка, ані челядниця — а єсть Ти мені матінька породжениця; а буду я Тебе упоруч себе саджати — буде на мене моє подружже, моя породниця прогнівлятись, зраду готувати«. Сидиж вдова на подолі і плач обо гіркій долі! Не єсть бо се йому вірне подружже, його порадниця — а єсть се вітренниця, чужа любовниця, а милїйша для його як рідная Мати!...

Дорошенко (*розжалений*) Нене, що Ти кажеш на мене?

Мати Цілому сьвіту повітка, а йому як квітка! Він її ситить, жалує, поважає, за гостя приймає, править на неї срібло не важене, а золото не міряне! — »Будем жінко-любко, пити, гуляти, за Тебе Матір пропивати!« Судіть Панове Громада!

Дорошенко (*зворушений до глибини*) Що се Ти, Мати, рідна Нене, говориш на мене? Моя жінка не вітрениця, не чужа полюбовниця, а молоде подружже... що, правда, гріх на собі має — нічого гріха таїти, — та в тім гріху себе знавала... і в монастирі покуту одбувала... Тепер же перед Богом мені присягала, що мене вже любить, навчила ся любити, як вірна дружина!...

Мати (*твердо*) Серце не навчити! Її присяга перед Богом гріх, перед людьми сьміх, а для Матери — оскорба, ганьбаж для цілого роду!

Дорошенко Хай сьвідки право судять! Позволь, Мати, очи на очи стати моїй дружині — як вона мене не любить, не має права тут бути!

Мати Хай стає віч на віч — хочу чути, чия правда буде!...

Дорошенко Лизогубе, кличте, я чекаю суду!

(Лизогуб іде на ліво — входить чура Семен)

Дорошенко *(з болісним прочутем)* Чуро мій, чуро Семене, стій тут коло мене!...

(Чура стає коло гетьмана)

Яненко і Лизогуб впроваджують Присю, що на вид чури ще більше поблідла. — Лизогуб сідає на місці, серед членів Ради велике напруженє.

Дорошенко Скажи, невісто, як перед Богом присягала і перед Преосвященним Владикою тут віч на віч перед людським судом, що мене любиш вірно до загину — нехай нас сьвіт не осуджає...

Прися *(з трудом)* Твоя Мати стоїть, я не можу!... У її з рота полум'я паше, а з її ніздер дим кужелем дише!...

Мати *(з лютістю)* Мовчи, невістко, не роззявляй губи!... Видите, яка сука! — вона його любить... Очарувала гадина вдовиного сина!

Прися *(бліда, на силу)* Я твого сина не силувала брати... Я до твого сина з хлібом не ходила... я твому сину порогів не била — сама ти женила, проти волі брала!... Яж твому сину всю правду сказала!

Дорошенко Скажи ту правду перед цілим світом!...

Яненко Не роби слави на себе й на мене!

Мати (демонським криком) Кажи всю правду — я знаю всю правду!!

Прися... Яж тії слави по вік не бою ся: з ким вірно любила — люблю ся на віки! А твого сина не любила, не люблю і не буду любити ніколи!...

Дорошенко Ніколи?!

Мати Плюгава!!

Яненко Шалена!

Дорошенко Для когож Ти й нині Богу присягала?

Прися... Для того, що давно кохала — Тобі присягала... про його думала!

Дорошенко (в розжалю) Чуро мій, Семене, є ти коло мене? Видиш вірну жінку?!

Прися Ох! (падає зімліла)

(Чура й батько припадають до неї)

Мати Бе тебе суд божий!

Дорошенко Семене, батьку, відведіть її відсіль! (падає без сили на крісло)

(Її виводять — Мати стоїть болючо горда)

Лучка (входить) Посел від султана.

Дорошенко Клич хоч би і чорта!

(Лучка вибігає)

Тишина. — Входить Чауш турецкий, стає перед Радою і Дорошенкови в пояс поклін посилає. Лучка сїдає на землі за гетьманом.

Дорошенко Говори, що хочеш?

Чауш Славний Урус Ага, князю, гетьмане Петре Дорошенку! Урус Шайтан на кримські городи напав, огнем запалив, усіх людей у неволю забрав! Сім тисяч руських тумів порубав, що не хотіли з ним вертати на Україну, свої господарства на Криму імівши...

Мати Не хотіли вертати на рідну Україну?!

Чуєш, сину гетьмане, свою руїну?!

Дорошенко (до Чауша) Хто такий?

Чауш Урус Шайтан, отаман Запорожа!

Лучка (зривається і кричить над ухом гетьмана) Сірко! Сірко!

Клекіт на Раді Сірко є! Сірко! Сірко!

Дорошенко Сірко! звідкіль Сірко?...

Чауш Польський король до русского царя листи писав і царь його з Сибіру випустив на горе! А його Величество Султан велике військо збирає, тільки татарський хан до його листи од своїх рук одсилає: Не буду я — пише — з Тобою твому преданнику Петру Дорошенку на поміч приспівати Москву воювати, коли на Україні таке

безголовлє, буває, що брат на приятелїв брата нападає!... Хиба Дорошенко віддасть моїм Татарам дідьче гніздо Запороже ісплюндрувати!

Дорошенко (поражений) Що?!

Голос з під землі Дасть Татарам Запороже!

Клекіт Ради Запороже! Спліндрувати Запороже!?

Мати Чуєш, Сину? Чуєш?!

Чауш На те його Величество Султан князю Дорошенку таке повелінне присилає: Збереж Ти, гетьмане Дорошенку, на Україні пятьсот діток малоліток, дівчат і хлопців що найбільше пятнайцятиліток що найкрасшої вроди і росту — султану до гаремів і на яничарів приготуй!

Голос з під землі Яничарів приготуй!

Клекіт Ради Що? що? що?

Мати (криком) Чуєте, що!...

Чауш А решту, як тут війною прибуде, то сам собі і ханови ясиром за Дніпром добуде. Оттим султана і хана перепросиш та переблагаєш за Сіркове розбишацтво!

Дорошенко Проч мені звідси, іроде проклятий!...

Голос з під землі Ха ха ха! ха ха ха!

Чауш (*вагаючись*) ...Гнів місце має, князю Дорошенку! І вражого посла ні бють ні рубають, а в Твоїм краю сьвятости не знають — мене побив ушкал страшний як потвір якоюсь торбою, тяжкою як скала!... Дай мені сторожу, він десь тут чигає — я бою ся вийти, чую його голос регоче!...

Дорошенко Лучка, там сотник Тихий, хай пильнує на рундуці!

(*Лучка відводить посла*)

Крик Ради Ганьба бісурманам! ганьба! ганьба!

Мати Оттож Тобі, Сину, бісурманське братерство!

Марко Проклятий з під землі Братерство!!

Мати Не даром зажурилась бідная Вдова, Українська Земля та до смертеного жалю, усі її поля, села, міста почорніли, ясними пожарами погоріли. А! — бо мій син гетьман Дорошенко добре дбає, що темною та нещасливою годиною Вам на султана похваляє... Ужеж бо султан почав землю українську кінськими копитами топтати та кровю християнською поливати, а над Дністром яничари на

сто частий міліони України в полон
ділять...

Дорошенко Мати, будь тихо! відступи ся
відсіль!...

Мати Ти Сину, будь тихо!

Марко Проклятий з під землі Будь тихо!

Мати *(стиха що раз сильнійше до кри-*
ку) Ви панове Громада, сотники і пол-
ковники, отамани і мужі громадські, та-
кож тихо ячіте, мому синові ясини не
учиніте! Го го — бо мій син, гетьман
Петро Дорошенко добре дбає, щоби
Турки кров християнську на сиру землю
проливали — святих черців, угодників
божих печерських мечем істинали, а діви
освященні осоромляли, святі ікони бо-
жі ругали, рубали, святі дзвони на пу-
шки гарматні переливали, святі храми
господні на мечети переводили... Укра-
їнська Земле, о! мій син гетьман Петро
Дорошенко про Тебе добре дбає, аж дає
Твоїх малих діток на яничарів обернути...

Дорошенко Мати, не дав ще я!... Мати!...

Мати Чи чорних чуй-воронів ключі-кре-
чети закричали? Ні, то на Чорному
морі знов гаразд мого сина починає!...
О, подай, Господи, з неба дрібен дощик
а з низу від Сірка з Запорожа ще буй-
нійший вітер!...

(входить Лучка)

Дорошенко Лучка, клич мені двох сторожевих!

Мати Хочай би чи не встала на Чорному морю бистрая хвиля, хочай би чи не повиривала якорів з турецької катори, хай Сірковий дощ і Повітра ударить на султана і на мого сина Петра Дорошенка бісурмана! Да вже ся нам та турецька бісурманська опіка надоїла, кайдани залізо ноги повривало Тобі, Українська Земле! Га, мій син, Твій гетьман Петро Дорошенко — вже потурчив ся, побісурменив ся для панства великого, для розкоші турецької, для лакіинства поганого, для тої булави золотої! (показує на булаву).

Дорошенко Бодай же Ти, Мати, того не діждала говорити!

Мати Бодай я того не діждала говорити, що люду тьмою тьмущою з України йдуть, сильно ридають, тебе проклинають: »Бодай того Дорошенка перша куля не минула!« Куля мине, а материне слово не мине: — підуж я, Мати, поміж люди, козаки, Запорожці тяжко великим кричемом воскликати: (показує на знамена) Гей хоч ви добре учиніте, возьміте йому тії стяги бісуманські

порвіте, руки ізв'яжіте, чорним оксамітом
очи затьміте; його на Чорне море пу-
стїте, нехай він буде у Чорному морі
головою дарувати, а нїж має нашими
дїтьми, нїж має він всю Україну у по-
лон загнати!...

*(Під останні слова стають перед Дорошенком
два сторожеві козаки)*

Дорошенко *(встає)* Возьміте її, навіджену,
попід боки та заведіть у терем високий,
замкніть її в тюрму на три замки, на
чотири!...

Мати Проклятий час година, як я тебе
в утробі носила! бодай ти там як дитя
скаменїло! бодай тебе я, родивши, своєю
кров'ю заллила!...

Дорошенко Беріть її! Чого стоїте? *(вий-
має шаблю)* Не ваші голови! *(його бу-
лава спадає на землю)*

Мати Ах!... Кров християнська кличе до
неба о помсту, а буде тебе Господь
гromовим огнем карати — пам'ятай,
проклятий сину, що матерня молитва
на саме дно моря проклинає — а в ка-
люжі втопить!... ти проклятий! *(під сло-
ва ті ведуть її попри нього на праві
двері)* ... проклятий!... проклятий!...

(Мертва тиша)

Марко Пр. з під землі Проклятий!

Дорошенко (йде на ліві двері тяжким кроком, розпучливо) Чуро мій чуро, сідлай мені коня вороного! (виходить)

Крик Матері (долітає знадвору) Гей люди добрі, козаки, міщане, хоче мене мій син в кандали закувати, а своїй хляндрі бенкети справляти, а вас усіх до султана у полон загнати на каторгу довічну!... Люди!

Голос Марка Пр. (до збіговища) Люди! люди!...

ЯВА ШЕСТА.

За стінами повстає гамір і шум — на салі тиша як перед бурею.

Кочубей Страшний бенкет!

Гулак Материна правда!

Мовчан Та синова кривда!

Лизогуб (встає) Час і нам думати, Панове Громада, за правдою стати! (виступає на підвисшене біля крісла гетьмана)

Праве крило з Ради Певно, певно, з тої муки не буде хліба!

Лизогуб Панове Громадо, ходім кудись на раду!

Голоси Ходім, ходім! Нема чого тут бути!

Лучка (*вискакує зза крісла гетьмана до Лизогуба*) Сокіл з місця — сова на місце!

Лизогуб (*озирається*) Той сатана тут?!
(*зіходить на землю*)

Лучка (*за ним підскоком*) А тут, гетьмане Лизогубе!

Голоси з Ради Ірод!... Поганець!... Ходім, на те мусить бути суд!

Кочубей Не судім, себе глядім!

Мовчан Сильного руку Бог осудить!...

Кочубей Гетьман був в досаді — жаль ваги не має!

Голос з правого крила Хтож таке видав?..

Голос з лівого крила Турецький невіра!...

Лучка Тут погасло сонце!... !

Кочубей Його бють, а його правда!

Мовчан Як дерево зітнуть, кожний тріски збірає!

(*Всі звертають ся до дверей*)

Лучка (*стає на середині, за ними*) А ну гей рубачі, та горлачики мої, тікайте з хати, бо будуть веретеном махати!

Гулак (*виходючи останній, до себе*) Не силою роби, а розумом; не серцем, а обичаєм!

(*Під ті слова зривається шум і гамір під вікнами, на салі пусто, Лучка стоїть і слухає*)

Голос Марка Пр. (за стїнами в юрбі)

Ходїм під вікна, вчити бісурмана!

Крик юрби (уриваний, що речене то

иньший) Випусти Матїр, Магомете!..

Іродів сину, випусти Матїр!... Лиха го-

дина на тебе, недовірку християнський!...

Дамо тобі бенкети, нехристе шайтан-

ський!...

Під перші слова юрби відвалюєть ся тайний відвал в долівці — виходить зпід землі характерник Марко Проклятий похилений під торбою з великим костуром — випростовуєть ся на весь ріст, дивить ся довкола по цілій салї — Лучка поражений до блїдості втікає за двері, крикнувши зі страху.

Лучка Марко Проклятий!...

Марко, побачивши турецькі знамена на почетнім місці, стягає їх, мче і мече під лави, досягає золоту султанську булаву Дорошенка і кидає її з лютістю серед лоскоту на землю. За той час юрба кричить уриваними голосами мушин і жінок.

Крик юрби Тільки людий плаче на тебе,

камяннику поганський!... Тільки людий

поїв, людоїде бісурманський!... Всїх лю-

дий з землі виганяєш, вирode сьвіта!...

Випусти Матїр, люципере плюгавий!...

Каторжнику лукавий, викинь повію

з хати!... Випусти матїр, гаспідів брате!...

Марко тяжким кроком підступає до крісла гетьмана, підіймає упавшу булаву Богда-

на і цілує; виймає зза крісла хоругов Хмельницького і несе та закладає її і булаву на почесне місце під портрет сього гетьмана замість турецьких подарків Дорошенка. За той час юрба кричить уриваними голосами муштин і жінок.

Крик юрби Бісурмане проклятий, на кусні тебе рвати!... Ходім до середини, гей на бісурмана!... Ходім, ходім! досить набрав надбаня за рукою хана!... Витягнім повітку!... Навчимо кохати!... Хахаха!

(тупіт за стінами)

Голос Тукальського (поважний, сталевий за стінами до юрби) Тихо, діти, ладу-поладу ждіте!...

Марко Пр. (на сцені) Мій батько Владика кличе! (якби наляканий ховається під землю, завалюючи прорив у підлозі за собою)

Голос Тукальського (за стіною) Мати вже на волі! Он іде до хати, зігнала криком серце, як то мати... Всіляко буває, як у хаті звада між двома жінками, не допоможе рада, не знати, де стати і кого жаліти!... Не робіть слави, розійдїть ся, діти!...

Лучка (вбігає з острахом) Щез той розбишака! Сила без голови шалїє, а розум без сили млїє! Що то буде? Що то буде?

(Входить Владика)

ЯВА СЕМА.

Тукальський Деж гетьман?...

Лучка *(жартом)* Шукай вітру в полі!
Йому в полі дві долі, а дома три недо-
лі — і жінка! Сів на коня тай полинув,
(надслухує кроки) Чи, бач, не кінь спо-
тикнув ся, що назад вернув ся?...

(Входить гетьман з чурою)

Тукальський *(до Лучки)* Шукай Лизо-
губа.

Лучка Шкода мені чуба!

Тукальський Клич його до мене!... І ти
йди, Семене!

(оба відходять)

Дорошенко Знаєш, Отче?...

Тукальський Знаю, всьо знаю!

Дорошенко *(припадає йому до грудий
головою)* Отче мій, маю на собі девять
ран — рубані, широкі; а чотири стреля-
ні, глибокі, глибокі!...

Тукальський Кріпи ся, сину, зі щастя та
горя скувалась людська доля!

Дорошенко Чи я з вами, вороженьки, не
по правді бив ся? Припустив я коня
вороного — міст мені вломив ся! *(пла-
че на грудях Владики)*

Тукальський Сину, кожда пригода до мудрости дорога! Ще не пропала твоя сила — де сила, там воля, тільки стій кріпко в тяжкую годину!

Дорошенко Моя доля по тім боці моря — як стояла, так упала в море!...

Тукальський Як віриш в себе, достанеш долю із дна моря! Тільки не вдаряй ся в тугу! хто великій думі служить, той не тужить... а твоя служба для сьвятої України велика дума тай довічна! А жінка — що жінка проти України? Усе тїнь минуша, одна річ живуща — сьвіт з Богом!...

Дорошенко Усе тїнь минуша!

Тукальський Сьвіт і Бог довічний! Сьвіт хвалить Бога стоустими устами усіх народів — у гармонії довічний! Що робиш для народу — се молитва Богу; що зьвізди небесам — се народи сьвіту!

Дорошенко Наша зьвізда пригасла!...

Тукальський То й треба розсьвітити! Двигни один народ, одна молитва більше Богу — загир один в другім, в тім місці буде пляма на тій землі великій, а в молитві сьвіта до Бога одна струна урветь ся у гармонії довічний!...

Дорошенко І я за те бою ся, щоб з нас не була пляма в сьвіті... Чи не загирю

я України в тім пеклі? — Чи бісурман не гірший, як Москва, мій Отче?!...

Тукальський Ні, сину! В справах вічних з зір у низ диви ся: Колись не буде той гірший, що тепер страшнійший! Бісурман на вершинах — мусить тепер падать; чорна Москва піде в гору, як ми підем з нею — а з Турком підем, він упаде, а в гору ясна Україна. Ми рішаєм долю Сходу, бо ми його серце!...

Дорошенко Коли бо Турок, як змії не-наситень нас пожерає, ненавистний нашим людям!...

Тукальський Тому й нас не ликне... Москва не свій брат, а братом людям видаєть ся. — А Турок явний кат — а лекше діло з катом, як з прелукавим братом!

Дорошенко Дітий жадає в мене!... Дати пятьсот діток на яничарів Туркам — гріх перед Богом, а кривда Україні!...

Тукальський Де більший гріх і кривда: чи пятьсот діток Туркам, чи Москві всю Україну на яничарів дати?!... Будь се кровава жертва для божої молитви! Не такі жертви клав народ наш на визвілле свого духа з труда віків, аби ним досягнути Бога!...

Дорошенко Голота повстане на мене! Вже й Сірко у Січі — он пише лист лайок, погрозу докладає, що буде всюди ловить на мене чатувати, ланцухами на смерть як невольника брати! А Сірко — голос люду!...

Тукальський Хтож каже їх давати?... Кидав я що найтяжше на вагу твоєї самовіри — ще може лекшим збудемо султана!

Дорошенко Я вибіраюсь в похід зараз нині!

Тукальський Нині?...

Дорошенко Ужеж мені душно на тій пожарині, а султан вже до річки Дністра прибуває під городом Сорокою...

Тукальський То я йду лист писати, чей викрутнем спасем діток від бісурмана!... А ти, — Сину, гетьмане, Петре Дорошенку, не вдаряй ся в тугу при великій годині!... Забудь про жінку, — що тіло любить, те душу губить... Видиш, я старець, — весь вік ізжив без радощів тіла, сидів самітен і щасливий буду до смерті!... Хоч і моє серце сповнив Бог досадою й тугою за Київом, сьвятим престолом в серці України... Бездольний я, без дому, без лому, утікаю із місця на місце, а за мною всюди гонять вовки

України!... Та **се** моя відрада, потїха, надїя не на те, що **є**, — а що буде, хай по моїй смерті, а буде!... Мусить бути!... Бо ми **є** народ покликаний, народ великий, тільки ладу не маєм, розуму нї науки — а маємо рішати!... Будьже нам стовп **огненний**! (*відходячи, вертає*) Ти по серці козак — тобі козацька доля, степ, слава і воля на нашій красній, а багатій **Україні**!... (*виходить*)

Дорошенко (*сам*) **Ой** Україно, колись Ти була красна, як Твої зорі — ясна, прясна!... Та й нині справді Ти ще багата, Земле, Земле **Українська**! — тільки за ворогами своїм дітям проклятая!... Та я для Тебе чар-зілля дістану, силою вирву і на громах стану! — Гори, Земле, горить твій стовп **огненний**!...

(*Входить Лучка*)

ЯВА ОСЬМА.

Дорошенко Пошукай мені Лизогуба!

Лучка Тре вам **вовка** до наради! В Лизогуба крива **губа**, його рада гірша зради!

Дорошенко Звідки **знаєш**?...

Лучка Лучка **знає** — Лучка очка й ушка має! Москаль **шепче** — Лучка чує!

Дорошенко Той **посел**?

Лучка Хоч осел, за булаву кров торгує!
(входить Семен)

Дорошенко Семене, клич мені Лизогуба!

Семен Нема, Пане, Лизогуба, щез до Канева із почтом, пошептавшись з Москалем.

Лучка Чуєш дорогу? Щоб я був за біс, як би не знюхав лихого мій ніс!

Дорошенко Клич Гулака!...

Семен Теж немає!

Дорошенко Він також?

Семен Також, мій Пане!

Дорошенко А полковники?

Семен Також! Дехто почвалав до себе, дехто в Канів з осаулом...

Дорошенко Хтож лишив ся?

Семен Кочубей і полковник серденят.

Дорошенко Є Мовчан мій! — слуга вірний, мої серденьята! Лучко, йди проси Мовчана тут прийти, а пса звязати, у кандали закувати — того драба Москаля!...
А Матір пустити...

Лучка Вже пустив Владика.

Дорошенко Деж пішли?

Лучка До себе.

Дорошенко (до Семена) А пані?

Семен До батька.

Дорошенко А гості?

Семен Розбрили ся, — пуста ціла хата!

Дорошенко (до Лучки) Ідиж до Мовчана!

(Лучка виходить) А ти, Семене, будь коло мене, стій коло мене!... Прися всьо мені забрала і Ти, моя Нене!... Нене!... Нене!...

Семен Прости, Пане, Присі, бо вина чужая! Батько її молить, вона не говорить — тільки плаче гірко, плаче, молодая, аж по землю сльози ллють ся...

Дорошенко Не вір жінці, серце, гірше коня в полі, — бо жінка не знає, що творить! Бистрий кінь не скине, як добрі вудила, — а в жінці дві правді січуть ся!... (мовчанка) Скорше чорта звоюєм, як жінку прочуєм...

Семен О Пане Гетьмане, мій Пане! (припадає йому до ніг) Прости, Ясний Пане, відпусти від себе мене, чужу чужаницю, — підуж я, безрідний, в світ долі шукати!... На що каламутить керницю?!

Дорошенко Чуро мій, чуро, служителю вірний, і ти нині зраджуєш мене?!...

Семен Не я Тобі зрада, щирая правда жене мене звідтіль від Тебе?!

Дорошенко Козаче, левенче, буде мені кривда, — за брата Тебе собі маю!...

Семен Ти маєш за брата!... Ой жалюж мій, жалю, за щож я так брата караю?...

Дорошенко Дам тобі, Семене, ту шаблю булатну, ще й мого коня буланого, пищаль семипядну... що хочеш, дарую — не кидай приятеля свого!

Семен Дав ти мені, Пане, тих дарів доволі, а як се Тобі я відвдячу?... Сам себе бою ся, гріха наберу ся... як бачу — борю ся і плачу!...

Дорошенко ...Ти друг мені, брат мій, і мати, і жінка — що в серце ніж за- буртила!...

Семен Ой Боже мій, Боже, кєрвава правда! — душа Тобі правду відкрила!...

Дорошенко ...Зрада мене вялить в тяженькій пригоді — як ти мені зрада, мій друже, — ти ворог найбільший!...

Семен Найбільший, найбільший!...

Дорошенко Се дуже болить мене, дуже!... Ідиж, мій Семене, ідиж, мій Семене... без вас, вороги, обійду ся!...

Семен Мій Пане... я лишусь!...

Дорошенко Останеш, Семене?!...

Семен Остану, хоч тяжко бою ся...

(За стїнами шум і гам. — Чура встає, входить Мовчан)

ЯВА ДЕВЯТА.

Дорошенко Мовчане мій, щож там?...

Мовчан Нічого, Гетьмане! Се ми за Тобою,
Твої серденьята! Довкола як рої гору
облягли — підуть, куди хочеш!...

Дорошенко (*стискає йому руку*) Навіть за
султаном?!

Мовчан Хоч в пекло на прю!

Дорошенко Мої серденьята! моє горде
військо, найкраще моє!...

(*входить Кочубей*)

Кочубей Нема то на сьвіті, як ті серде-
нята!... Геть всі до одного до Тебе йдуть,
почули, що Москва счиняє нам зраду...
як яра бжолა гудуть і шумлять! Вітай
же, Гетьмане, їх, чуєш?...

Крик за дверми Дорошенку!

Дорошенко (*відчиняє двері*) Ходіть до
мене, мої серденьята, до свого гетьмана,
свого Дорошенка... чого вам потреба,
чого вам журба?!...

(*Гурма рядових козаків всипуєть ся до салі*)

Один з перших Пане, Гетьмане, славний
Отамане, та чуємо, Батьку, що Тобі
журба... і Ти нас... потребуєш!...

Дорошенко Ой потребую вас, діти... тяжко
потребую!...

Другий козак Та чого журбуєш, Петре Дорошенку? чого Тобі трудно, Отамане наш?... скажи нам потребу тяжкую!...

(Мовчан і Кочубей втирають очі)

Дорошенко Козаки мої, діти, друзі, серденьята! вжеж я у засаді, в великій досаді та у чорній зраді... Прошу ж вас, хоч ви добре дбайте, на московські табури наїзджайте, хоч би й султаном ханом бісурманом Матері України на розбите у вічні часи не давайте!... Силою не дайте!

Всі Не дамо, гетьмане, Петре Дорошенку
(виймають мечі в гору) Отамане наш!...

Дорошенко Ваш я, братя, ваш! Велю я гармати наворочати та ще я своєму війську паном стану!... Степ, поля — розкіш моя! степ — як море!... Нема впину вдовиному сину, нема краю тихому Дунаю — а козацькому роду нема переводу! Правда що нема?... *(Витягає шаблю)*

Всі Нема і не буде!...

Дорошенко Гей чуро, чурино, кульбач коня свого, свого буланого! А мені сідлай три коні на стані: на чорного сяду — до моря доїду, на сивого скочу

— море перескочу, на білого скану —
чар-зілля дістану для України! (*під-
носить меч*).

Всі Слава, Дорошенку, слава, слава! (*під-
носять шаблі у гору*)

Дорошенко Гей ти, Лучко, кажи накри-
вати столи тисовії сріблом та злотом,
прошу вас у гості, гості дорогії! Серде-
нятаж ви мої, ви полковники мої, бу-
дем пити, та будем гуляти — тай підем
косити, мечем самосічем царський бу-
рян витинати, а чар-зілля для України
доставати, аж ся візьмуть наші кали-
нові луги з великої дуже туги к землі
верхами од голосу розлягати: Не вмере
козацька Мати! (*підносить шаблюку
в гору*)

Серденята Не вмере козацька Мати! (*під-
носять шаблі над гетьманом*)

ЗАВІСА СПАДАЄ.

Четверта дія.

Ніч. Непроходима нетря в Чорнім лісі біля Чигирина. Крізь гушавину лісну чути недалекий шум ріки Тясьмина.

ЯВА ПЕРША.

Серед чагарнику схилений навпочіпки стоїть Марко Проклятий зі своєю торбою і дивить ся на все око в слідуєче явище:

Під обривом серед темряви в кущах горить двома чорними діamentовими очима: «Папоротин цвѣт» — мінить ся усіми красками і видає інколи чарівні тони, обсіпаючи цілу нетрю червоно-крававим заревом. Над ним сьвітять великі зелені сліпні Змії Мідяниці з поміж буйного листя. А довкола стоять уставлені в широкий танець білі і темні постати, навперемін побравши ся за руки. Перед водить Див з вовчою мордою, з цапиною бородою та ріжками, кидаючи огненними очима; побіч його чорнява красуня Мавка в яворовім листю, з коралями ягід калинових на шиї. Друга пара вкрита мохнатою корою, то сивобородий Лісун з Лісункою, обоє трясуть віскряками з під

носа. Третьою парою стоять Очеретяник з баранячою головою вкритий комишем і біло-волоса чорноока Хмара в білій сорочці. А круг танцю замикає Вовкулак з головою тура, вкритий вовчою шкірою і Опириця, червоноголова, беззуба баба зі склистими очима вкрита зеленою ряскою.

Осторонь від них стоїть Перун, красний панич на виду, його руки в залізі, а ноги горять золотом та сріблом, на голові сокола носить, в лівій руці тримає гусли та ударяє по струнах правою рукою.

Всьо стоїть гей зачароване в сьвітлі й дивиться в огнецьвіт. Дивиться сонно в діаментові очі круг танцю, дивиться мрячно ліс яворовий, дивиться лячно Змій Мідяний...

Перун (сьпівает) Знає Дорошенко, чи не знає,
Де чар-зілля дивно процвітає,
України папоротин цвіт?..

(Нагло зірвав ся широкий танець довкола сьвітла)

Хор всіх Аж зашуміла, аж задзвеніла
Зелена дуброва на Україні —
Почула в собі дивне чар-зілля:
Царівнині очі, Царівнині очі,
Папоротин цвіт!

(Всьо стає нагло зачароване в сьвітлі й дивиться в огнецьвіт. Дивиться сонно в діаментові очі круг танцю, дивиться мрячно ліс яворовий, дивиться лячно Змій Мідяний.)

Перун (сьпівает) Тихо, тихо в лісі серед ночі
Ждуть на когось Царівнині очі —
Та пильнує — Царь-Змій Веремій!

*(Нагло зірвав ся широкий танець довкола
світла)*

Хор всіх Аж зашуміла, аж задзвеніла

Зелена дуброва на Україні:

Царь Змій пильнує світле чар-зілля |

Тисячма очима, тисячма ушима —

Царь Змій Веремій!

(Всьо стає нагло зачароване в світлі й дивить ся в огнецьвіт. Дивить ся сонно в дияментові очі круг танцю, дивить ся мрячно ліс яворовий, дивить ся лячно Змій Мідяний...)

✓ **Голос з ліса** Чуй, Полело, чуй!...

Див *(кричить в ліс)* А що там за біс?!...

Голос з ліса Гей кінь біжить, земля дунить...

Див *(кричить в ліс)* Крий ся і чатуй!...

Коли не свій, то крикни: туй-туй, звіря туй!...

(Зачарована тиша)

✓ **Мавка** А цвіти так дивно дивлять ся в ліс!

Хмара Як живі очі!

✓ **Опириця** Не дурно звать ся »Царівнині очі!...«

Мавка Чомуж так звать ся?

Див Та цитьте, почує, якби надбіг!...

— **Мавка** Ми тихо, шептом! *(тихше)* чому так звать ся?...

Опириця Руська Царівна дивить ся з їх! ✓

Мавка Так мовить казка?

Лісунка В казці є правда!...

Мавка Ти знаєш ту казку?

Опириця Чомуж би ні!...

Мавка Скажи, будь ласка!

Опириця Довго казатиб мені...

Мавка Деж та Царівна?

Опириця А під тим зіллем заклята спить!

Див Цить!...

Перун Тихо, тихо, хтось там ліс ламає!

Див ...Земля дудонить!

Перун Хто се?

Цариця-відьма (виходючи з кущів) То я!

Се баба Яга в білій сорочці з мужеським заростом, горішна губа надута під двома клеваками, на голові корона з гадин, в руках держить кочергу й мечик від терлиці — стає окружена усіми коло огнецьвіту.

Перун Маєш вісти?!

Цар.-відьма Аж не сила оповісти — я задихалась на вітрі!

Див Що так грає у повітрі?...

Цар.-відьма Села, села так горять! Від Дністра аж до Дніпра сипнуло огнями...

А ворони так летять, так летять, крачуть: кра! кра! кра! — аж чорно над степами... Ідуть Ляхи на три шляхи, а Та-

тари на чотири, а Москалі й барабаші пруть як хмара в степи наші!...

Мавка А що в полі забіліло? чи то гуси, чи лебеді?...

Цар.-відьма А се Турки, полон гонять: один полон з парубками, а що другий з дівочками, а той третій з діточками!

Перун А деж гетьман? Дорошенко...

Цар.-відьма На воронім до султана примчав ся принижен, привів тільки серденьята у город Ладижин — вже край табору султана серце зажурилось, як сім тисяч невольників до ніг поклонилось!... Глянув — пішов до султана тай каже: »Султане, пусти мені невольників, то кров наша, Пане!« Султан йому каже: »Петре Дорошенку, а деж Твої полковники і гордеє військо?« »По тім боці Дніпра, Пане, стоять на припоні — продали ся полковники царю за соболі — потягли і горде військо моє поневолі!« — »Ви всі такі подлі!« — султан йому каже — »не слухає, бачу, Тебе Твоє племя враже! Заміниж міста на села, не буде опору, двигну тобі у Києві стіну на запору!«

Див Мудрий султан!

Перун А щож гетьман?

Цар.-відьма Похилив ся з жалю гетьман у низ головою тай ударив золотою в камінь булавою! Не встиг гетьман Дорошенко на коня упасти — начав султан та християн як снопами класти! Ударив ся Дорошенко по полах руками — сюди гляне, туди гляне: тече кров ріками! Аж кинеть ся в город Умань від брами до брами — оглянеть ся поза себе: тече кров ріками!

Лісун Так різали бісурмане!

Цар.-відьма Гетьман, як увидів, — як та трава мурава на лиці занидів, їхав лісом у задумі, я гукнула: »Пугу! де чар-зілле України? сходить в Чорнім лісі!« Вчув, зірвав ся, пішов з шумом, тільки вітер за ним свиснув, дощ ударив з ясным громом — гетьман з очий на вік згинув!

Перун Лицар божий! В котру сторону помчав?!

Цар.-відьма Та на Чорний ліс як раз!

Перун Ач він ще не був у нас!

Цар.-відьма То не знаю, де пропав! Може його шабля взяла, куля в груди поціляла, тай вже з його молодого кров річкою тече...

Перун Його шабля не іметь ся, куля відобеть ся, хиба стріла срібненькая під правее плече...

Голос з ліса Чуй, Полело, чуй!

Перун Може то він! *(кричить)* Туй, зьвіря, туй!

(Всьо стає нагло зачароване в сьвітлі і дивить ся в Чорний ліс. Слухають, слідять діяментові очі чар зілля, слухає мрячно ліс яворовий, слухає лячно Змій Мідяний.)

Перун Тихо, тихо, Тясьмин річка грає...

Див ...Плеще плескотом весел!

Перун Хто се?

Русалка *(зза кущів продираючись)* То я!

Перун Маєш вісти?

Русалка Тяжко до вас перелісти!

Нага красуня з зеленосиніми очима та золотою косою перетиканою осокою стає проті огнецьвіту.

Очеретяник Що так страшно філю збило?

Русалка З низу вітер повіває, усі зьвізди | потьмарило, місяць у тьму уступило — |
Сірко вдарив на Татарів!

Перун Чогож море ніби плаче, моя зоре?!

Русалка Дорошенка Доля плаче, Сірко трутив її в море! мій козаче!

Перун А деж він був? Дорошенко...

Русалка Дорошенко ішов з ханом на дніпрові броди завертати Задніпрове

під одну булаву з під Москви до України — а йшов на три броди... Серденьта і татари вже взяли ся сплаву, аж чує хан: напав Сірко на улуси хана! — заляв Сірка і гетьмана, зняв ся тай полинув, а за ним Татари з криком: Гей, на Запороже!... А в гетьмана Дорошенка мов хто громом кинув! — за ним тільки серденьта дві три сотні може, а Москва і Самойлович клекоче як море!...

Лісун А, я видів, через гори там летіли, лебеділи зозулї чи журавлі?!

Русалка То прочани утікали перед Турком на той бік!

Лісунка А, там трави повні крові...[✓]

Русалка Та до щаду всі пропали, Дорошенко їх посік! Стояв конем на могилі, аж гляне, щось має: під Смійлою десять тисяч прочан утікає до царя!... Аж крикнув гетьман: »Скорше я не буду! маю я ще тисяч орди, земле, розступи ся!...« — казав мечем завертати десять тисяч люду... сам припав на вороного, на гриву схилив ся тай заплакав!... аж по землю кровавими лив ся...

Перун Деж він тепер?

Русалка Я не знаю, я шуміла з річки та до його: Там чар-зілле України серед

ліса твого! — вчув, зірвав ся, помчав
з шумом, тільки вітер за ним свиснув,
дош ударив з ясным громом, гетьман
з очей на вік згинув!

Перун Лицар божий! в котру сторону
помчав?

Русалка Та на Чорний ліс кінь його
поніс!

Перун Чомуж гей під землю впав?

Русалка Може Січ на шаблі взяла, куля
груди постріляла тай вже з його моло-
дого кров річкою тече...

Перун Його шабля не іметь ся, куля ві-
добеть ся — хиба стріла срібненькая
під правее плече!...

Голос з ліса Чуй, Полело, чуй!

Перун Тихо, тихо — то він!

*(Всьо стає гей зачароване й дивить ся в Чор-
ний ліс. Дивлять ся, слідають діamentові очі
чар зілля, слухає мрячно ліс яворовий, слухає
лячно Змій Мідяний)*

Перун ...Він! Небосклін дзвенить, як
дзвін!

Див ...Як степ движить, як ліс шумить!

Перун Хто се?

Вітер (в горі на деревах) То я!

Перун Маєш вісти?

Вітер Грудь розперло, мушу сісти!

Волохатий старцун сивий з надутими лицями з мохнатими бровами у мрачних веретах зсувається по дереві і сідає проти огнецьвіту.

Хмара Що там так грало на горі нині?

Вітер Били гармати у Чигирині! Гетьман в запорі на Ясній горі, Москва з Самійлом стоїть побоєм! Як стали бити приступним боєм, бють тай бють в мури, стріли пускають, а серденьята шанці встеляють — гармати ревуть, дим синіє!... А в церквах дзвони дзвонять тай дзвонять, чернь і міщани по ринку ходять і руки ломлять, а не боронять... Стали на раду — зраду приводять: ключі від вамку Москві віддати! А гетьман блідне, сумний до смерти! Гармати ревуть, дим синіє!... Чернь загукала, він як не крикне: »Краще мене тут порвіть на чверти! Висаджу скорше усьо в повітрі, чим Ясна Гора в Москві поникне!« — Всі стихли, нагло впали гранати і розірвали Владиці терем — всі закричали: »О божя кара! Здавайся царю, ти, гонивітре! віддай ключі нам, а то відберем!...« А гетьман станув чорний як хмара! Гармати ревуть, дим синіє!...

Мавка Щож ти на сеє?

Вітер В мить я підняв ся і став шуміти:
 Нині чар-зілля, нині чар-зілля для
 України пустило цвіти! — Вчув, гей
 блиснув, встав, зірвав ся, пішов з шумом,
 тільки вітер за ним свиснув, дощ
 ударив з ясным громом, — гетьман
 з очей в замку згинув!

Перун Деж він згинув?

Вітер Я не знаю, громом кинув і пропав!
 Як би чернь на шаблі взяла, куля груди
 постріляла, тоб я з його молодого
 кровцю криллями втирав...

Перун Та його шабля не візьметь ся, ку-
 ля відобеть ся — хиба з черні хто
 стріляв та срібненькою стрілою під
 правее плече...

Цар.-відьма А! він тайником помчав! ки-
 ну ще я терлич-зілля, шлях йому про-
 мече! *(виймає терлич-зілля зза пазухи
 і мече на огнецьвіт — сьпіває)*

Терлич зілля, терлич,
 Біса гетьмана приклич!

*(Повстає шум і клекіт, круг стає парами
 навкола Цариці-відьми і сьпіває, ходючи до-
 вкола широкий танець)*

Хор Де ти, Дорошенку, наш чарівниченьку
 Грайже кониченьком, грай!
 України зілля поверне весілля —
 Буде воля, буде воля рай!

(Круг танцю вривається і переходить вужем у кривий танець, заточуючи вісімку довкола Перуна і Цариці-відьми)

Хор танцю Буде воля-рай! воля-рай! воля-рай!

Русалка *(сольо)* Що за рай?

Хмара *(сольо)* Який рай?

Див *(сольо)* Бісурманський рай!

Очеретяник *(сольо)* Наш поганський!

Цар.-відьма *(сольо)* Рай шайтанський!

Хор всіх Рай!

Див Хто з ним піде на війну?!

Цар.-відьма *(кидає мечиком)* Що я втну, та не дотну!

Марко Пр. А я втну та перетну! *(мече кинжал між танцюючих у світло, Змія Мідяниця сичить)*

Всі Ссс!... А гуш! а гуш! а гуш!

(Всьо розбігаєся по кущах і щезає)

Марко Пр. *(виходить з гущавини)* Тут було, вертілося — чорт знає де поділося!

Див *(грубо з правої сторони)* Чорт знає, де поділося!

Очеретяник *(з лівої з очерету)* Знаєш, де поділося!

Русалка *(з заду пищить)* Поділося!

Перун *(гуде зза світла)* Ділося! ✓

Марко Пр. Га?!

Всі (ріжними голосами) Га! га! га!

Марко Пр. Що за сьміх проклятий!

Див (грубо) За гріх-проклятий!

Цар.-відьма Гріх проклятий!

Марко Пр. (жахнувся) Дідьче лихо, сиди тихо!

Мавка (з поза кущів калини) Клятий!

Перун (могучо) Сиди тихо!

Очеретяник (шипляво) Тихо ша!

Русалка (дзвінко) Тихо!

Лісун (хрипло) Шаа!

Марко Пр. Побилоб вас сонце на грязь,
а цьвіт не ваш! (зближаєть ся до огне-
цьвіту)

Всі (ріжними голосами з усюдів) Не важ!
Не важ! Не важ!

Див (висуваєть ся вовчою мордою з ца-
пиною бородою і ріжками і сьвітить
огненними очима) Стій, погоди — на-
береш ся біди!

Очеретяник (ззаду) Очима їж, а руками
зась!

(Марко оглянувся — аж виповзує з очерету
біда з баранячою головою та рогами та блее
і свище на очереті)

Лісун (з гори) Не руш, душегубе, не руш!
(Марко ззирнув у гору — аж на дереві трясє, старцун сивою бородою і віскряками з під носа)

Перун (з боку) Тріс! тріс! тріс! перун
 тобі в ніс!

*(Марко глипнув на змію — аж блискає ясний
 лицарь терновим огнем)*

Цар.-відьма Розіллеш ся в мазь!

*(Маркови віч на віч викрячилось бабине лице
 обросле вусами та беззубе, а гаде з волосся:
 сс! сс! сс!)*

Вітер (задуднів копитами, а залопотів
 крилами по кущах) Гуша ша! гуша ша!
 гуша ша!

*(Русалка, вся гола з косами з осоки. Хмара
 біловолоса в срібній сорочці та Мавка в ка-
 линовім листю вибігають, танцюючи вихиля-
 сом викрутасом перед Марком під шум Вітра)*

Русалка А гуш!

Мавка Не руш!

Хмара А куш!

Вітер Гуша ша! Гуша ша! Собача душа!

Марко Пр. Щоб тебе скрутило, ти не-
 чиста сило!

Цар.-відьма (підносить над ним кочергу)
 Хамське рило!

Мавка (танцюючи викрутасом) Чоло зьвіра!

Лісун (блиснув червоними зубами) Очи
 крита!

Русалка *(манить вихилясами Марка)*
Серце тхіра!

Див *(нюхає Маркову торбу)* На нїм кров!
Пахне кров!

Хмара Ти убійця?! *(дивить ся йому в очі)*

Перун Кровопійця! *(ударав різко по струнах)*

Вітер *(наставив воронів клюв та закривав вороном)* Мор-ду-вав! Мор-ду-вав!

Див *(реготом)* Трус! трус! лякаєть ся гріха?

Всі *(ріжними голосами)* Ха ха ха! Ха ха ха!
(Марко переляканий, блідий стоїть похилений над огнецьвітом з витягнутою рукою — під ним затрусилась і задудніла земля та пішла ходором)

Голоси з під землі Проклинаєм тебе
в лютих муках, ми, скривавлені через
твій гріх!

(Довкола Марка пішов вировий танець серед страшного співу:)

Хор усіх Та не має гірше, та не має тяще,
Як у нас на Вкраїні —
Хто як Дорошенко, Дух чарівниченько
Найде скарб у руїні?!...

(Марко зриває цвіт — а з під землі витягають ся кістляві руки до його долоні серед крику підземних голосів)

Крик з під землі Ой загасне!... загасне!...
загасне сьвята іскра в злочинних руках!...
(Цьвіт гасне, пирхнувши йому в очі — він
падає зімлілий серед темряви на землю)

ЯВА ДРУГА.

Голос ушкала (в лісі) Гей гу, Марку!
(входить ушкал і Лизогуб з горіючим
смолоскипом) Ось тут мав чекати!

Лизогуб (спотикнувся на Марку) Ось тут
щось лежить, наче п'яне! (схиляється
над ним) Сеж він! — але мертвий...

Ушкал Ні, Пане, він вмерти не може!...

Лизогуб Сеж як?...

Ушкал Вселила ся в нїм така сила! Він
товк ся по пеклу — не прийме нї пе-
кло, нї Бог, нї земля!...

Лизогуб Як стогне!...

Ушкал Гу, Марку! Вставай же, гу!...

Марко Пр. (прочнув ся) Хто се?... то ви?!

Ушкал Не питай же! Чогож ти став бі-
лий як смерть?!

Марко Пр. (тяжко підводячись) Мене
так обмарило... блудом... немов я стояв...
перед судом страшним... мене мучили
всі...

Лизогуб Ти тямиш, що маєш робити?...

Марко Пр. Чигав я живого зловити, він тут... сам душею все в ніч...

Лизогуб Тут вже я поставив сторожу!... Ви там між ворожу голоту, підбурте, а вийде той вовк — тарах! через лоб бісурмана... в глотіж юрба кровю піяна добє ще колами на смерть!

Ушкал Що буде то буде, у мене весельце, що під саме серце... (*показує довжезний ніж*) так ух! ух! і випустить дух!...

Марко Пр. І в мене оглобля не перце, (*підносить кіяку і кінджал*) булавка на на тебе мій Савка, а срібний кінджал під реберце!... Та щось...

Лизогуб То діло сьвяте, Бог з тобою! І золота дам не вагою...

Марко Пр. Що золото? Слина! Двигни сю торбу! (*зсуває з плечий торбу до Лизогуба*)

Лизогуб (*напинаєть ся, піднімаючи*) Не можу, не сила, а щож там за брила?!

✓ **Марко Пр.** То гріх!
(*Мовчанка — похнюплені лиця*)

Марко Пр. Скажиж: чи облекшить сю торбу те діло, як кажеш, сьвяте?!...

Лизогуб (*понуру*) Не знаю.

Марко Пр. А видиш, Бог знає! А Бог що на те?!...

Лизогуб (*ніби байдуже*) Бог високо, а вам дасть сам руський царь червінців дукачів не лічбою, а поля — де хоч грамотою на вічність, сам русский царь, мій запекло!...

Марко Пр. Що царь... царь далеко, не царь мені сила до діла а миру хрещеного жаль!... (*махнув рукою*) Хай буде, що хоче, (*до ушкала*) — ходімо!

Лизогуб А знаєте гасло?

Ушкал Він знає тайник під землею.

Марко Пр. Проїдем за мить під сам замок...

Лизогуб Щасть Боже!

Марко Пр. Коб лиш діло боже! (*відходить*)

Лизогуб (*задержує ушкала*) На смерть, памятай, вбий на смерть!

(*Ушкал киває головою і в слід за Марком виходить. — Через хвилю входить Гулак обозний*)

Гулак На що ти, Якове, важиш?... Ловить Дорошенка?! Не дам я його поругати!...

Лизогуб Пише листи государю, щоб його лишити!

Гулак Чомуж тобі його не лишати?!... вибралиж ми Самойловича гетьманом на всю Україну — хай же сидить біда бідна в Чигирині, сам лишив ся як на біліні!...

Лизогуб Лихо не спить, хай скінчить ся кириня!

Гулак Яка кириня — підстрелений сокіл?

Лизогуб Сів на Ясній Горі, приключки шукає; а де стане, трава вяне!...

(Козак приводить Кочубея з ліса)

Кочубей Ой барабаші, сливе й у вас година проклята, коли брат чигає на брата!

Лизогуб Дякуй своєму гетьману-бісурману!

Кочубей Де його мій він?! куди се до табору Самійла, Лизогубе?!

Лизогуб Ов то і Ви наші?!

Кочубей Доля хилить нас, куди вкаже час! Вирвав ся як заяць з конопель...

Гулак Та відкіляж бо? з Чигирина?

Кочубей Де тобі з Чигирина?! Від хана! Гетьман прислав мене про відсіч, а там настав новий хан Ібрагім — чистий шайтан, за Польщу руку тягне, зо зла давав листи, душа в пятки ховалась...

Лизогуб Маєш листи?!...

Кочубей Та вкрав у мене чура — ніяк і показать лице перед гетьманом!

Лизогуб Таке воно весло, що цюру принесло?

Гулак А хан шле відсіч, хоч ворог Дорошенків?!

Кочубей Яка там відсіч! прошіптують
Татари, що хан спіймати хоче нам
сокола!...

Лизогуб От бач, не ми його спіймаєм,
то Татари!...

Гулак Скажиж йому, Василю, чи не кляте
діло, щоб ми тут ловить гетьмана
чатували!

Кочубей Ей Дорошенків свату, гріх тобі
не буде?...

Лизогуб Мало наварив пива, начинив ди-
ва? Кров тече ріками, куди він ступає. ✓

Кочубей Не судить же, Дорошенко тяжку
журу має, раз видів я опівночі, як Богу
молив ся, бив об землю головою і сльо-
зами лив ся!...

Лизогуб Вовчі сльози!

Гулак Серце камінь!

Кочубей Камінь має а не серце, хто не
розуміє! Коб ви се видали, виб не бра-
лись його брати до царя в кандали!

Лизогуб Не візьмемо облогою, тут як
пса ізв'яжем!

Кочубей Майже серце, наша кров се,
Москалі не братя, не пожалують геть-
мана...

Гулак На колесї питки скрутять, як Де-
мяна; кости вирвуть з тіла гірше не-
хрещених, — дуже гордо нїс ся!

Кочубей Дїло нехороше — бій ся Бога!

Лизогуб Пильнуй, страше-полоше, щоб
за тобою хороше — Самойлович про-
тре й тобі рога!

Кочубей (*кланяється низенько Лизогу-
бови*) Попович не зьвір, хоч менї не
сват, а Вашій Милости я не брат, маю
чисті руки...

(*Чути голос труб і бубнів*)

Гулак Що се?

Лизогуб Трублять на віступ?!

Смотрільщик (*впадає*) Татари й Турки
йдуть, Превосходительство Боярин й
Гетьман Вас кличе!

Гулак А звідкіль ти занюхав нас тут?

Смотрільщик Власть!... Смотрити Вас на-
казано, а як ударять в труби, візвать
до відступа від Чигирина на сїверний
путь!

Лизогуб Чогож так?

Гулак Москаль все так, як війська йдуть!

Кочубей Дома лев, на війнї тхїр, а над
підданим недремленне око! Не штука
воювати гетьмана, як у гетьмана нї

старшин ні війська, тільки тяжка рана! *(відходять в ліву сторону, де було чути голос труб і бубнів)*

ЯВА ТРЕТЯ.

Голос Присї *(в лісі)* Кудиж мене ти ведеш? Грає хмара мою тугу, а бір темний шумить другу, а ти серце менї рвеш!

Семен *(веде її з правої сторони ліса)* Заведу же тебе за сто миль... за сім рік, за сім гір... за далеко... за водою — будем жити зі собою.

Прися Шлюб я брала не з тобою — пустиж мене в темний бір!... Пустиж мене, хай пропаду, віддам звірам свою зраду... *(вириваєть ся йому з рук)* хай не бачать людські очи

Семен Кудиж підеш в пітьмі ночі?

Прися В сьвіт за очи, в сьвіт за очи!...

Глуб ліса *(відгукуєть ся)* Очи! очи! очи!

Прися *(здрігаєть ся, дивить ся в ліс)* Чуєш: очи! бачиш: очи?!...

Семен Які очи?

Прися Очи з ліса, блисли наче очи біса!... Утікаймо з того місця, тут нас слідять!... *(показує)* О, знов очи! там з під листя, тут з під листя... дивлять ся на мене

всюди!... якісь люди — слава буде... шлюб я брала не з тобою!...

Семен Не трівож ся, Бог з тобою! Шлюб ти візьмеш і зі мною: будуть в церкві — зводи сині, будуть сьвічі — ясні зорі, будуть дружки — дві калині, а бояри — два явори, сам Бог буде шлюб давати, кого серцем звав кохати!...

Прися Клялась я вже перед Богом! йому клялась...

Семен Не любила! Мені клялась, присягалась...

Прися Сила батька нас розбила... я звінчалась!

Семен А призналась, що мене на віки любиш!...

Прися Та ти мою душу губиш!

Лісун (з глубу ліса) Душу губиш!

Прися (злякана) Боже! ту є сам Владика, він нас чує!... Чуєш голос? він кричав!

Семен Ні, то ліс так загукав! Над Владиком душа сила — Твоє серце, моя мила!

Прися При Владиці присягла я...

Семен Та присяга — то перелюб, як дружина тобі нелюб. Ти для його чужаниця... його хата, як чужая... а свекруха, як гадюка, встекла сука, вічно злить ся — вирву тебе з того пекла!...

Прися Було викрасти черницю — я просила, я благала... замурована в темницю! Але нині я пропала — присягла я бути вірна... мушу бути всім покірна! Плаче вина — гуде кара!

Відьма (з *глубу ліса*) Буде кара!!

Прися (з *острахом*) Чуєш, чуєш?! її голос! Свекра відьма!... всюди гонить! всюди слідить та почвара! Леле, лелечко мені! (притулюєть ся до Семена)

Семен Не спаде тобі ні волос!... ходи в тайник — грає хмара... будеш моя!...

Прися Ні, о ні!... Я не піду, що він скаже?... Буду нетрями блудити — нехай мене займуть зьвіри, нехай нелюб не любить... моє лице не цілує, а свекруха не рве чести!... Я не дам ся з ума звести — пусти мене!... Що він скаже?...

Перун (з *глубу ліса*) Що він скаже?!

Прися (настрашена) Його голос!... він тут слуха!...

Семен То ліс шумить — він без духа, він пропав вже, не розвяже!... Не взяла його чужина, розсікла його колами темна юрба з Чигирина... Затовкла розшматувала!... І тебеб не пожаліла, як би не я, тиб не жила!... Мушиш бути моя, мила!

Прися Я не буду, я не можу, як він згинув, його дух!...

Див (з глубу ліса) Його дух!...

Прися Чуєш: дух! його дух!... (розпучливо)

Ой волілаб, я воліла там сконати горем п'яна, як на твоїм сивім коню спам'ятати ся твереза, слізми литись як береза!...

Русалка (з глубу ліса) Як береза!...

Мавка (з другої сторони) Як береза!...

(Чути спів серед шуму ліса в повітрі)

Голос Дорошенка

Ой не шуми; луже, по дуброві дуже,
Ти, чорний байраче, чого смутен дуже?
(Семен пускає руку Присі — виймає шаблю)

Дорошенко (в лісі) Лучко, шумить листе,
шумить гай, гей проч утікай!...

Див (над Семеном) Утікай!

Дорошенко Шумить мені в голові як в тім
млині, та ще й душа щось чує, а мені
не каже!... чи не йде то племя враже?!...

Лучка Як не дасть Бог смерті, чорти не
візьмуть?

(Лучка і гетьман входять. — Прися падає до ніг)

Прися Прости мене, бездольницю!

Дорошенко (подаєть ся в зад) Маєш
пташку невольницю! Лучко, ходім до
султана просити за неї!...

Лучка Султан коло неї!... То не табір в Ладжині, то, Гетьмане, ліс! жадна пташка без кумпана в лісі не буває, твій чура се знає, хоч на коні зріс!

Дорошенко Де мій чура?

Лучка Жінку позичає!

Семен Ось я, Пане!

Дорошенко Ти здоров?!... Ти не згинув? ти не згинув?! Я з вітрами в полі гоню, а за мною гонять зьвіри... кінь вороний мене скинув... — я сховав ся серед бурі!

Лучка Не вір жінці, анї коню — чура в коня вчить ся віри! Не вір жінці, анї чурі; кінь — огонь, жінка — хоругов, займає їх, хто здоров!

Прися Я невинна — Бог осудить!...

Семен Так, невинна, мій Гетьмане!

Дорошенко Не вір жінці, чуро вірний!

Семен Я невірний!

Дорошенко Жаль безмірний: жіноча кля-тьба мимо мене йде, як мимо сухе де-рево вітер гуде — чуєш як гуде?! (шум вітру) Чи не погоня йде?!... Царь винен, без піджоги огонь не буде!...

Лучка Із люльки на сухе дерево вогонь паде! Люльки і жінки не позичай!... Скорше проміняй, як Сагайдачний, що

проміняв жінку за тютюн та люльку
— був обачний!

Дорошенко Біда бабу породила, а біду
чортова мати!

Прися Ох, бодай би я не жила!...

Семен За ті слова позволь, Пане, на роз-
праву мені стати! (*вимахує шаблюкою*)

Дорошенко Що ти, чуро? до гетьмана?!
Чура орел не козак, у гетьмана тяжка
рана, жартуй, грай ся, та не сьмій
ся, злехка собі так!... (*виймає булатного
і бє його плазом по шаблі*)

Лучка Братав ся собака з горобцем!

Семен (*спускає шаблюку*) Ні, гетьмане,
без пощади!... Пошануй мене тепер, по-
любовник я, що ради Твеї жінки зра-
див пана!... найдорозшого Гетьмама
серце передер!...

Дорошенко Як то? То є моя жінка!

Семен А я Семен Любко!

Дорошенко Ти — той він! Таж ти мій
чура!

Лучка Зрозумій же добре, Пане, стару
пісню пригадай: Із города Чигирина не
пили пилили, тікав повчок невеличок
божевільний своїм складом: Гетьман без
війська, блазен без пана, чура зза ко-
хання і жінка пяна... кождий дурень

своїм ладом, а найбільший дурень Гетьман, — чура вкрав йому жінку, а він як туман!

Дорошенко Бо мені жінка вкрала чуру!
Лучка І талан!

Дорошенко Така вже доля собача, в кого жінка ледача!... З друга ворога придбає...

Лучка Білолиця чари має!

Дорошенко Чарівниця! Бог то знає, з гробу мертвих викликає!... То не чура — чура згинув, а упир ся перекинув в мого чуру!... То мій ворог! Чаруєш, ледача, жінко собача! (*підносить меч*)

Семен Чоловік винен, як жінка ледача!

Дорошенко Шуми, вітре, мою жалість! Ех, зітру його на порох! (*бють ся мечами*)

Лучка Не до добра веде шалість — аж самичка злякала ся, під припічком сховала ся: того буду, хто поборе!

Семен (*бючись*) Не пхай в огонь пальця!

Лучка Ха ха ха! бою ся удалця, на чужий коровай очи не поривай!

Семен (*махнув шаблюкою до Лучки, сей відскочив на бік*) Маєш, мухоморе!

(*За той час гетьман заповор йому в груди шаблюку — вибухла кров. Ясна блискавка*)

Прися Ох! (*припадає до упавшого Семена*)

Лучка Не люби двох!

Дорошенко Лучка, він вмірає — то не упир!

Перун (з глибоу ліса) То не упир!

Див (з другої сторони) Не упир!...

Лучка То твій чура! (гетьман схиляється над ним) Вбив царевич свого тура!

Дорошенко (кричить) Плач на мене увесь мир! Чуро мій, чуро, друже Семене, та не май жалю на мене!...

Семен Ти прости мене, Гетьмане! через мене... Прися вiane — твоя доля і... вся Україна!

Лучка Ха ха ха!

Дорошенко Сьмій ся, твій день нині настав!...

Лучка Мертвий би, здається, зареготав! (Гетьман дає йому ляща) Одні очі плачуть і сьміють ся!

Семен Поховай мене, Гетьмане, під явором на могилі, хай на мене роса кане, а сон трава виростає... Накрий очі китайкою зі свого жупана. Втули серце хустиною Присї, там де Твоя рана... моя Присю!

Прися (плачучи) Комуж мене уручаєш?...

Семен Пригортай ся березою к'яворови тому, шуми березовим листєм, як мені самому.

Прися Болить тебе дуже?...

Семен Не болить рана від любого пана!
Тільки прости мене, Пане... прощаєш?!
(бере його за руку)

Дорошенко (стискає йому руку) Прощаю,
мій друже!... А хтож, Семене, мій чуро
Семене, тепер стане за мене?!...

Лучка Нема зілля на смерть з хвоскою
косою!

Дорошенко (встає і слухає) Шумить листе,
шумить гай, гей проч утікай!

Лісун (відгукуєть ся) Утікай!

Очеретяник (шепче) Утікай!

Перун (гуде) Утікай!

(Блискавка і грім осьвічує гетьмана. — Йому
блисли в очах козаки, що бренькнули шабля-
ми з кущів)

Прися (за громом) Ах!

Дорошенко То що?! Козаки, запорожці,
я Дорошенко!

Глуб ліса Дорошенко!!

(Сім козаків Лизогуба стає перед гетьманом
як поражені громом)

Дорошенко Гей, братя, друзі, запорожці,
добре Ви учиніте, Семена безрідного,
безплемінного в чистім полі під явором
шаблями поховайте!... (вириває китайку
з під плаща і закриває йому очи) Він

був як сам запорожець, сотні Ляхів переможець!...

Один з козаків Добре, Пане! Але приймеш нас, Гетьмане, mezi свої серденьята?

Дорошенко Я не маю серденьят, вже не маю!...

Лучка А ви звідкіля?

Козаки Ми від Лизогуба!

Дорошенко Ви не Запорожці? Ловить не чатує на мене?!...

Один з козаків Нас поставив Лизогуб чигати на Тебе!

Дорошенко Лизогуб! мій сват... а правда, я не маю свата!...

Лучка Сватав ся орел з совою!

Дорошенко Я, що сизим орликом літав — явороньком гну ся! Йду з блеску, сьвіта, куди очі... братя, тай десь подїну ся, — ні свата ні брата не маю!...

Козаки І ми підем за Тобою, геть всі до одного!

Дорошенко А маєте мене за гетьмана свого?

Козаки Ой, гетьмане наш, чимже ти не наш?!

Дорошенко Не зрадите за соболі, то я вас приймаю...

Козаки Ми не зрадим!... Ми не зрадим!...

Дорошенко То добре! будете мені за серденьта, мої лебеді чорні!... Ідїть його темною годиною поховайте, а скорим уремям вертайте... За мною тяжко велика погоня буде... там в Чигирині з цілого сьвіта є люди — вбють мене оглоблями, дрючками!... За мною тяжко велика погоня буде, що спровадив я Татарів... не мирив ся з Москалями!... А я продати ся не міг — то й попович переміг!

(Козаки беруть наруч Семена, один тримає за голову і несе шаблю)

Дорошенко *(таємничо)* А там надженуть ушкали з дрючками, як будуть питати, не кажіть, що я тут!... не кажіть! Не скажете?!...

Козаки Не скажем!... Не скажем!... *(відходять)*

Дорошенко А ти, Лучко, відведи до хати сю нічну зозулю!... там є хата мого лісового.

Лучка *(до Присі)* То ходи, небого, муж жені закон! А Ти, Петре, куди? В нетри?

Дорошенко Я тут буду!

Лучка Сьмішно, Пане!

Дорошенко Хоч сьмішно, але затишно!

Лучка Куди затишно, грім по грімі, вітер гуде, туча буде, не сприяє ніч сїромі!... Ушкали — не люди!

Дорошенко Менї тучі, громи, вітри ріднійші як люди, правдивійші як всі Присї, Мами, Лизогуби! Люди, люди!... Йдїть від мене! (*вїдходять*)

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

(*Шум і клекїт вітру в лїсї, гук на хмарах*)

Дорошенко О, вийте вітри! о, бийте, громи! Не бою ся нї тучі, нї грому, нї води, нї всякого болота! Гу гу!

Лїсун Гу гу!

Дорошенко Щоб люди мене не почули — ушкали-шакали мене би продали за соболї і золота... Гу гу! га...ай!...

Див Гу гу!...

Очеретяник Га...ай!...

Дорошенко Шумить листє, шумить гай, гей проч утікай!...

Перун Утікай!

Вітер Утікай!

Дорошенко ...Дорошенку-гетьмане! Ай до вело ся тобі валяти ся, звїру-птицї на поталу подати ся... Коби то орли сизо-перї налїтали, на кудрі наступали, з лоба очи висмикали! Гу гуу!...

Лісун Гу гуу!...

Див Гуу!...

Дорошенко Де ви, вовки сїроманці пропали?... Коб то вовки набігали, кости по байраках, по тернах розношали!... Та я зьвірів не бою ся, в темнім лісі вони грають... Гу-гу! гу-гу! (слухає шуму вітру) ...Мене не займають! А то люди, люди, ушкали чигають, мене гетьмана вільної України поругають... (слухає)

Хмара Ругають!...

Дорошенко Ідуть!! хто се?! хто се?! Голя!

Лучка (входить) Я, страше-полоше!

Дорошенко А нічна зазуля?

Лучка Денну перекує! Коло свого милодана воркує, а плаче, як твоя доля...

Дорошенко Моя доля рубала ліси і дуброви, а тепер дрожить на волосочку смерти!... Я, що не бояв ся огню нї води, царям кидав окупи — бою ся умерти!...

Лучка Га га! гріх боїть ся смерти! Смерти не відперти, то неминуче горе!

Дорошенко Смерть не горе, а страшнее векике море! Що чоловік в Бога за зьвір не знаєм.

Лучка То така собі маленька собачка, що мислить про вічність ..

Дорошенко Чогож має дурно жити і вмерти?

Лучка Без причини чоловік не жиє, ні вмирає.

Дорошенко Деж моя причина?

Лучка А знаєш загадку: Летів птах через божий дах: »Тут моє діло згоріло!«

Дорошенко То не птах, то бжола...

Лучка Церква і віск!

Дорошенко Чомуж моє діло, як віск ізгоріло?...

Лучка Бо церква повна людей, а ні вікон ні дверей!...

Дорошенко Не було людей!

Лучка Які були, то були — і ті повтікали!

Дорошенко Гу гу! шумить листя, шумить гай!... Чуєш?

Лучка Що?

Очеретяник (*шепче*) Утікай!

Перун (*кличе*) Утікай!

Див (*гуде*) Утікай!

Дорошенко (*з острахом*) То послухай же, Лучко, чи то гуси кричать... чи лебеді ячать... чи ушкали гудуть, чи може Запорожці Тясьмином ідуть?!...

Лучка Ну, їй Богу, ідуть! (*слухає*)

Вітер Ідуть! ідуть!

Дорошенко Як наші лебеді — то їх призови; як ушкали — мене схорони; як

Сіркові — то їм обяви: нехай вони орду, що йде, нападають!... Чей мене обмине моя смерть!...

Лучка Смерть не мине — порівнає гори з долинами! (*відходить в ліс*)

Дорошенко Великі мисли завалить руїнами!
(*Блискавка, гук. — Лучка вертає*)

Лучка Ляк сили додає, переляк відіймає, гетьмане! Мужики якісь...

Дорошенко Певно прочани! Не зрадь же, що я Дорошенко.

(*блискавка*)

Лучка Чомуж Ти поблід як стіна?

Дорошенко Душа моя плаче!...

Лучка Вікинь гріхи з кармана!

(*входять мужики*)

Мужик А то ніч! хоч око виколю, світу божого не видно!

Другий м. Не знать, де то наші!

Третій м. Та воно й добре! Грім такий, хоч тури гони, не почують, а то як взрів би той ірод гетьман — геть побив би, скажений!

Мужичка Вовк ловить, але й вовка спіймають!

Дорошенко Всюди баба дише бісом!

Лучка Пішого сокола і ворони бють! (*до юрби*) Здорові, люди!

Мужик А то що за біс, куций та бородатий!

Другий м. Ади, другий велит!

Мужичка Во ім'я Отця і Сина.. ходім, то щось нечисте!

Перший м. Та дорогу вкаже! Не знаєш ти, куце, куди то на сей бік?

Лучка Скажи перше, хто ви є?

Перший м. А хто ви?

Лучка Ми ті, що вам добра бажаєм — звідкіляж ви?

Третій м. Хто з Побожа, хто з Поділя.

Лучка На Поділю хліб на кілю, чогож вам на сей бік?

Перший м. Камянець — вінець, кругом вода — в середині біда!

Третій м. Ідуть Ляхи на три шляхи, а Татари на чотири, цілу землю запалили!

Другий м. Бодай тії пани та не панували, що з наших діток невірному царю гостинця подали!

Лучка Які пани?

Перший м. А той Магомет чигиринський!

Дорошенко Не судить Дорошенка, не судить!... Гнав Ляхів, переміг — царь не дав!... В Турка віру засланив, поки міг — царь не дав!... Україну всю єднав під одну булаву — царь не дав!... Не су-

дїть, а молїть Бога просьвітління, як молив ся Дорошенко... як молив ся Дорошенко за вас... як молив ся сам душею по ночах в тїм лїсї до Бога!...

Перший м. Хтож назводив бісурманів?

Другий м. Менї хату запалили!

Третій м. Менї матір зарубали, нехристи собачі!

Мужичка Нашу церкву зруйнували, мої дїти нехрещені!

Перший м. Мої пішли на ремені на окуп гетьманів!

Мужичка Продав чортам свою душу, побий його божа сила!

Лучка (до гетьмана) Живи, орле, з сороками, що в ірїй не ходять!

Дорошенко Ви знаєте Україну? нашу хату, нашу церкву, нашу Матір знаєте?!... Два пси її розірвали... на руїну, — ви мовчали!... Всї мовчали, — а вовк вив! Дорошенко вовк — за одною булавою головою товк!... Сивів з болю його волос а його кровавий голос сам царями затрусив!... Деж ви були?!... Тепер псами тровите його, а сами до Москви тікаєте!...

Другий м. Сам нас ірод виганяє, хоч покотись — всюди голо!

Третій м. Хліба людий позбавляє — хліб
усему голова!

Перший м. Старший хліб, як булава!

Другий м. Щез би з тою булавою, на
чорта нам булава!

Дорошенко А то зьвіри — подла чернь!

Лучка В гору диви, а низ ори, не зраниш
ноги на колючу тернь!

Мужичка А керви кілька напив ся —
людська кровця не водиця!...

Перший м. Лиха іскра і поле спалить
і сама згине!

Другий м. Бодай здох — чортова кров!

Третій м. Коб я його де придибав, ніж
би в серце заповор!

Лучка Сліпий родив ся — в небо дивив ся!
(страшний гук і лоскіт дерева — грім вдарив!
поблизу)

Мужичка Ой падоньку, десь грім ударив!

Дорошенко Вийте вітри, вийте, та дуже
буйнії, на всій Україні самі бузувіри!
— Бийте, громи, бийте та все громовії,
— в вас я чую Бога, а тут самі зьвіри!
О невірна земле, ти, другая мати —
розступи ся на четверо, дай душу схо-
вати! (вибігає в ліс)

(Мужики притихли, мужичка ухопилась за
руку другого мужика)

Третій м. Що він?

Другий м. Він щось несамовитий!

Перший м. Як зьвір!

Лучка Смолою облитий!

Перший м. Не знаєш дороги звідси?

Лучка Кудиж ви йдете? В Москву за водою?

Третій м. Де місце сьвяте не буде заняте!

Лучка Слобода — лика і вода! Стебло стебла кличе!

Перший м. На добрім місці і камінь обростає, а в нас чорна земля, а хліба не має!

Лучка Сьвіт тобі не покаже того, що у нас... Москаль не свій брат, а Україна — рай!

Перший м. Гай гай, всюди Україна — добрий край, та лиха година з панами!

Другий м. Три пани, два отамани, а один підданий!

(Дорошенко вертає з ліса і стає за ними)

Перший м. Бо то, видиш, Москва — наша віра, ще не лихо! але ті отамани і ті два пани, як огонь і вода... З водою і огнем не жартуй!...

Дорошенко *(виступає перед них)* Знаєте, зьвіри, я гетьман Дорошенко! Посічіте

мене, закатуйте й мене, у серце ніж забуртїте! Кат я, гетьман я, той вовк Дорошенко! Ну, чого стоїте? Я без шаблі — дивіть, на кусочки мене розірвіть!

(Мужики падають єму до ніг)

Мужичка *(обіймаючи ноги з лементом)*

Ой паночку, ми не знали!

Дорошенко *(копає її)* Проч, гадю, від мене!

Третій м. Ми люди невольні!

Другий м. Нужда закон ломить!

Перший м. Усе пішло до гори дном, наш Пане!

Другий м. Ти голова, Твоя правда — Твоя сила!

Перший м. Мужича правда болюча, а панська на всі боки гнуча! Пан ліпше знаєш, панська воля — наша доля!

Дорошенко Чого хилиш ся до ніг, як лозина, як ти душий від пана? ти, рабе!

Лучка Чорну гадю візьми в руки, а вона не вкусить — гетьмане, що се є?

Дорошенко Проч, вюни, від мене!

Голос з ліса Гоп, гоп!

Дорошенко Проч від мене!

Голос з ліса Гоп, гоп!

(Мужики встають і йдуть в ліс на право)

Дорошенко Хтось біжить! Хто се кликав?
Лучка Вюн вюна до Москви кличе, хоч
голосу не має!

*(Шум вітру, гроловиця, дощ починає падати.
Вбігає Мовчан з перначем, за ним серденьята)*

Мовчан Тут є гетьман?! Гетьмане, ходи
з нами, гетьмане, ми Тебе схороним, не
дамо убити! Ушкали з Чигирина мчать
сюди з колами!... А Владика осліп зо-
всім і не міг спинити!

Дорошенко Мовчане, знаєш? не Мати то-
му винна! А ті сліпці, що не хочуть
чистого поля... без огню, води, миший
— для себе самого!... Біжи, лети, ускоч
на коня мого і виріж тих подлих вужів
геть що до одного!...

Мовчан Яких вужів?!

Дорошенко Прочан, що там пішли!

Лучка Рубай дерево кривее і правее!

Дорошенко Хай не будуть гноєм Москви!...

Мовчан Гетьмане — се кровава сваволя!

Лучка Як стогне богатир, кричить з бо-
лю увесь мир!

Дорошенко Не хочеш?!... Проч з лица
менї, ви пси усі, ви звіри! продали ся
всі за ласку царського соболя — проч
з лица!...

Мовчан *(кидає йому пернач під ноги)*
 Бериж свою відзнаку, невірний Пане,
 хай рвуть Тебе безувіри!... *(до серденьят)*
 Ходім до Москви, — хай гине вовк на
 шляху! Вовча вдача собача все кров
 людську пити! *(відходить зі серде-*
нятами)

Дорошенко Що він казав? Осліп Влади-
 ка!... Ми давно оба посліпли, тільки одна
 Мати... Москаль розбив йому хату кулею
 з гармати, а мені розбив палату хре-
 стом православним!... Мати моя, не вмів
 Тебе Твій син шанувати!

Лучка Твої мисли за горами, а смерть
 за плечима!

Дорошенко Не вмів, Мати, не знав Мати!

Лучка Ходи, бо нас візьме біс, сховаєм
 ся в ліс!

Дорошенко Ходи, ходи до Матері проще-
 ня благати!... *(бере Лучку під паху і хоче*
на право)

Лучка Сюди bliще! *(тягне його на ліво)*
 Туди вітер в очі свище! *(оба вибігають)*
(З правої сторони вганяєть ся юрба ушкалів
і мужиків, з колами, оглоблями та друками,
між ними Марко Проклятий)

✓ **Марко Пр.** Деж той вовк?!...

Ушкал Деж той біс?...

Мужик А тут вив зі щеням!...

Другий м. Десь повіявсь біс у ліс!

Третій м. Щойно був тут лютий зьвір!

Мужичка Мене копнув, Магомет!

Мужик Всіх нас копав, гадюками називав!

Марко Пр. Будеж йому амінь!

Ушкал Натру йому перцю в ніс, аж пся-
юха потече!

Третій м. Крачки сяде, бісурман, за мою
матір!

Перший м. Сіль йому у вічі, а камінь
у груди за мої діти!

Ушкал Як мазну по морді, посокою
вмиєть ся!

Другий м. Спамятає мою хату, лиш очима
лупне!

Марко Пр. Буде йому булава носом об
землю!

Чигиринець Не хотів цареви, поклонить
ся чорту!

Марко Пр. А ну в ліс, на всі боки, де
той біс! Осьвятимо нехристови воду
в три оглоблі на той сьвіт!

Ушкал Строшим ноги на дрізочки, а бе-
бехи на гамуз!

Марко Пр. Хто побачить, крикни: гу! Да-
мож йому по московськи, шкуру зідрем
як Ляхам! *(вибігають в ліву сторону)*

Глуб ліса Хам!... Хам!... Хам!..

ЯВА ПЯТА.

*Пускаєть ся густий ливень. — За дере-
вами чути по лісі крик юрби: Татари, Татари!
Аллах! Аллах! Аллах!*

Дорошенко *(вбігає з правої сторони, за
ним Лучка підбігає)* Плачте, вітри, до-
щі, тучі і ти, Лучко, слуго вірний! Ой
не єсть то нас, брате, на Чорному морі
супротивна філя потопляє — а єсть то
матерня молитва побиває, карає...

Лучка Не боже караннє, а Твоє дурованнє!

Дорошенко Що думала старенька Мати
проті мене що добре сказати, то я за
гордістю, за пишністю противним словом
відказав, стару матір зневажав, холо-
дною темниченькою поругав, до походу
з Турком опрощеня собі не ублагав!...

Лучка Притяли Тобі крила до уливних
сліз — Тобі плачі-заморока, а я мокну
як сорока... *(тягне його)* Ходиж, бо нас
візьме бісі!...

Дорошенко Ой Ти, Нене, старенькая Ма-
ти! О, колиб же ця злая хуртовина мене
на дні моря не втопила, не вдавила!
О, знав би я, як бісурманів приймати, що
на Україні бистрими кіньми вогонь роз-
кидали, кров християнську безневинно
проливали...

Лучка (під останні слова Дорошенка)

Гетьмане, чуєш за кушем щось шелесть, шелесть... (заглядає) Не визивай вовка в ліса — Татарин то єсть!... (входить татарський мурза)

Дорошенко (до його) Вій ся ік бісу!

Мурза Хто се? Сам гетьман, урус Ага?!

Дорошенко Чого Вам до мене?

Мурза А то ніч страшенна, дощ ллє як з луба, мої Татари, як вовки обмокли, крадучись лісом до Твого Чигирина! Бо у полі всюди голо, ще наднесе Запорожців...

Дорошенко І Тобі всюди голо?! А хтож тому винен, бісурмане проклятий?

Мурза Що се Ти, Дорошенку... не плюй, — не підіймеш, злого слова не вернеш!

Дорошенко На вовку вода сполоче, хоч плюнь межи очі!

Мурза Злого слова не сполоче; хто се Тобі винен? Твій султан, Турки — се Твоя руїна! Так вони боронили Твою землю, а небавом і сам скінчиш на каторзі!... Було держатись Польщі, нам було добре і Тобі було лїпше...

Дорошенко Мовчи, підніжку двох шакалів!

Лучка Мовивши приказ, треба бути паном!

Мурза Уважай, Ага, султан встоїть за хана!

Дорошенко Скажи султану, або шайтану,
що йому буде те, що й тобі! *(бе його по лиці)*

Мурза *(з погрозою)* Чекай, я Тобі покажу!
(вибігає в ліс і свище на Татарів)

Лучка Ставив ся як лев, а згине як муха!

Дорошенко Подай же мені, Лучко, чуро мій вірний, мою шаблю булатну, що в лісі я кинув — нехай я буду погібати... Будуж я сам без війська з Татарами бить ся, хоч мене вже і буйний *(вітер з ніг валяє — не дам себе бісурману у неволю взяти!...* Подай мені шаблю, мій брате!

Лучка А деж та шабля Твоя?!

Дорошенко *(показує)* Там де я підбив собі ноги і впав на біле каміння край сирого коріння зламаного дуба!... Як грім вдарив, там я впав... *(Лучка відходить)* А тепер я вже пропав!

Голос в лісі Пугу! пугу!

Другий голос Козак з Лугу!

Лучка *(вбігає з мечем)* Запорожці!

Дорошенко Сірковий дух!

Див *(тяжко)* Дух!

Мавка *(тонко)* Дух!

Вітер *(в глибині розсіяно)* Духх!

Лучка (*подає йому шаблю*) Маєш меч
Сомку; йде й на Тебе Чорна Рада!

Див Чорна Рада!

Дорошенко Не пиляй мене тупим, а ріж
острим, квасний дурню! (*витручує йому
шаблю з руки на землю*)

Лучка (*злобно*) І квасницю хробак гризе!
Отсе моя хвиля прийшла у мій день! —
шануй гори, мости — будуть цілі кости!

Крик Татарів в лісї Аллах! Аллах! Аллах!
(*Дорошенко стоїть поражений Лучка гово-
рить тріумфальним голосом*)

Лучка Чуєш, Гетьмане, як дерева трясуть
— то не гуси кричать, не лебеді ячять,
то ушкали гудуть, Запорожці Твоїх
бісурманів січуть, як орли рознесуть
Твої кости!...

Дорошенко (*тихим голосом*) Орли сизо-
пері, гості мої милі, прошу я вас тоді
налітати, з лобу очі висмикати — як
міг би я з матір'ю прощення прийняти!

Лучка Дарма, де гріх, там і покута буде,
за мого гетьмана Чорна Рада буде!

Дорошенко Чого хочеш, собако?!...

(*В кущах являється тїнь побитого, скрова-
вленого гетьмана Івана Бруховецького — бли-
скавка освічує його бліде лице*)

Дорошенко (*показує*) Лучко, видиш! Твій
пан стоїть!

Лучка Де?

Дорошенко Тримай мене!

Лучка Се кущ заблис!

Дорошенко Чи бач опир!... Огнем з очий кровавих прис!... *(через хвилю до примари)* Чого хочеш від мене? Я не винен Твоїй смерті, поховав я Тебе з честю... чого хочеш?... Взяв до себе Твого Лучку, що шарпає мою душу... Чого трусиш так волоссем кровавим на мене?...

Дух Бюховецького *(глухим голосом)*
Дав Ти мене на прикові розшарпати
темній черні — я прийшов Тобі ска-
зати: що на мене, те й на Тебе! Сірко
свище — чернь шумить!

(Вітер виє — серед кущів шумлять дуhi ліса)

Усі *(з глибини ліса)* Чернь шумить! Чернь
шумить! Чернь шумить!

Дорошенко Лучко, чуєш? твій пан кричав!

Лучка Ні!

Дорошенко Убий мене!

Лучка Сеж кущ дрожить!

Дорошенко Убий мене! десь там,... десь
тут мій меч лежить... *(падає на коліна і говорить до примари)* Не муч мене,
я маю Україну займати під одну бу-
лаву і чисту... вольну дати поколінням...
Меніж на шиї камінь — моя жінка,

а чернь з царем на мене йде і виє.., ще
й Ти снуєш ся перед очі, що дня, що
ночі...

Дух Брюховецького (*насьмішливо*) Спу-
сти крило, схили чоло і поклони ся
смирно черні!... Як я клонив ся, Ти
сьміяв ся — тепер Ти, гордий Дорошенку,
ратуй ся... проси ся..., що знижиш кри-
ло... го го го!

(Блискавка з громом)

Всі (*з глибини ліса*) Го го го!... го го го!...
го го го!...

Дорошенко (*зривається на ноги*) Лучко,
став ся! — твій пан регоче!

Лучка Що?

Дорошенко Дай меч мені!

Лучка Сеж грім гуркоче!

Дорошенко Дай меч мені, хай кров пониже-
не сполоче. (*Лучка падає ниць на землю,
Дорошенко пориває покинутий меч
і кричить до примари*) Щезай ти кро-
вавий, гетьмане голоти! Я не поклоню
ся — хай і посічуть!...

Дух Брюховецького (*утікаючи*) Тисячі
Ти порізав, роблючи собі шлях — чуєш
страх, божий суд — смерть і страх?!

Всі (*з глибини ліса*) Смерть і страх!
Смерть і страх! Смерть і страх!

Дорошенко Лучко, Твій пан заревів по кущах!...

Голос Тукальського Ми вже коло дуба, ні?!...

Голос Яненка Так, тільки що він повалений громом, Владико!

Дорошенко (втішно) Владика!

(Входить сліпий Владика, проваджений Яненком, що несе смолоскип у другій руці)

Яненко А он гетьман і Лучка — на землі!
(Гетьман дивить ся на сліпі очі Владики з боєм)

Тукальський Здоров, гетьмане?

Дорошенко Здоров, Отче Владико!

Тукальський Не бій ся, Петре, вже минула туча!

Дорошенко Отче мій, в добру годину прибуваєш, будуж *а* в Тебе опрощенє собі брати, на смерть благослови мене, Отче! (*клякає перед ним — а Лучка встає*) Побили мене в полі три недолі: перша доля — жінка невірна, друга доля — матерне прокляттє, третя — що Сірковий вітер мене з ніг валяє!...

Тукальський Сину, ужеж тебе розжалле велике доймає, та нема тому ніякої ради, тільки покорить ся голосови люду і здати булаву йому на неславу, — хай собі тая чернь, кому хоче, уручає!

Дорошенко О мій Отче Владико, поради-
нику вірний, ужеж і Ти мене покидаєш?
Упускати булаву на темну філю, аби
занесла до рук московському цареві,
що видирає по кусочку Україну...

Тукальський Сину мій любий, Петре До-
рошенку, видиш наді мною палець бо-
жий! Не єсть се: дім мій на мою голову
московська гармата на трийцять три
розломи розвалила, а єсть се: вже бо-
жого сьвіту, сонця праведного у вічи
собі не видаю, осліп я — стар, болію,
уже йде мені путь на сім сьвітї не бути!
Та за невидющими очима чую душею
неодно таке сьвітло, якого видющий до
загину не побачить! Твоя мисль — то
небесна височина, а жите — то морська
глибина! Ми дивим ся в ясні зорі і ки-
даєм правду в море — так щож, мій
Сину, сліпа Доля за нами сидить у човні
на деменї і слуха, куди зо дна моря
філя грає, та туди деменом наш човен
повертає — доля Народу слуха серця
черні!... Та ще тая чернь не двигнулась
з тілесного бруду свого хамства до ве-
ликого труду народнього духа, — колись
і той час настане! та колись, не нинї,
наша правда і в морі не утоне і наші
ясні зорі — вічні...

*(Входять козаки Запорожці, а за ними Марко
Проклятий зі своєю юрбою)*

Дорошенко *(встає)* Орли мої Запорожці, стиха гомоніте, ще мало не много обождіте, аж буду я у Преосвященного Владики опрощенне собі приймати! Хочете мене у троє ланцухами впоперек за невольника брати — возміте мене, постріляйте мене, порубайте мене, серед рідного степу на Україні поховайте мене, аби я в чужині в далекім Сибірі у царськіи неволі не погибав...

Перший Запорожець Гетьмане милий, голубонько сивий, що Ти кажеш? Мов наше серце ножем пробиваєш!

Другий Зап. Що наші мечі на Тебе не здіймуть ся — на дванайцять частий розлетяться ся!...

Третій Зап. Анї шабля не візьме, рука не зведеть ся!

Четвертий Зап. Серце не осьмілить ся Тебе рубати!

Перший Зап. Ідем ми до Тебе, до нашого Гетьмана з милостю прохати булаву війська запорожського здавати у руки Сірка, Отамана Запорожа! Оттоді будем ми Чорну Раду скликати, Самойловича поповича, царського підлизня скидати,

а гетьмана на всю Україну вільними голосами вибирати!...

Другий Зап. А будеш Ти, Дорошенку, нам присягати, що відступиш від султана бісурмана, будем Тебе за гетьмана почитати, бо Ти наш — наше серце, най-[✓]правдивіше серце всеї України!

Дорошенко Буду присягати, буду, Запорожці мої, друзі, братя, діти! Відступаюсь від бісурмана, але не поклонюсь московському царю!

Марко Пр. (з поміж Запорожців) Слава, Дорошенку!

Запорожці Слава, Петре Дорошенку, слава!

Лучка Не псуй льоду, спускай ся на дно!
(З кущів збігають ся серденьята)

Козак зі серденьят Ми покинули полковника Мовчана, Гетьмане, за Тобою стати!

Другий козак Гулак дав знати, що на Тебе йде орда хана!

Третій Зап. Уже по орді — пятами на-
кивала!

Дорошенко Гулак мій, а я його за ворога собі мав!

Четвертий Зап. Не дуже йому видно в смаку Москва стала, як Сіркови по Сибірі!

Дорошенко *(до серденьят)* Мої серденьята,
моє горде військо! Ще десь Лизогубові
мої серденьята, чорні лебеді мої!...

Яненко Повели божевільну жінку до дому!

Дорошенко Хай гине жінка, слава Україні!

Запорожці Слава Тобі, наш Гетьмане
запорожський, Петре Дорошенку!

(Підносять його на руках)

Всі Слава! слава! слава!

Тукальський Не вмере, не поляже! *(підно-
сить руки у гору)*

Глуб ліса Слава!... Слава!... Слава!...

ЗАВІСА СПАДАЄ.

Пята дія.

Тайна кімната в замку на Ясній горі в Чигирині; по розваленю хати Владики московською гарматою — робітня і мешкане Митрополита Тукальського. На задній стіні в середині отворені двері до темної кімнати; ліворуч портрет Сильвестра Косова, праворуч Петра Могили, київських митрополитів. На правій стіні двері в середині, по однім боці їх портрет Юрія Немирича, творця «Гадяцької конституції». ліворуч Івана Богуна, першого свідомого борця за самостійність України. На лівій стіні висить відомий мозаїковий образ Божої Матери, Оранти з Нерушимої стіни київської Софії, дальше двері. Під портретом Немирича стіл і крісло Тукальського, під Матір'ю Божою лавка.

ЯВА ПЕРША

Яненко кладе сріблом цятковану шкатулу з турецьких клейнотів на стіл, бунчук і два турецькі знамена.

Мати Тяжкий дух смерти вагонить над нами... Впав на лиці, а з тіла тільки

тїнь, а говорить таке, що я чогось боюся... Петро злякав би ся, як би почув той голос!... Ті слїпі вочі в стовп ізведе як зорі і кричма голосить...

Яненко Я піду, одвідаю!

Мати Спить тепер, як камінь, зміг ся криком!... А деж Петро?...

Яненко Та ще прощає Сїрка і Запорожців... Гуляє по вулицях, сьпіваючи, бездольний — мов Запорожець прощається зі сьвітом! Музики перед ним, Запорожці і серденьята за ним — а на всіх жупани лудани, сріблом золотом поткані, тільки гетьман у чорному оксаміті!...

Мати Скинув кармазин? чогож так?!

Яненко Смуток, Мати! смуток такий причинний танець ходить — счорнів як земля, а шугає, як орел по ринку... навприсядки!...

Мати О мій гетьман нещасний!

(Чути вистріл гармати)

Яненко Знов стріляють, коби вже перестали, коли Владика спить!

Мати Казав стріляти! Петро відпрошував ся, а Владика каже: »Прощай ся, сину, як душа бажає! Коли не можу бачити за слїпом, як ходить прощальний танець Дорошенко — хай бодай чую вольний гук гармати!«

Яненко Не дав Бог видіти...

Мати А ще, знаєш, каже: »То є останній танець вільної України!«

(Входить чернець у чорному від стіп до голів з темних дверей і кличе їх німим рухом руки — відходять в темну кімнату. На сцені пусто. За стінами надближається музика маршового танцю — чути спів, щораз ближше)

Хор Ой гук, Мати, гук — козаченьки йдуть,
Та під білою під березою
На гетьмана ждуть...

(Музика скрипки і труб)

Спів Дорошенка (сольо)

Ваш гетьман іде, ще й коня веде,
Гей під білою під березою

Голову кладе!

(Музика скрипки і труб)

Хор Ой гетьмане наш, Дорошенку наш!
Та розплачеться ціла Україна,
Як Ти кинеш нас!

(Музика скрипки і труб)

Спів Дорошенка (сольо)

Царь візьме мене, в Сибір пожене,

Сніг кєрвавою та дорогою

Завіє мене!

(Музика скрипки і труб)

Дорошенко (кличе за стінами) Гуляй душа в тілі, поки кости цілі! Правда, Сірку, Отамане!

Сірко І в танці два кінці, Гетьмане!

Дорошенко Як не втрутять, то сам упадеш!

Сірко Не дбай, запорожець не дбає за рани! Танцюй з нами, гуляй з нами — а ну, ще якої заведеш?!

Дорошенко (з розпучливим завзяттям)
Затанцюйте мені, хлопці, брата запорожці, ще той раз, ще останній раз!... І я з вами, і ви, мої серденьята — гуляй, хто хоч!... Гей чия душа рогата, той з гетьманом скоч! І ти, Лучка, вдай ся в нас — може скочиш присідами, як не схочеш — тягни з нами хоть на шостий глас!...

(Музика грає грімкого козака. — На сцену вбігає Мати і Яненко)

Мати Та кажіть, що спить Владика... ще й музика навісна!

Хор і шум танцю Чи ви царі, чи ви Ляхи,
А ми запорожці!
Памятайте, вражі сини,
Що ми вам не хлопці!

(Музика вриває нагло)

Дорошенко Ов вірвала ся струна!

Сірко А шкода велика!

Дорошенко Хтось вам решту досьпівав!...

Лучка За літ триста трийцять три!

Дорошенко От тобі на! чорт бери, по сьміху плач наступає...

ЯВА ДРУГА.

Входить Дорошенко з булавою Богдана, Сірко з бунчуком, Фрол Мінаєв з перначем, Семен Тихий зі знамям, Яненко, Запорожці, Донці і Лучка.

Дорошенко Що там Владика, Мати?...

Мати Спить, блідий як смерть! Як ви пішли з музиками, він слухав, слухав до заглуху... казав відчинити і відслонити вікна і підняв ся на ложі, сліпі очі кинувши до сонця... А просияв на виду ясен, мов душа в небі.. А потім щось таке став кричма голосити, страшні слова... аж впав назад на ложе і вснув як смерть!...

Дорошенко Не вже він може...

Мати Ні, ще дише,... тільки живий та божий... тільки його тінь!

Дорошенко Га, як умре він, не буде Нас по нас!... Йомуж тільки правди на сьвіті, що смерть!...

Сірко Сей сьвіт як маків цьвіт, вік наш — як година!...

Мати Ох і ти, сину, мій сину, гетьмане!... А деж твої кармазини-жупани?... Ох, чогож ти у чорному ходиш... та у чорному оксаміті?!

Дорошенко Ох і як же мені, Мати?... в мене три смутки!... Що один смуток

— Владика вмірає! Що другий смуток — гості відїзджають, та не посли царські, гості не якії, а Запорожці, отамани дорогії! А третій: Мати, старенькая Мати, прийшов я з Тобою опрощення брати за великі гріхи проті Тебе! *(веде її до лавки і саджає її)* Простиж Ти мене, та благословиж Ти мене на нову дорогу, куди нарід каже!... *(клякає перед нею)* Зневажав я, поругав я, замкнув я Тебе за девяті двері, за десятий замок, як не син не рідний!...

Мати Сину мій, ясний соколе, не так то матчиної молитви прохати, як її прогнівляти! Як удова кляла, проклинала — то все думала, гадала, у дорозі в кождїй трівозі до тебе з молитвою приникала, з бурхливого моря душу виймала! Благословлю тебе!... *(цілує його зі сльозами)*

Дорошенко *(цілуючи в руки)* Нема цвіту | цвітнійшого, нема роду ріднійшого, як рідная мати! *(встає до Сірка)* І Ти, Сірку Іване, запорожський отамане, Батьку козацький! не будь же Ти на мене, як я був на станці житя мойого на Тебе!

Сірко А я на Тебе, Петре! Обоє рябоє — забудьмо собі тоє, що було злоє! *(цілують ся оба)*

Дорошенко А Ви, Братя Запорожці, що як жайворонки повили ся — чи Ви із Вашим гетьманом простили ся?!

(Запорожці втирають собі очі)

Запорожці Простили ся, Петре Дорошенку!

Сїрко Бачиш, Гетьмане Петре, плачуть як діти Запорожці за Тобою, а Ти не хочеш за булаву прийматись...

Дорошенко А Ти, Фроле Мінаєве, донський Отамане! Хай утвердить Бог люду царського, народу християнського, війська донського з сею чернею дніпровую Низовою на многая літа... для цілости України!

Фрол Мінаєв Пушай утвердить нас з Вами! Полуднева сторона — наша отчина!
(цілуєть ся з ним)

Донці До кінця віка, гетьмане Дорошенку!
(Гетьман подає кождому руку)

Дорошенко І Ти, Батьку, Павле Яненку Хмельницький, прости мене за свою дочку єдиницю! *(цілує його в руку)*

Яненко Ти прости мене, Сину...

Дорошенко А деж вона?!...

Яненко *(крізь сльози)* Та все... як береза ллеть ся по своїм явору — жалкий голос її веть ся, як туман по бору!

Дорошенко І Ти, Семене Тихий, полковниче мій єдиний, прости! — Серденя-

там моїм возвісти, хай простять мені всі зловчинки мої, що в жалости, в шалости я їм заподіяв!... — Серденьята мої вірні!...

Семен Тихий *(падає йому до ніг)* Гетьмане! Гетьмане, не край серця!...

Дорошенко І Ти, Лучко, Брюховецького чуро, прости мене за свого гетьмана!... Він серед нас приникає нехмуро — душа моя чує... Серденько! Йогож волі у черні корю ся, його долі, як жертві клоню ся, я... гордий Петро Дорошенко! Витягниж руку до мене, як чуєш голос його опрощення...

Лучка *(подає йому руку)* Твоя доля і з мене ваготу скидає!

✓ **Дорошенко** Я маю сьвітле око!...

Лучка Як би знав, де найдеш — тоб туди пішов; як би знав, де згубиш — тоб туди не йшов!

Дорошенко Душа моя стає чиста, як сніг біла... *(звертається до стола з турецькими знаменами)* А тепер іду на гори, роздам своє горе!... *(до портрету Немирича)* Закрий собі очі, Немиричу, Друже, стояв Твій друг Дорошенко сильно та недуже — Ти як дуб в юрбі звалив ся, а я похилив ся!... *(бере турецькі відзнаки свого гетьманства зі стола і звертається до Громади)*

Дорошенко (*св'яточно*) Передаю Вам, Павле Яненку, і Ти, Семене Тихий, перед лицем Сірка Отамана і Мінаєва Донця санджаки, бунчук і грамоти султана... (*дає Яненкови грамоти, Тихому червоне і червоножовте знамено турецьке*) Завезете в Москву московському царю! Що царське — цареві, а серед нас остане, що наше!

Запорожці Твоя правда, Дорошенку! Твоя правда, Гетьмане!

Дорошенко (*булаву підіймає і до Сірка св'яточно промовляє*) Зніс я Тобі з Ясної Гори на долину чигиринську в Твої руки, славний Сірку, Отамане, тяжку присягу підданства московському царю перед хоругвами, образами, дзвонами Чигирини, — як темна чернь цареславна повеліла... на голос Марка Проклятого, ушкала. (*уриваними словами, тяжко*) А на Ясній Горі передаю я... Гетьман Петро Дорошенко... перед лицем Петра Могили... (*підносить булаву чергою до кожного портрету*) Сильвестра Косова... та Йосифа Тукальського, Владиками Київа... та перед Юрієм Немиричем... і Йваном Богуном... лицарями Вільної України... вольну булаву Запорожського Війська... не московському

государю — а Тобі... запорожський отамане, і Вам... Братя Запорожці!... (*передає булаву Сіркоvi*)

Сірко Вертайже, наша горда славо, вольна булаво гетьмана Богдана назад у руки свого Товариства запорожського, звідкіля взяла ся на Україні!...

Дорошенко А ви, Запорожці, Українські діти, найцвітнійші цвіти, добре дбайте, вольну булаву батька Богдана, що все і нині між нас за гостя приникає — тому його булаву уручайте, хто збереже її вольну... чисту... славну... як за батька Богдана, гіднійше... від Петра Дорошенка, гетьмана!...

Сірко Ей Брате наш, Петре Дорошенку, не докладай серцю та превеликого жалю... бо і так смутно себе маєм! Будем же ми сьвятої Покрови дожидати, на річці Росаві, або в Періяславі Чорну Раду скликати — Самойловича-поповича, царського підніжка, скидати, а Тебе собі за гетьмана постановляти вольними голосами!... А буде нам православний царь наші вольности присягати — будем йому голдувати; а не буде — то будем самі собі давати козацькі порядки!...

Запорожці А Ти будеш гетьманувати междо нами, вольними козаками!...

Лучка Був я Тобі вернигора, будь же Ти їм вернивода, що ріку заверне! ха ха ха!

Дорошенко До булави треба голови і сили, Братя, Друзі — а я вже, як орел підстрелений, болію у превеликій тузі; знемогаю на віру в Нарід черні, що вірить в царську бумагу, як самому Богу — а не в себе. ні в дорогу свого гетьмана!... Більше гетьманом бути не здолію! А прошуж тільки, Милостий Ваших, Братя Запорожці, удалі молодці... від султана бісурмана мене заслоняйте, *(показує лист)* бо отсе од своїх рук листи пише, що буде Ясну Гору чигиринську мечем-вогнем воювати, як я буду з Запорожцями дружбувати!...

Сірко *(з криком)* Не діжде, вражий син!... Розітрем на порох невіру бісурмана!... *(виймає шаблю)*

Запорожці *(кричать, виймаючи шаблі, Донці собі)* Постріляєм!... Порубаєм!... Кров бісурманську з піском помішаєм!... *(Нагло змовкає крик від жаху)*

ЯВА ТРЕТЯ.

(Запорожці і Донці розступають ся — в темних дверох стоїть блідий Чернець у чорній рясі)

Погук юрби Владика вмер!... Владика вмер!...

Дорошенко *(з страхом)* Вмер?!...

Мати Вмер?!...

Сїрко Вмер Владика!

Чернець Не вмер... пробудив ся... казав менї... стояти... на порозї... і вже не пускати... до себе... нікого!

(Мовчанка)

Дорошенко *(тихо)* Може вийти відсіль?...

Голос Тукальського Ні, хочу вас чути!
(мовчанка — через хвилю) Бог з вами, будьте спокійні! Хто се входить чужий у кімнату?...

(входить козак і стає на серединї перед гетьманом)

Дорошенко Ти звідкіля, козаче?!

Козак Я посел Яснowelьможного Гетьмана Ёго царського Величества, Івана Самойловича!

Голос Тукальського Прийми, Гетьмане, гідно себе... посла горя!... І радьте так, як би не був я... тут між вами!...

Дорошенко Яко козак — ти брат у мене! Але посла, рядового козака Самойловича-поповича я не слухаю!... Я Петро Дорошенко, козак з діда прадїда, внук з гетьмана, не позволю себе під ноги топтати!... Хоче Самойлович-попович зі мною радувати — хай прийде сам до мене, або ще краще: хай пришле якого

полковника, войовника гідного Петра Дорошенка!

Сірко З чим ти приходиш до гетьмана?

Козак Ясновельможний гетьман, Іван Самойлович призиває гетьмана Петра Дорошенка віддати булаву і здати ся на волю його царського Величства! — А то буде Ясновельможний гетьман і царський боярин Ромодан війною наступати, силою брати гетьмана Петра Дорошенка.

Сірко Скажи своєму гетьману, Самойловичу Івану, що я, царського Величства отаман, Сірко з цілим Товариством запорожським і донським радим йому на своєму місці спокійно оставать ся, а московському царю, великому Государю, чолом поклонять ся, — аби не указував межиусобиці на Україні счиняти!... Свої сили військові задержіте проті хана і султана бісурмана, непріятелів хреста сьвятого! А як не послухаєте нас, — ми не станем терпіти!... *(звертаєть ся до Запорожців)* Правда, братя?!

Запорожці Не будем терпіти!... не стерпим!... *(тручають об землю шаблями)*

Сірко Хто буде на Дорошенка наступати, той на наше здоровля наступає!... А геть-

ман Петро і я і всі мої Запорожці не дамо взяти булави з Ясної Гори Чигиринна, престольного города Батька Богдана, — а поки що її на Січи в скарбниці військовій заховаєм, де її було місце перед Богданом — і будем кровю своєю стояти за давні вольности України! Правда, Братя Запорожці?!...

Запорожці Постоїм кровю!... Поляжем як треба — Батьку Отамане!... (*бють шаблями об долівку*)

Сірко Чуєш, козаче?...

Козак Чую!...

Сірко Бачиш горяче?

Козак Бачу!

Сірко Ідиж і скажи, що чув і бачив! А поклонись Дорошенкови Гетьманови, може більше Ясновельможному, як Самойлович — царськими руками вибраний гетьман!...

(*Козак кланяється Дорошенкови в пояс і відходить*)

Дорошенко (*крізь сльози*) Братя мої!... Друзі, Товариші мої!... Запорожці мої!... Не видасьте мене, як Донці Стеньку Разіна видали?!... Вони хай видають, а Ви не видавайте!... не видавайте!

Запорожці Не видамо, нізачо не видамо Тебе, Гетьмане наш!...

Дорошенко Лучче мені за гріхи свої нині головою накладати, як на Сибірі на чужині свій вік коротати! Нехай поляже голова моя бездольная серед степу України, де чути, як грає наша пісня вольная і з великої руїни! Хай дивлюся я з могили на яснії зорі, як наложу головою — степ широкий, кінь вороний, моє горде військо заплаче за мною! І злине душа моя млою голубою на луги калинові та на сьпиви соловіні і скане вечірною і ранною росою та на мир хрещений в сонній Україні!... Боже милий, Боже, зглянь ся надімною — не карай же мене чужиною злою! Мати моя, в Сибір піду!... (тихо) Нене моя, моли ся за мене, своєю білою... лебединою... молитвою до Бога!...

Сірко Петре Дорошенку, не дамож Тебе взяти!... Хибаж я не знаю, зазнав же я того сибірського раю, московського краю!... Не там Тобі погибати — підеш з нами в Запороже, наш Луг — Батько, а Січ — Мати, онде треба умірати!

Запорожці Ходи з нами, Гетьмане, в Запороже!...

Дорошенко Не в пору і негоже тепер мені Ясну Гору покидати, але мені жаль, превеликий жаль... Видиш Сірку Отама-

не, як Самойлович за булаву на руїні
став московським мечем Україні!...

Сірко (*перебиває*) Не буде він гетьманом,
поки сьвіт сонця!...

Запорожці Не буде, Петре Дорошенку!

Дорошенко (*без упину*) Нехай же він, той
новий Сарданапаль з делікатних перин,
прийде з Ромоданом, з самим царем хай
прийде під наш Чигирин, то не візьме
Ясної Гори України!... Не буде Вас —
підложу порошницю і в замку запалю
ся, та з Ясною Горою в повітрі покло-
ню ся тільки самому Богу, а цареві
я не поклоню ся!...

Мати (*падає йому до ніг*) Сину мій, сину!

Дорошенко Не буде вже український геть-
ман конати на Сибірі з каторжніх ран!...
Досить голов козацьких кістями на Си-
бірі в православній вірі кланялось мо-
сковському царю!...

Сірко Я останній кланяв ся, вже не буде
того — розшматуєм його, розшматуєм
сього боярина!... Самого царя покарбуєм,
як прийде войною!...

Запорожці Кістями поляжем, а не дамо
Москві Чигирина! (*бють шаблями об
землю — виймають шаблюки*)

Дорошенко (*виймає шаблю й в гору
підіймає*) Присягніть мені, що не дасьте

Москві Ясної Гори України! Донці хай не присягають, вони царські, московські — я шаную їх серце; що їм сьвяте, сьвяте й мені — та мудрість наша каже: »Чуже сьвяте — своє найпресьвятійше!« Я для себе не хочу, не маю я сина, піду в сьвіт за очима, на Сибір піду, як треба, щоби Ясна Гора України була вольна і непобідима!... *(витягає меч перед себе)* Присягніть мені на той меч, що не дасьте Москві Ясної Гори України!

Голос Тукальського *(як з гробу, з темної кімнати)* Присягніте, діти України, присягніте!

(Сірко й Запорожці кладуть шаблі на меч Дорошенків)

Сірко Присягаєм Тобі, як самому Богу!

Запорожці Присягаєм Тобі як самому Богу!

Дорошенко Що не дамо...

Сірко й Зап. Що не дамо...

Дорошенко Сьвятої...

Сірко й Зап. Сьвятої...

Дорошенко Ясної...

Сірко й Зап. Ясної..

Дорошенко Гори України...

Сірко й Зап. Гори України...

Дорошенко Анї Москві...

Сїрко й Зап. Анї Москві...

Дорошенко Анї Польщі...

Сїрко й Зап. Анї Польщі...

Дорошенко Анї нікому...

Сїрко й Зап. Анї нікому...

Дорошенко І будем...

Сїрко й Зап. І будем...

Дорошенко Боронити...

Сїрко й Зап. Боронити...

Дорошенко Кістями і кровю...

Сїрко й Зап. Кістями і кровю...

Дорошенко Доки всі...

Сїрко й Зап. Доки всі...

Дорошенко До одного...

Сїрко й Зап. До одного...

Дорошенко На руїні...

Сїрко й Зап. На руїні...

Дорошенко Не поляжем...

Сїрко й Зап. Не поляжем...

Дорошенко У славі...

Сїрко й Зап. У славі...

Голос Тукальського Амінь!

Сїрко й Зап. Амінь!

Дорошенко (опускаючи меч) А слава не
вмре, не загине!

Запорожці (*ховаючи мечі до піхов*) Не вмере не загине, — слава вічна!...

Дорошенко З неї встане і з руїни новий Дорошенко нової України!

Сірко Слово сьвяте — присяга ще сьвятійша, кріпись, Дорошенку! Бувай здоров — нам дорогу чують вороні... (*подає гетьманови руку на прощання*)

Дорошенко Вже?!... Га, як Вам дорогу ржуть вороні коні, Братя мої Запорожці, — відчепіте з башти три пушки з гармати, удалі Молодці! Тай візьміть з пивниці зо дві порошниці гостинця від мене...

Сірко Не роби собі шкоди, Гетьмане! (*цілуєть ся з ним*)

Дорошенко Для щирого друга, хоч і воли з плуга! Вам у Січи здасть ся... Мені в Чигирині, як прийде Москва із барабашами, або бісурмани і 'дної бочки стане поклонитись Богу до самого неба...

Сірко (*жартом*) Поки найдеш там дорогу — запасу потреба!

Дорошенко Від серця до неба — дороги не треба! (*здоровить ся з Мінаєвим, цілуючись*) Здорові будьте, і нас не забудьте!

Сірко (*кланяєть ся всім*) Дай Боже побачить ся на тім сьвіті!

Дорошенко (*гірко*) Ой на тім сьвітї!... —
Нене моя, Нене, одинокі друзі мої вірні
покидають мене!

Сїрко Кудиж покидаєм Тебе — ще ми
звеличаєм себе, Петре Дорошенку! Дай
Боже за Тебе, за Твою головою горо-
ди турецькі пліндрувати, слави лицар-
ської козацькому війську доставати! (*ви-
ходить*)

Запорожці (*кланяючись шликами*) Дай
Боже, Гетьмане! (*відходять*)

Голос Тукальського (*як з гробу*) Амінь!
Дорошенко Амінь, Мати, амінь, як у воді
камінь!

Мати Та чогож Ти, Сину, так тяжко за-
журив ся? гей під землю вбив ся...

Дорошенко (*тяжко*) Каменем накрив ся!
Гей Лучко, Семене, скличте людей до
мене з цілого Чигирини — хай будуть
знати, що вже я всім рівен... Хочу і з ни-
ми простить ся!

(*Семен і Лучка відходять*)

Дорошенко (*ходить по хаті*) Збавило ся
літа — нещасливість сьвіта!

Голос Тукальського (*як з гробу*) Сьвітла!...
сьвітла!... сьвітла!...

(*Дорошенко зупинюєть ся*)

Мати Сьвічку дайте Владиці! Боже!...

(Чернець іде в кімнату засьвітити сьвітло)

Дорошенко *(глухо)* Сьвітла, сьвітла!...

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

(Вбігає Прися, вся біло вдїта, затикана віта-ми берези, що опадають вздовж її грудий та плечий білими листками, в руках її всіляке зїллє)

Прися *(божевільним голосом, гей полу-співом)* Ваша неправда — я твереза... я береза!... я береза!... Отче Владиче, Архімандриче, Чоловіко...любче... — ка-зав мені мій миленький: Рости явір зе-лененький... шуми листом... березою яворови тому — не присягай... перед Богом нелюбови своєму!...

Дорошенко Бідна моя, причинна моя, Прися моя нещаслива!... Прости мене, бездольная!... обох нас доля побила!

Прися А посадиш мене на могилі коло явора мого?!

Дорошенко Посаджу, як доживу... в ке-дрині, ще й калину до того!... Цілуй мене, милуй мене... як братіка свого!...

Прися *(цілує його)* Не сади калини!... явір мене любить... — одна я... хочу в його мила бути!

Дорошенко Видиш, як то тяжко... як хто кого любить, а третій прийде... з пари розгорнути...

Прися Я не можу... двох любити! Не береза я була!... Чи ж я тобі, явороньку, не калиною зросла?... Любили ся, хто до пари: явір і калина... батько її післав його в далеку дорогу — він вернув ся, аж на полі... пізнає небогу: »Що се? була як калина, а тепер... як глина?!... Я не глина, я... дружина вдовиного сина! Я не глина... як ти явір, я біла береза!... я біла береза!... *(іде до батька й подає йому сон-траву)* Ой той сон-траву, голубоньку, зростив ся у полі... та піймала ту траву Недоля... та дала твоїй доні!...

Яненко Ой донюж моя!... Моя доню, годі сумувати — все нашого молодого Семена в могилі шукати!

Дорошенко Батько, ти знав його...

Яненко Знав... моя провина, прости... як би менше знав я — булаб мені не така гіренька година!

Мати Гіренька година, коли жінка шумить як калина, а як стане на умі бліда, то всім горе і біда!...

Прися *(іде до неї і витягає кропиву)* Йди, кропиво жарливая, де свекруха жаливая...

Не невістка сонлива я... я береза шумливая, а ти не мати — ти чорна гадина! З'їла сонце, з'їла місяць... з'їж і зірочки — дрібні діточки! *(пхає її кропиву)*

Мати То друге — то не мого сина!

Дорошенко Прости, Мати, бо не знає, що творить!...

Мати А на що говорить...

(Кропива падає на землю, Яненко жахається)

Яненко Мати Божа, може то його дитина?

Прися Ще в Київі в монастирі приснивсь мені сон дивненький... що приїхав... мій миленький! А я встала, засьвітила — нема того, що любила... Сіла в вікні, підперла ся... заплакала, отерла ся... з буйним вітром розмовляла: Повій, вітроньку в ту стороньку... де мій милий пробуває! — »Миленька моя, говори зі мною, одсунь віконце, милий чекає!« — Говорити — я зомліла, відсунути я не сьміла... ангел з неба приніс його!... Не судить же серця мого — то дитина серця, Отче Владиче Архімандриче... Чоловіколюбче!

(Під останні слова всі разом)

Дорошенко Семене, Семене! тудиж ти в поході помчав ся від мене!

Мати Видиш, яка вдалась — на сьвятім місці гріха не боялась!

Яненко Мій Боже, мій Боже! Не бив Ти громом в пекельнеє ложе!!

(Входить Марко Проклятий, похилений під торбою тяжким кроком, стає на середині і кланяється в пояс серед мовчаливого збентеження)

Прися *(нехайним рухом руки подає йому травицю братки, польовий жовтосиній цвіт)* Кому кривда — земля турецька, віра бісурманська, тому з нашого поля травиця, що брат рідний і сестриця!... По турецькій розлученці не спізнали ся і любили ся, а спізнали ся — намінили ся!... Що брат рідний — синій цвіт а сестриця — жовтий цвіт!... То наша казка жалібниця з молоденьких літ... синьо-жовтий цвіт!...

Марко Пр. На жовтім листі є капля крові...

Прися На жовтім листі? — то її кров!...

Марко Пр. А мій гріх споконвічний!...

Прися Ти сестру зарубав?...

Марко Пр. *(понура)* Сестру і Матір — було, минуло — *(до Дорошенка кланяється сь)* я Тобі, Пане, прийшов поклонити ся.

Дорошенко Що тобі треба?...

Марко Пр. Хочу простити ся...

Дорошенко Не маю до тебе діла, ні жалю.

Марко Пр. Але я маю...

Дорошенко Що таке, Марку?

Марко Пр. Здійми сю тяжкість з моєї торби! Брюховецького Івана убив я, тоді... *(показує)* ся торба зробилась лекша!

Дорошенко А тепер тяжша?

Марко Пр. У двоє тяжша зза Тебе стала!... Тебеж не вбив я!... чим же Ти важен більше за його?!... Здійми сю тяжкість!...

Голос Тукальського Іван був холоп цареви, невольний — а Петро Дорошенко гетьман України! А через тебе стає невольний, Проклятий Марку!

(Мовчанка)

Марко Пр. Ні, прости, Пане! Видно, що кривда Твоя від мене тяжша від крові! *(благально)* Здійми сю тяжкість!...

Дорошенко Я всім прощаю!...

Голос Тукальського *(грімко)* Йому не прощай, Петре, не прощай убійцю гетьманів! Не Твоя кривда, а всіх гетьманів — впаде на покоління століттями терпіння і чар-зілля нема на той гріх!...

Марко Пр. Лучче кривду терпіти, як кривду чинити!

Голос Тукальського То лож! То цвіль!
трухлої Візантії упавша на духа України?

Прися (*витягає папороть до гетьмана
співучим голосом*) Гетьмане, чар-зілля,
чар-зілля, »Царівнині очі«, України очі
— папоротин цвіт! (*дивиться на
зілля — розчаровано*) О, нема цвіту,
хтось зірвав, хтось зірвав — серед ночі...
Вибрав очі, вибрав очі Україні, очі...
Царівнині очі!

(*Марко похиляє голову, всі стоять гей пора-
жені божевільним стоном Присі*)

Голос Тукальського (*тяжко суворий*)
І бѣдеш, Україно, як папороть, без цвѣтѣ!

Прися (*підносить васильки в гору*) Але
наші васильки, Семене — ваша неправда,
я твереза, я береза... я береза, Отче
Владиче, Архімандриче, Человіколюбче!...

ЯВА ПЯТА.

Голос Тукальського (*пророчо*) Ямінъ,
амінъ, віщю Вам: Що береза між дерева-
ми, то бѣдете між народами, Діти Укра-
їни! — Клякайте перед Ангелом смерти,
клякайте, сини Руїни!...

(*Вбігає блідий Чернець поміж поражених*)

Чернець Ах чудо, чудо!... Владика про-
сияв, як сьвятий!...

Голос Тукальського Не йдїть до мене,
тільки слухайте мене!... Гетьмане, Петре
України, одїй ся в кирею свою кроваву!
і... клякай перед Нерушимою Стною.

(Гетьман накладає на себе червону гетьманську кирею і клякає перед Матір'ю Божою. Саме тоді всипують ся з двох бічних дверей дві гурмі народу — з правої сторони на чолї юрби Семен Тихий, з лївої Лучка — козаки, міщани, мужики, жінки, малолїтки, дївчата і хлєпці)

Голос Тукальського Клякайте всі!

(Мати Дорошенка, Прися, Яненко, Чернець клякають на передї сцени)

Голос юрби Владика кличе!... Слїпий Владика вмірає!... Який голос страшний!... Не може вмерти!... На гріх наводив гетьмана!... Грішник великий!...

Голос Тукальського Клякайте, слїпо-рожденні діти!...

(Половина людей, що станули з переду, клякає так, що творить ся дорога від дверей; повстає дві гурми, на чолї одної Семен, на чолї другої Лучка)

Голос (з юрби Лучки) Господь карає за кров християнську!

Голос (з юрби Семена) Божих сил не вгадати!

Голос (з юрби Лучки) Правда і в морі не утоне!

Голос (з юрби Семена) Бог суде, не так як люди!

Голос Тукальського Клякайте перед Ангелом смерти!

(Всі клякають, один Марко Проклятий стоїть коло гетьмана)

Голос Тукальськ го (грімко) Всі клякніте!

Голос (в юрбі Семена) Бог сьвятий з нами!

Голос (в юрбі Лучки) Нехай Бог помилує всякого хрещеного і Владику навідженого!...

Голос Тукальського Втихомиріте ся! Мовчіть і дивіте ся на свого гетьмана під слова мої і хиліте ся як лози під вітер!...

(Марко Проклятий схиляєть ся клякнути коло гетьмана)

Хто там іде до гетьмана?!... Проч, Марку Проклятий, проч, відступи ся від його!

— Клякни з далека і ви всі відсуньте ся, не надближуйтесь до його, бо він сьвятий проті вас всіх, хоч одіж його червона від вашої крові...

(Марко з юрбою Семена посуваєть ся взад навколїшки — всьо мовчить поражене)

Всі ми блудили як вівці, кожен ходив своєю дорогою — провини-ж усіх нас вложив Господь на його одного... через тебе, жінко!... *(грімко)* А ти, встань жінко Дорошенка, встань! не клякай, не

клякай, ти негідна, встань — через тебе
горе України!...

(Прися встає на середині між усіма розпущивши березові віти зі свого волося)

Дивлючись на Гетьмана, очі мої од
сліз потемніли, нутро моє бурить ся
в мені, жовч із печінок ллеть ся задля
погибелі народу мого!... Над нами всіма
Ангел смерти!

Мати Ісусе Христе, Сине Божий!

ЯВА ШЕСТА.

(У дверох з темної кімнати являється в зеленім освітленю постать митрополита на колінах, з піднятими руками з виразом візії в очах)

Голос Тукальського Гляньте, царь півночі здіймається наче хмара, а колісницї його швидші як вихор, а конї його швидші як орли, горе вам, — ви пропащі! Чуєте гук, уже наближається голосний галас від полуночної землі, щоб городи України замінити в пробукток шакалів!...

Голос Присї Петре, я бою ся, Петре!

Голос Тукальського Що я бачу? Ви у трівожі! Половина з вас падає йому до ніг, а горстка подається взад, розсипала як галіч свої пера! Ваші невмі-

раки Запорожці побиті втікають необзир,
із усяди страх! Убивають їх вістрем
меча і зрадою без спожаління, без по-
щади й без милосердя!

Голос Присї Петре великий, пожалїй мене!

Голос Тукальського Хто від страху утік,
почувши крик страху — той упав в яму;
а хто виліз з ями, той попав в сіло
півночи! І гонять синів ваших канчуками
по безднах болотних, по розпутях піско-
вих, по безтямних ледозводах будувати
город на своїх костях північному Ваалу!...
Нещастє за нещастєм, всю Україну північ
пустошить — се з того, що нарід мій
безглуздий! Подивлюсь на землю, а вона
порожня і пуста, на небо — а нема на
йому сьвітла! Гляну на гори, вони дро-
жать, усї горби хитають ся!

Голос Присї Нема там нікого за мною?!

Голос Тукальського Плещуть руками над
Тобою всї народи, з посвистом кивають
головою над Київом, приговорюючи: Сеж
той город, що його величали найбільшою
красою, радістю та матірю руської землі!?
А вороги Твої пороззявляли пащі свої
тай свищать, та скрегочуть зубами, до-
говорюючи: От ми таки проглинули
Тебе, Україно, сього дня ми ждали тай
таки дождали, узріли! Се та, що хитала

сходом та трусила царствами!? Як же Ти впала з неба, досьвітна зоре?! Розбилась об землю Ти, що топтала народи! І скажете, сини України: Ні, ми не топтали вас; як та вагітна, як прийде час їй родити, мучить ся, кричить у болях, оттак бували ми перед вами! Ми були вагітні — та родили хіба вітер, подих наш — був огонь, що нас самих пожере до щаду!

(Гетьман падає хрестом перед Нерушимою Стіною. Тиша — довга мовчанка)

Голос Присї Чи я в лузі не калина була?!

Голос Тукальського Так се ти, Проклятий Марко, за вітром вродив еси огонь, що пожере тебе і пропадеш, пропадеш!...

Марко Пр. *(тяжким голосом)* Я не пропаду, навісний Владико! Мене не прийме небо ні земля ні пекло — я не смертельний, не згину!

Голос Тукальського Не згинеш ти тілом, та душа твоя і очі твої потемніють і згубиш ти ім'я своє в снігах півночі!... І безіменним блукати будеш по землі своїй, шукаючи свого імени надаремно!... І питає тебе хто: хто се ти такий? — Не будеш знати, хто ти, відкіля ти і по що живеш на сьвітї!...

(Знов тихо)

Голос Тукальського (тяжкий як камінь)

Амінь, амінь, глаголю Вам: І довгий час не бѣде вас! Не бѣде України — лиш той сліпий Марко Проклятий! Понижені бѣдете, з під землі бѣдете говорити і гл҃хій бѣде з під землі ваш голос!... (тишина) Всі бѣдете родити сѧ як прокаженні і всѧ праведність ваша бѣде, як повалана одежа, всі бѣдете калі мов те листе під зим҃, а гріх҃и ваші наче вітер розносити мѣть вас по чужих країнах... (тишина) Тимто й далеко бѣде од вас сѣд і правосѣде не досягати ме вас, дожидати мете свѣтла, а ось темр҃ава лаже і ходити бѣдете з тьмі!... (тишина) Господь наведе на вас д҃х҃а сонликого і замкне очі ваших пророків і закриє голови віщих мѣжив! Величезний орел з великими крильми і докжелзними махалами, з богатим пестрим пірем злетить на Ісус Гор҃ і задла гір здійме плач свій, а над л҃стовими пасовисками спаде і заголосить... (тишина) Не знати бѣдете його й не побачите, бо вам бѣде очі зат҃лено, щоб сліпом сліп҃вали і одн҃то роз҃м... Мл҃цати бѣдете, як сліпий стїн҃ і наче безокі ходити бѣдете помацки, спотикать сѧ мете в південь, як смерком — між живими як мертві!... (тишина) І всаке пророцтво дла вас бѣде те саме — що

слова з книзі під печатю: Подасьте книгъ письменномъ і скажете: Прочитай її! Я письменний скаже: Не можъ, бо вона запечатана, а хоч розломиш печать — не розсмію мови, бо відрік сѣ, хто письменний мови батьків своїх... Я передасьте книгъ такомъ, що розсміє мовъ вашъ і не відрік сѣ її та скажете: прочитай її! Я він відкаже: Я не смію читати!... (тишина) Бо всі од малого до великого дбати мете тільки про наживъ в кспі зі сквѣщенниками, всі бѣдете жити з неправді, бо змінили рідні сѣтави, зломали вічний заповіт!... (тишина) Бласнъ водъ пити бѣдете за гроші, а повітрем дихати за платъ! І до Варшави, до Москви рѣкъ по шматок хлѣба бѣдете просягати, — раби бѣдѣть коверзѣвати ками і не бѣде нікомъ вас вирвати з рѣк їх... (тишина) Борці ваші бѣдѣть повішані наїздників рѣками, лицѣ ваших гетьманів, що бѣли над сніг чисті, над молоко білі, що дѣша їх, як сафір снѣла — бѣдѣть з зневазі!... (тишина) І скажѣть вам раби півночи: Лице ваших гетьманів жовтійше від лицѣ Монголів, а дѣша чорнійша над сѣ чорне! — Так є, сѣ правда! — крикне Марко Проклѣтий в сонности своїй і всі повірѣте в клеветъ... (тишина) Горомом і гидотою зроблѣть вас серед народів — страх і ѡма, опѣсто-

шине і погибіль се бжде ваша доля! Так,
 Україно, Твої гордощі і жите шмне
 в пекло провалить ся і з під Тебе стели-
 тись бждуть черви і черви покривалом Тобі
 бждуть... (тишина) Тільки Твого спасенна
 — що плодитись бждуть ті черви, тільки
 бжде Твого рхс, що ті черви точити бд-
 дуть горс вавилонськs, аж розточать її
 до щадс... І се бжде наш чин сонного
 вікс Твоеї рїни, Україно!

*(Грובהва мовчанка. — Усі прилягли до землі
 головами, тільки Прися підносить схилену
 голову, кличе божевільно)*

Голос Присї Я береза.. я береза!...

*(І знов схиляє голову, знов грובהва мовчанка
 і через хвилю знов)*

Голос Тукальського Позмивайте сонні
 очі ранною росю, підкріпляйте овялі
 руки, додавайте сили хитливим колїнам...
 Хоч Вавилон підняв ся під саме небо,
 та хоч там на висоті збудував собі
 твердиню на ваших костях, таки приїде
 небавом кінець його, як розточили єсьте
 його підвалини до щаду...

(Гетьман підіймаєть ся на колїна)

Як ріки його візьмуть ся смолою, а по-
 рох землі його — сіркою, виставте хо-
 ругву воєнну, трубїте між народами,
 поскликайте всі царства: — Навуходо-
 нозор і Семіраміда, пара зміїв півночи,

пожерали Україну, вони зробили з Неї порожню посудину, вони проковтнули Її мов смоки, напоїли розкошами своє черево!... Кличте народи та не дуже увіряйтеся в їх, тільки кріпіть свої сили силенні і становіть ся на собі, о вічний Марку Проклятий!... З тої сили підойметь ся нашого пера орел, налетить і розпустить крила понад Україною і серце невміраків ворожих буде тоді як серце жінки породіллі! Як леви зарикають вони, заскиглять, як левині щенята!...

Голос Присї Ваша кривда, наша правда!

Голос Тукальського Се я, орел України — загуде клет його — проті тебе, горо погубна, що вигублюєш і заражуєш усю землю!... На його громовий голос зашумлять води з хмар, а ті хмари приведе він з усіх кінців землі, сотворить блискавки серед дощу і випустить вітри з заспаних сховищ своїх... І понесеть ся голосний крик з Вавилону і гук страшного розпадання тюрем і зміїної будови. Від гуку і упадку гори стрясеть ся земля і луна від крику зміїних рабів буде чутна аж по Біле море!.. І його лад настане, його Бог — се творець житя, а Україна — жезло

його царства, а імя його — хай буде закрите перед вами...

Голос Присї Папоротин цвїт! Папоротин цвїт!

(Коротка тиша — Владика щезає)

Голос Тукальського Встань Ти, що Твій потужний меч повалений!

(Гетьман встає)

Становись і готуй ся, бо на Тебе трублять труби за горами: до дна випити чашу сію! Нічим не загоїш своєї рани — ходи до мене...

(Гетьман іде, схиливши голову, серед тиші до до темної кімнати)

Чую Тебе, приближись, чого боїш ся мене, сину? — Хай покладу руки свої на голову твою!... Благословен будь за терпіннє своє... там очистиш свою душу!... І повстанє твій дсх здалекс білим снігом гір: Спокїстити сьмним в Україні, що даний їм ксде кінець замість попелс, замість плачс — влєй радощів, замість сьмовитого серця — одежа слави і назвєть їх сильними в справедливости, а нашс Українс найкращою піснею в молитві сквіта до Бога... *(ясним голосом радості)* Встанеш, заженїєш, Україно, зійде сквітло Твое і слава женозора зійде над Тобою! І поприходять народи до сквітла

! Твого і царі дсха до сжека Твого, що над Тобою заблисне!...

(Довга тиша — всі клячать як на початку з руками зжоженими до молитви. Нагло обривається портрет Тукальського і падає на землю. Всіх огортає жаж)

Окрик серед юрби Смерть!!!

(Всі припадають до землі, Прися падає хрестом, Мати Дорошенка повзає на колінах до Матері Божої і падає головою на лавку з заломаними руками)

Мати Мати Божа! Стіно наша Нерушима!

ЯВА СЕМА.

(Серед глухої тиші входить Дорошенко, блідий як смерть, на пальцях підступає до матері — саме тоді входить з лоскотом з бічних дверей Яків Лизогуб в соболях з двома російськими офіцерами — здержує його)

Лизогуб В імя Єго царського Величества взиваю Тебе, Петре Дорошенку, сповістити мені, чи здаєш ся добровільно під руку Єго царського Величества, чи маю приступом Тебе брати з Чигирина?!...

Марко Пр. *(встає і говорить ззаду до збентеженого гетьмана)* Здавай ся, Гетьмане, сповни нам присягу, сповни нам присягу!

Дорошенко Я вже здаю ся, Велика Руїно! Пожди, ще з Матірью прошу ся, а потім!

наложіть кайдани! *(падає до ніг матері)*

Мати, Мати, нема мене! Нема Твого сина! І сповнить ся Твій сон зловіщий: Ясна Гора Чигирина пропаде!... А я згину на чужині... в Сибірі — Мати... Україно!...

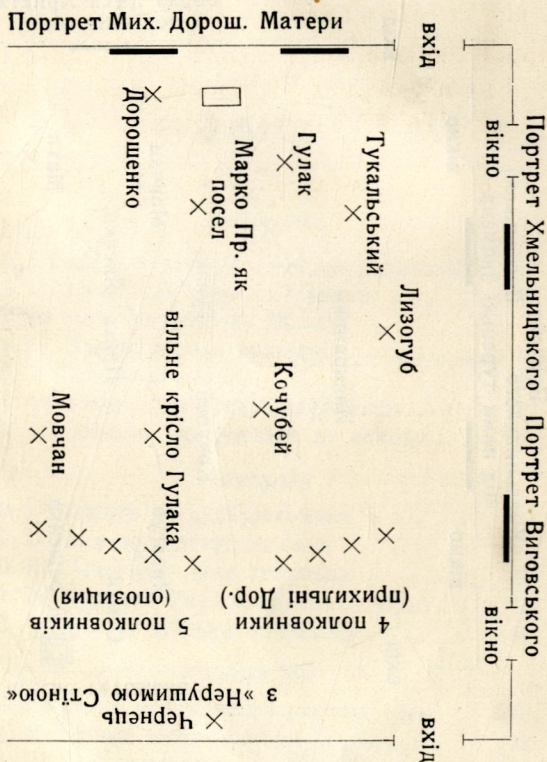
Прися Україно, ти береза, ти біла береза!...
(сьпіває божевільним, жалісним голосом)

Чи Ти в лузі не калина була?!...

ЗАВІСА СПАДАЄ.

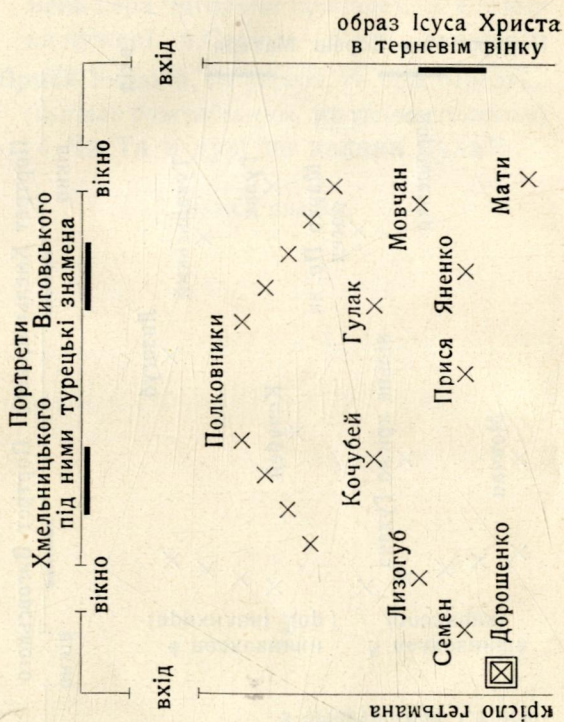
Ява пята другого акту.

Зуповна рада.

Ява пята третього акту.

Перелім.

ЗМІСТ.

ПЕРША ДІЯ

ЯВА	СТОП.
1. I Рада полковників з Матірю Дорошенка	1
2. II Нещастє в родині гетьмана	7
3. III Нове насильство Москви	9
4. IV Великі дороги розхідні!	15
5. V Таємнича поява	21
6. VI Умова Лизогуба з гетьманом	25
7. VII Поклик від султана до походу	27

ДРУГА ДІЯ

8. I Жалість на душі гетьмана	30
9. II Погроза Матері до сина	37
10. III Очищення духа гетьмана	42
11. IV Зуповна Рада старшини і черні	48
12. V Примус війська до походу	61

ТРЕТЯ ДІЯ

13. I Красна гетьманша і смутен чура	70
14. II Чорний шепт півночи	72
15. III Хвилеве щастє	79
16. IV Бунт старшин проті Москви	84
17. V Перелім: Суд Матері над гетьманом	94
18. VI Буря середини і низу	105
19. VII Потіха орлів на вершинах	109

II

ЯВА	СТОП
20. VIII Зрада старшин	113
21. IX Бенкет серденят	118

ЧЕТВЕРТА ДІЯ

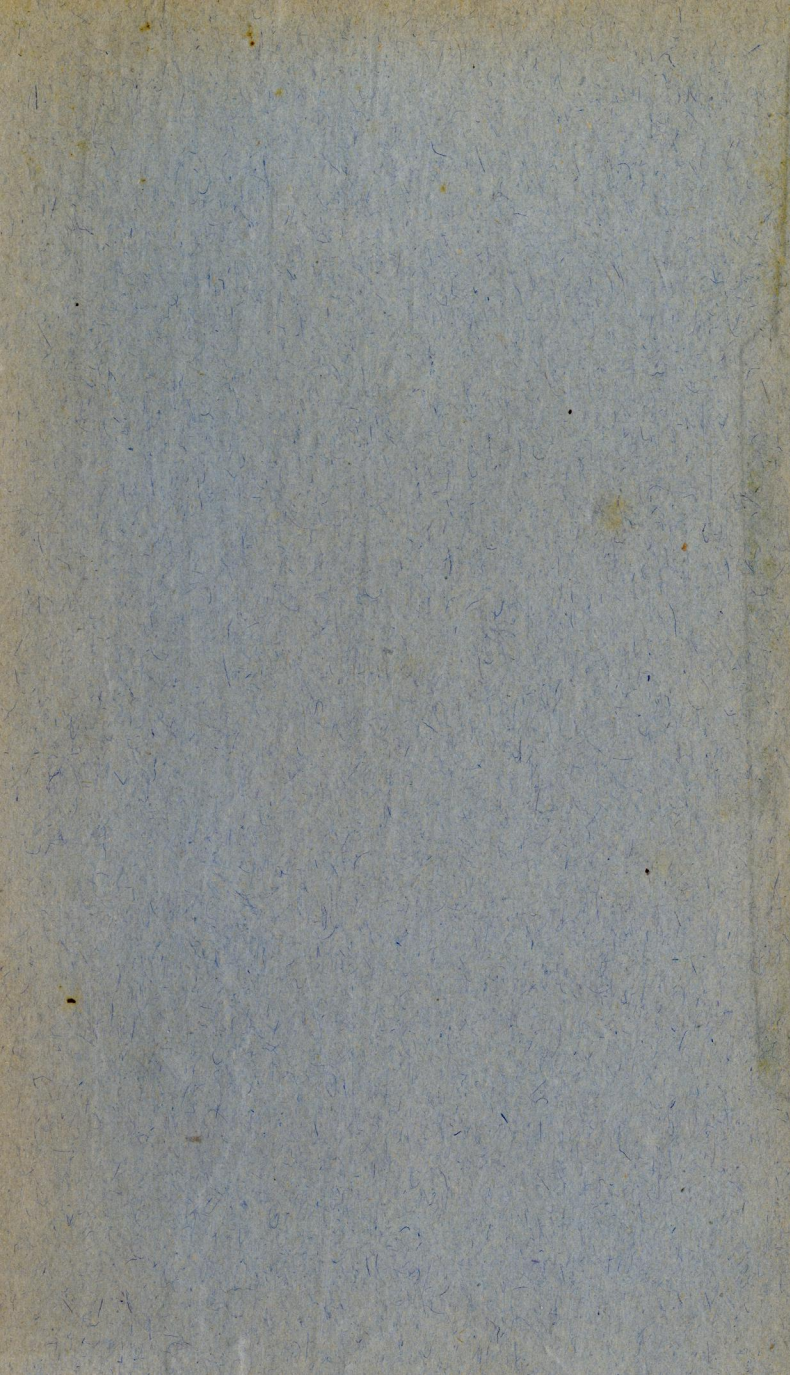
22. I Візія Марка Проклятого	120
23. II Злочин суспільности	135
24. III Кровава розвязка тайни	141
25. IV Просьвітлїнне гетьмана	152
26. V Розпучливий шал Дорошенка	164

ПЯТА ДІЯ

27. I Прощальний танець	175
28. II Опрощення гетьмана	179
29. III Запорожська присяга на Ясній Горі	185
30. IV Божевілле гріху	195
31. V Віщий дух над юрбою	200
32. VI Прокляття українського народу	203
33. VII Посел московського горя	210

Замітка: При виставі сеї драми на сцені можна деякі уступи з поодиноких яв пропустити за порозумінням з автором.

РЛ 6.108. РЛ
брун 42 кеп 1986

21111

БІБЛІОТЕКА X
НАУКОВОГО ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА.

III X 21111

Пачовський

Сонце
Руїни